

KATEDRA HISTÓRIE

**Studia Historica Tyrnaviensia
XXIV**

**Dejiny v pohybe – pohyb v dejinách
History in Motion – Motion in History
1/2024**

REDAKČNÁ RADA / EDITORIAL BOARD

Conf. dr. Adinel C. Dincă,

Romanian Academy of sciences, Cluj-Napoca, RO

prof. PhDr. Eduard Droberjar, Ph.D.,

Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra, SK

Mgr. Michal Franko, PhD.,

Trnavská univerzita v Trnave, SK

doc. Mgr. Ingrid Halászová, PhD.,

Trnavská univerzita v Trnave, SK

doc. Mgr. Pavol Jakubčín, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave, SK

Prof. Péter Kovács, DSc.,

Péter Pázmány Catholic University, Budapest, HUN

Mons. HELic. Jozef Krištof,

Segreteria di Stato, Citta del Vaticano, VA

Prof. Dr. Andreas Külzer,

Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, AT

Prof. Dr. Ergün Lafli,

Dokuz Eylül university, Izmir, TUR

doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD.,

Trnavská univerzita v Trnave, SK

doc. Mgr. Miloš Marek, PhD.,

Trnavská univerzita v Trnave, SK

doc. Mgr. Lucia Nováková, PhD.,

Trnavská univerzita v Trnave, SK

prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD.,

Trnavská univerzita v Trnave, SK

Prof. Dr. Vincenzo Ruggieri,

Pontificio Istituto Orientale, Roma, IT

prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.,

Slavistický ústav SAV, SK

KNIŽNICE A DATABÁZY / LIBRARIES AND DATABASES: ERIH PLUS

© Autori / Authors:

Erik Hrnčiarik, Alena Bistáková, Peter Chlepko, Michal Franko, Ingrid Halászová
Každá štúdia prešla anonymným recenzným konaním.

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2024

© Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, 2024

Each study went through an anonymous review process.

© Faculty of Philosophy and Arts, Trnava University, 2024

© Department of History, Faculty of Philosophy and Arts, Trnava University, 2024

DOI: 10.31262/2729-8760/2024/XXIV/1

ISSN 2729-8760

OBSAH / CONTENTS

ŠTÚDIE / STUDIES

Erik Hrnčiarik – Alena Bistáková

Najnovšie poznatky k osídleniu lokality Bratislava-Zlaté piesky v mladšej a neskorej dobe kamennej.....5

Peter Chlepko

Soblahovské právo v stredoveku.....26

Míchal Franko

Základné poznatky o výčape vína v Bratislave v období 15. a 16. storočia.....55

Ingrid Halászová

Portrétneznámechomladého muža akodomnelédieloG.B.Lampihostaršieho. Na margo identifikácie a autorských hypotéz.....80

RECENZIE / REVIEWS

LOPATKOVÁ, Zuzana – RÁBIK, Vladimír (eds.). Historia aedificavit sibi domum. Dejiny katedry histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave (1992 – 2022). (**Nikola Mihálová**).....102

WEISZ, Boglárka. Markets and Staples in the Medieval Hungarian Kingdom. (**Štefan Pacola**) 104

DVOŘÁKOVÁ, Daniela – ELBEL, Petr – PAPSONOVÁ, Mária. Eberhard Windecke I. Pamätihodnosti z čias panovania cisára Žigmunda. (**Alena Macková**).....107

SPRÁVY, REFERÁTY / BRIEF NOTICES

Medzinárodná vedecká konferencia „Hospodárske a sociální dějiny raného novověku od Jagellonců po Josefa II.“ v Českej republike. (**Zuzana Lopatková**).....112

Medzinárodná konferencia „J. CH. KARDINÁL KOREC – OSOBNOST V DEJINÁCH CIRKVI A NÁRODA“. (**Zuzana Lopatková**).....114

Kolokvium „Zbozie s geho prizislussenstwym“ – Urbáre a majetkové súpisy ako historický prameň. (**Mária Letzová**).....116

ŠTÚDIE / STUDIES

Najnovšie poznatky k osídleniu lokality Bratislava-Zlaté piesky v mladšej a neskorej dobe kamennej

ALENA BISTÁKOVÁ¹ – ERIK HRNČIARIK²

The latest knowledge about the settlement of Bratislava-Zlaté piesky in the younger and late Stone Age

Abstract: In the article, we present the latest knowledge about the prehistoric settlement in the area of Bratislava-Zlaté Piesky (Pomorina location). On the basis of research carried out on the site in 2003, a settlement of the Linear Pottery culture and Iron Age culture was found in this area. The finds indicated the presence of several houses from this period. In addition to the floor plans of the wheel structure, several gutters were found, the layout of which indicated that they were part of the perimeter structure of the houses, or constructions.

Based on the analysis of the ceramic fund, we point out the possibility that part of the discovered remains of buildings come not only from the Neolithic period but also from the Eneolithic period, specifically from the Ludanice group.

Keywords: Bratislava-Zlaté piesky, Neolithic, Aeneolithic, Želiezovce group, Ludanice group, floor plans of buildings, ceramics

Úvod

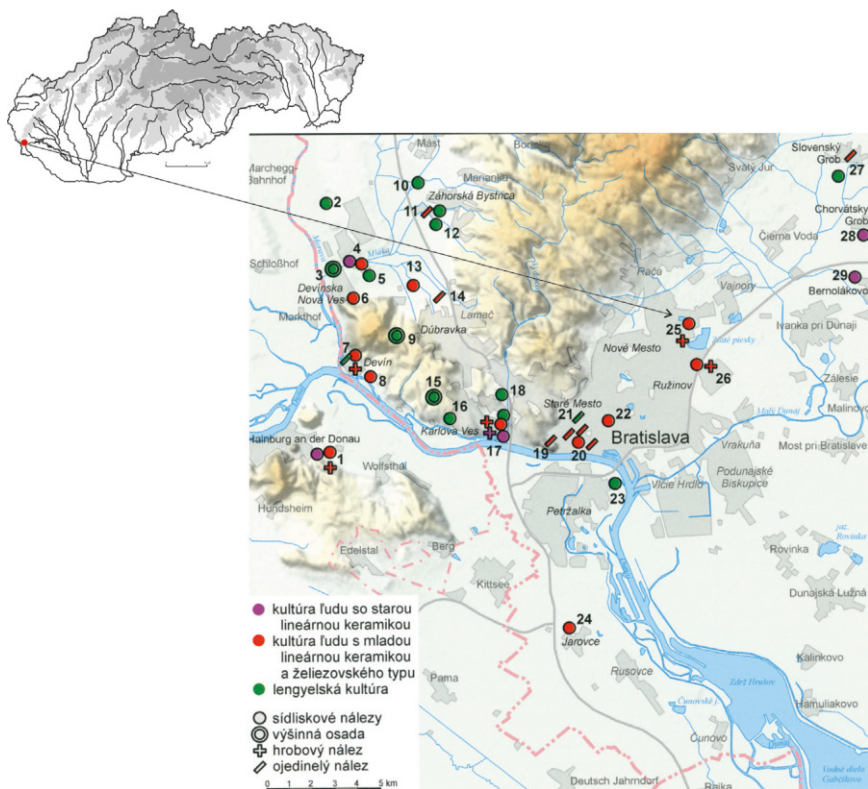
Lokalita Bratislava-Zlaté piesky (poloha Pomoriny) bola preskúmaná v roku 2003 pracovníkmi Archeologického ústavu SAV v Nitre, pod vedením I. Kuzmu a E. Hrnčiarika³. Informácie o sídlisku z mladšej doby kamennej už v minulosti publikoval I. Kuzma⁴,

¹ PhDr. Alena Bistáková, PhD., Archeologický ústav SAV, v. v. i., Akademická 2, 949 21 Nitra, alena.bistakova@savba.sk, <https://orcid.org/0000-0003-0443-9697>

² Doc. Dr. phil. Erik Hrnčiarik, Katedra klasickej archeológie FF TU v Trnave, Hornopotočná 23, 917 01 Trnava, erik.hrnciarik@truni.sk, <https://orcid.org/0000-0003-3095-4561>

³ KUZMA, Ivan – HRNČIARIK, Erik. Výskum na stavbe hypermarketu TESCO v Bratislave. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2003*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 2004, s. 116-120.

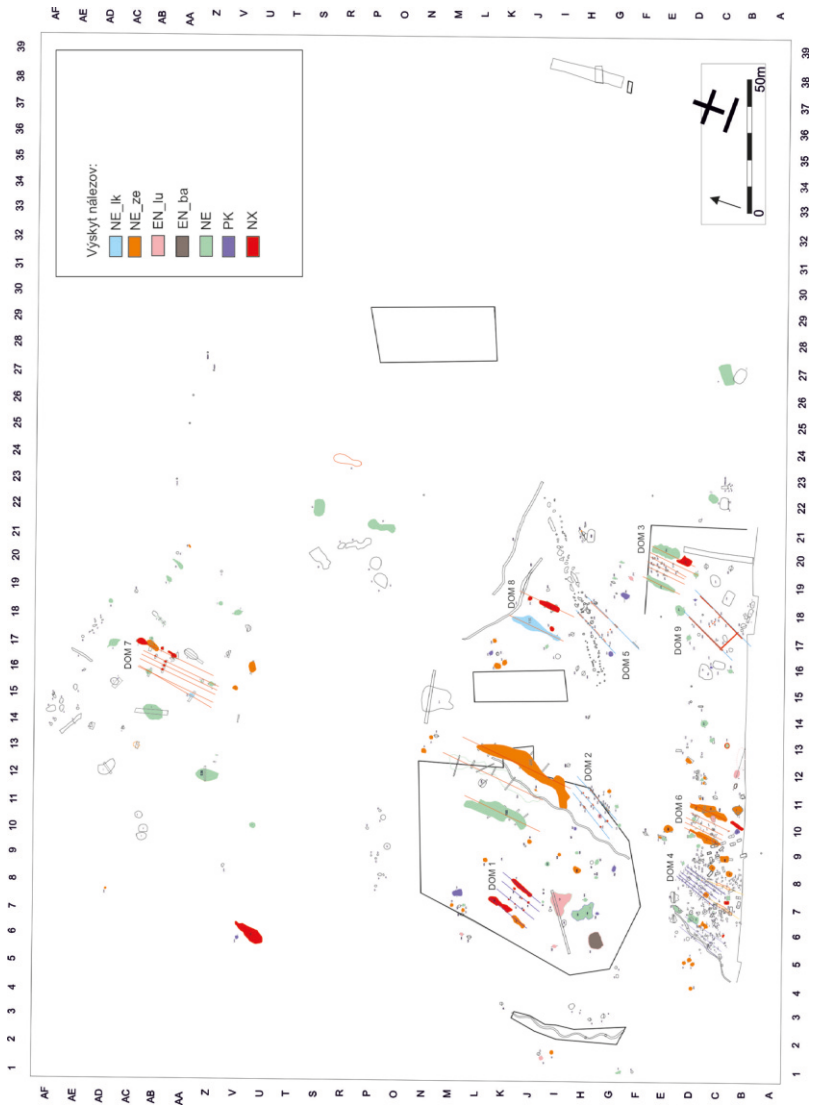
⁴ KUZMA, Ivan. Sídlisko želiezovskej skupiny v Bratislave – Zlatých pieskoch. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (eds.). *Dejiny Bratislavy 1. Od*

Obr. 1 Bratislava-Zlaté piesky. Vyznačenie náleziska na mape lokalít v Bratislave a okolí (neolit; FARKAŠ, Zdeněk. Človek pretvára prírodu. Neolit a eneolit – mladšia a neskorá doba kamenná (5600 až 2300/2000 rokov pred n. l.), obr. 55).

avšak najnovšia, podrobnejšia analýza nálezov priniesla nové zistenia a poukázala tak i na isté odlišnosti v doterajšej interpretácii nálezových situácií. Výsledky komplexného spracovania lokality budú publikované v monografii „*Cultural development of the settlement from Neolithic to the Middle Ages on the example of Bratislava-Zlaté piesky*“ v autorstve A. Bistáková, M. Hanuliak a E. Hrnčiarik. V publikácii

počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr. Bratislava : Slovart, 2012, s. 99-101.

Obr. 2 Bratislava-Zlaté piesky. Celkový plán výskumu s vyznačením objektov z obdobia praveku. Legenda: NE_ik – kultúra s mladou lineárnou keramikou, NE_ze – železovská skupina, EN_lu – ľudanická skupina, EN_ba – badenská kultúra (bolerázska skupina), NE – neolit, PK – pravek, NX – na základe materiálu nedatovateľné.

je pozornosť venovaná všetkým obdobiam, ktoré boli na lokalite zistené, t.j. mladšej dobe kamennej, dobe laténskej a stredoveku.

Základné informácie o lokalite

Lokalita sa nachádza vo východnej časti Bratislavy, ktorá patrí k mestskej časti Ružinov, k. ú. Trnávka, v tesnej blízkosti rekreačného strediska Zlaté piesky, v polohe Pomoriny (obr. 1). V súčasnosti sa tu nachádza hypermarket TESCO, ktorého výstavba v roku 2003 bola dôvodom k záchrannému archeologickému výskumu. Terénnym prácam predchádzal letecký prieskum a geofyzikálne meranie vytýčenej plochy, avšak výsledky prieskumu nedoložili jednoznačnú prítomnosť archeologických objektov. Ako sa počas výskumu ukázalo, dôvodom bolo rôzne sa meniace štrkové podložie na prevažnej časti meranej plochy⁵. Podľa geomorfologického členenia sa územie rozprestiera v tzv. Bratislavsko-vajnorskej podoblasti, ktorá je rozložená prevažne na nívnych náplavách Dunaja a iba v menšej miere na karpatskom delúviu, ako i menších náplavových kužeľoch malokarpatských tokov. Povrchovú vrstvu na stavenisku tvorila v priemere 0,60 m hrubá vrstva humóznej hliny. V jej podloží sa vyskytuje 1 až 1,5 m hrubé súvrstvie resedimentovaných sprašoidných sedimentov, reprezentovaných ílmi s prímiesou ostrohranných vápnitých konkrécií. Pod nimi sa vyskytujú sedimenty fácie riečneho dna, reprezentované zle zrnitými štrkami.

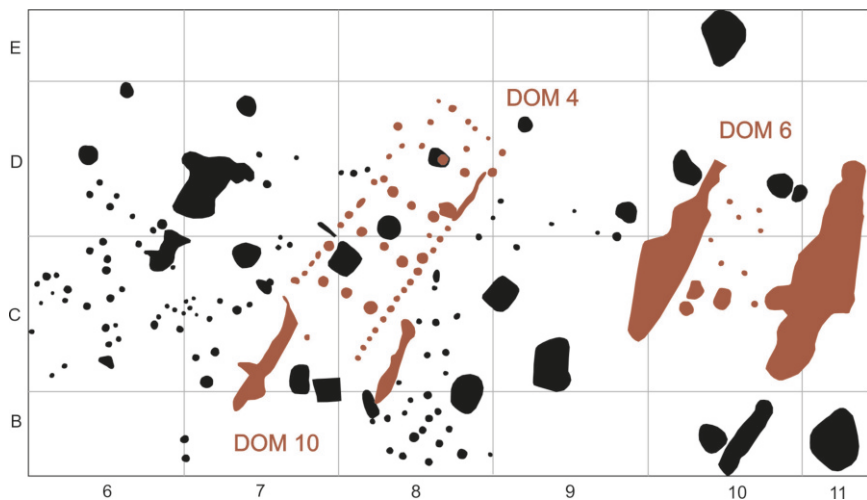
Priebeh archeologického výskumu

Terénne práce boli realizované v období od decembra 2002 do apríla 2003. Po odhumusovaní celej plochy (11,5 ha; z nej bolo do hĺbky 40 – 60 cm znížených 9,5 ha) boli v rámci nej zistené rôzne veľké, presnejšie neohraničené „ostrov“ ílovitej zeminy rôznej hrúbky, na ktorej sa zistila väčšia koncentrácia objektov najmä z obdobia neolitu. Prevažná časť plochy dosahovala pred odhumusovaním

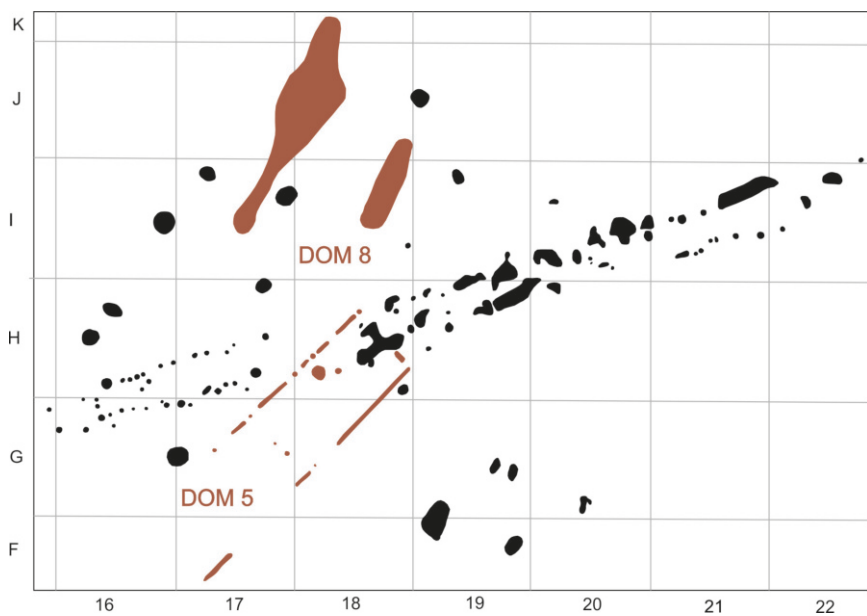
---

⁵ KUZMA, Ivan – HRNČIARIK, Erik. Výskum na stavbe hypermarketu TESCO v Bratislave. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2003*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 2004, s. 117; KUZMA, Ivan. Sídliisko železovskej skupiny v Bratislave – Zlatých pieskoch. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (eds.). *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr*. Bratislava : Slovart, 2012, s. 99.

Obr. 3 Bratislava-Zlaté piesky. Pôdorysy domov 4, 6 a 10.

Obr. 4 Bratislava-Zlaté piesky. Pôdorysy domov 5 a 8.

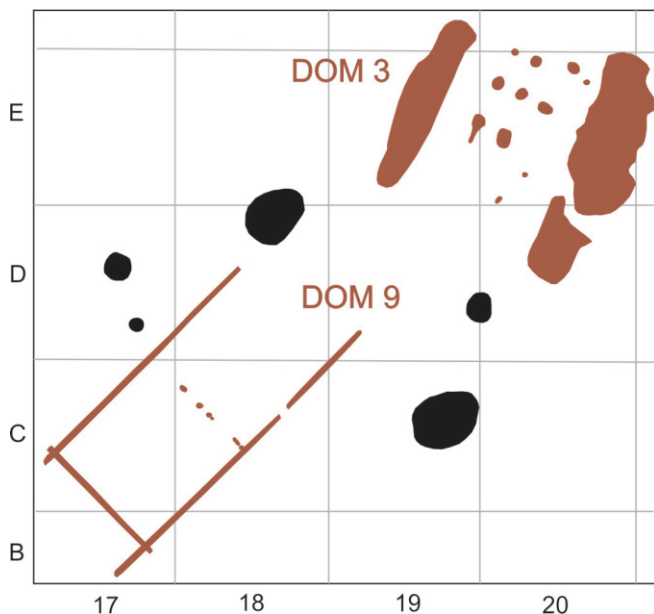
nadmorskú výšku 130 m, v severnej časti 130,5 m. Výnimku tvorila južná časť plochy, kde sa nachádzala pozdĺžna mierna vyvýšenina, dosahujúca 132 m. n. m. a prevyšujúca nad ostatnú plochu. Na tejto vyvýšenine bol lokalizovaný i najhustejší výskyt sídliskových objektov ako i pohrebisko z 9. storočia. Metodika terénneho výskumu bola ovplyvnená podmienkami počasia v danom období, časť objektov tak bola preskúmaná len sondami, prípadne boli skúmané len polovice objektov. Plán terénnych prác záchranného výskumu súvisel s postupom stavebných prác: výstavba príjazdovej cesty, parkoviska, budovy hypermarketu.

Archeologické objekty sa nachádzali v značných koncentráciách na celej ploche a spolu bolo zaznamenaných cca 600 objektov z obdobia neolitu, eneolitu, doby laténskej a stredoveku (10. až 11. storočia; obr. 2). Okrem sídliskových objektov bolo preskúmané aj pohrebisko s tridsiatimi štyrmi kostrovými hrobmi zo záveru 8. a začiatku 9. storočia⁶.

Archeologické situácie

Nálezové situácie na lokalite Bratislava-Zlaté piesky už na prvý pohľad poukazovali na prítomnosť pravekého osídlenia v tomto priestore. Signalizovalo to väčšie množstvo zachytených sídliskových jám, ktoré po splnení svojej funkcie (exploatačná, skladová a i.) slúžili ako odpadové jamy. Súčasťou ich výplne boli najmä fragmenty nádob, v menšej miere hlinené prasleny, kostené predmety či brúsená a štiepaná kamenná industria. Keramický materiál ako hlavný datovací prostriedok tak umožnil zaradenie týchto jám do obdobia praveku, najmä do obdobia neolitu. Okrem týchto objektov bolo na ploche lokality zdokumentované väčšie množstvo kolových jám (viac ako 100). Ich pôdorysné rozloženie naznačovalo, že v tomto priestore možno počítať s existenciou stavieb so stenami a priečkami kolovej konštrukcie. Zároveň boli na lokalite zaznamenané aj obvodové žľaby signalizujúce prítomnosť ďalšieho typu pravekej stavby.

⁶ KUZMA, Ivan – HRNČIARIK, Erik. Výskum na stavbe hypermarketu TESCO v Bratislave. In *Archeologické výskumy a nálezky na Slovensku v roku 2003*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 2004, s. 116-120.

Obr. 5 Bratislava-Zlaté piesky. Pôdorysy domov 3 a 9.

Napriek nepriaznivým klimatickým podmienkam počas terénnych prác sa tak autorom výskumu podarilo identifikovať na pomerne rozsiahlej ploche (8,5 ha) minimálne deväť pôdorysov budov⁷. Dispozícia takejto stavby bola určená rozložením kolových jám, prípadne žľabu, pričom vo viacerých prípadoch boli takto rozpoznané aj priečky v jej interiéri. Vo väčšine prípadov bola pri dlhších stenách pôdorysov doložená dlhá jama, ktorá mala funkciu stavebnej jamy. Takáto nálezová situácia indikovala prítomnosť dlhých domov typických pre celý vývoj kultúry s lineárnou keramikou a železovskej skupiny v rôznych modifikáciách pre celé územie jej rozšírenia⁸. Samotný dlhý dom pozostával v pôdoryse

⁷ KUZMA, Ivan – HRNČIARIK, Erik. Výskum na stavbe hypermarketu TESCO v Bratislave. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2003*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 2004, obr. 73, 74.

⁸ COUDART, Anick. *Architecture et Société Néolithique. L'unité et la Variance de la Maison Danubienne*. Documents d'Archéologie Française 67. Paris: MSH

z piatich radov kolových jám, pričom krajné koly boli súčasťou dlhých stien a v trojiciach kolových jám vo vnútri boli koly nesúce konštrukciu krovu so strechou. Šírka domov dosahovala 7 – 8 metrov, dĺžka 20 – 40 metrov a viac⁹.

Stavbu s najlepšie zachovaným pôdorysom na lokalite Bratislava-Zlaté piesky predstavuje dom 4 situovaný v juhozápadnej časti skúmanej plochy (obr. 3). Východnú stenu domu charakterizuje systém 15-tich kolových jám (Ø 32 – 71 cm) a pozdĺžny žľab (dĺ. 380 cm). Zachovaná dĺžka steny bola približne 15 metrov. Západnú stenu domu určovalo 12 kolových jám (Ø 24 – 62 cm). Interiér domu bol na základe rozloženia trojíc kolových jám rozdelený štyrmi priečkami (obr. 3). Keramický materiál zistený vo výplni niektorých kolových jám datuje dom do úseku železovskej skupiny. K ojedinelým nálezom patrí miniatúrna nádoba zdobená motívami železovskej skupiny vyzdvihnutá z kolovej jamy (obj. 373) v západnej stene domu 4. V exteriéri domu neevidujeme pozdĺž dlhých stien exploatačné jamy, ktoré by poskytovali ďalší datovací materiál. K dlhým domom na základe pôdorysnej dispozície možno zaradiť aj ďalšie stavby – dom 1, 6, 3 a 8 (obr. 2–5). Všetky sú situované v južnej a západnej časti plochy.

Na prítomnosť domu v severnej časti lokality by mohla poukazovať trojica kolových jám a exploatačné jamy pozdĺž východnej steny (dom 7; obr. 2). Pozornosť vedúceho výskumu I. Kuzmu bola okrem týchto typických pôdorysných situácií venovaná aj pozdĺžnym žľabom, ktoré boli súčasťou vonkajších stien niektorých stavieb. Okrem už spomínaného žľabu domu 4 boli obvodové žľaby zdokumentované

PARIS, 1998; HAMPEL, Andrea. Die Hausentwicklung im Mittelneolithikum Zentraleuropas. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Band 1. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH, 1989; MODDERMAN, Pieter Jan Remees. Die Hausbauten und Siedlungen der Linienbandkeramik in ihrem westlichen Beriech. In SCHWABEDISSE, Hermann (Ed.). *Die Anfänge des Neolithikums vom Orient bis Nordeuropa*. Fundamenta Va, Westlichen Mitteleuropa, Köln: Böhlau 1970, s. 77–84; PAVÚK, Juraj. *Štúrovo – ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1994; PODBORSKÝ, Vladimír. Fenomén neolitického domu. In *Sborník FF BU 2009-2010* (M 14-15), Brno : Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2011, s. 17–45.

⁹ PAVÚK, Juraj. *Svet pravekých roľníkov a budovateľov rondelov. Štúdie o neolitických kultúrach na západnom Slovensku*. Nitra : Archeologický ústav SAV; Bratislava : VEDA, 2023, s. 83.

v rámci stavby označenej ako dom 2, 5 a 9. V prípade domu 2 identifikuje dom rad ôsmich kolových jám, ktoré boli súčasťou východnej steny domu ako i v interiéri domu roztrúsené kolové jamy, ktoré naznačujú, že by mohlo ísť o stopy priečok domu. Žľabové útvary sú vyznačené v už spomínanej východnej stene domu, práve v evidovanom mieste zahĺbenia kolov a menší pozdĺžny žľab (dĺ. 160 cm) je označený za súčasť západnej steny stavby (obr. 2). Súvislejšie línie žľabov rozpoznával I. Kuzma v prípade domu 5 (obr. 4).¹⁰ Zachovaná dĺžka žľabov je 14 a 24 m, šírka 0,35 m. Prerušovaná línia západnej steny je doplnená piatimi kolovými jamami (Ø 30 – 50 cm). Ako priečky budovy by bolo možné označiť len dve kolové jamy v južnej časti stavby. Napriek absencii nálezov označil I. Kuzma dom 5 za stavbu železovskej skupiny a spolu s domom 4 a 2 ju považoval za prvý príklad kombinovanej konštrukcie domu v prostredí tejto skupiny¹¹.

V skupine domov so žľabovou konštrukciou má špecifické postavenie stavba označená ako dom 9 (obr. 5).¹² Ide o stavbu tvorenú obvodovými žľabmi (objekt 200) s rozmermi 19,5 × 8,7 m a šírkou 35 cm. Žľaby dlhších stien boli prekrížené žľabom kratšej juhozápadnej steny a tvorili v tejto časti výbežky s dĺžkou 0,8 a 2,5 m. Severovýchodná stena bola otvorená, možno však predpokladať, že táto časť nebola zachovaná. Naopak, ako pravdepodobné miesto vchodu je označená južná časť juhozápadnej steny stavby. I. Kuzma tak predpokladal na základe asi 95 cm širokého prerušenia steny¹³. Nálezovú situáciu nedatuje priamo žiaden archeologický materiál, v blízkosti objektu bolo zistené tak neolitické ako i laténske či stredoveké osídlenie.

¹⁰ Situovaný je asi 50 metrov východne od domu 2 a v bezprostrednej blízkosti domu 8, lokalizovaného asi 5 metrov severným smerom..

¹¹ KUZMA, Ivan. Sídliisko železovskej skupiny v Bratislave – Zlatých pieskoch. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (eds.). *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr*. Bratislava : Slovart, 2012, s. 100.

¹² Situovaný asi 20 metrov južne od domu 5 a len 9 metrov juhozápadne od domu 3.

¹³ KUZMA, Ivan. Sídliisko železovskej skupiny v Bratislave – Zlatých pieskoch. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (eds.). *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr*. Bratislava : Slovart, 2012, s. 100.

Na základe zistených nálezových situácií a nálezov sú v predbežnom a doteraz publikovanom vyhodnotení¹⁴ uvedené pôdorysy stavieb interpretované ako domy, prípadne budovy, ktoré boli súčasťou sídliska železovskej skupiny. Napriek poukázaniu na výraznú podobnosť obvodových žľabov s pôdorysmi domov ludanickej skupiny, sa najmä z dôvodu absencie materiálu tejto skupiny neuvažovalo o priradení týchto stavieb do mladšieho obdobia, konkrétne k epilengyelskému kultúrnemu okruhu¹⁵. Výsledky analýzy nálezových súborov z obdobia praveku ako i niektorých pôvodne nezadatovaných nálezových situácií však naznačujú, že niektoré pôvodné tvrdenia je potrebné korigovať.

Datovanie lokality na základe pravekej keramiky

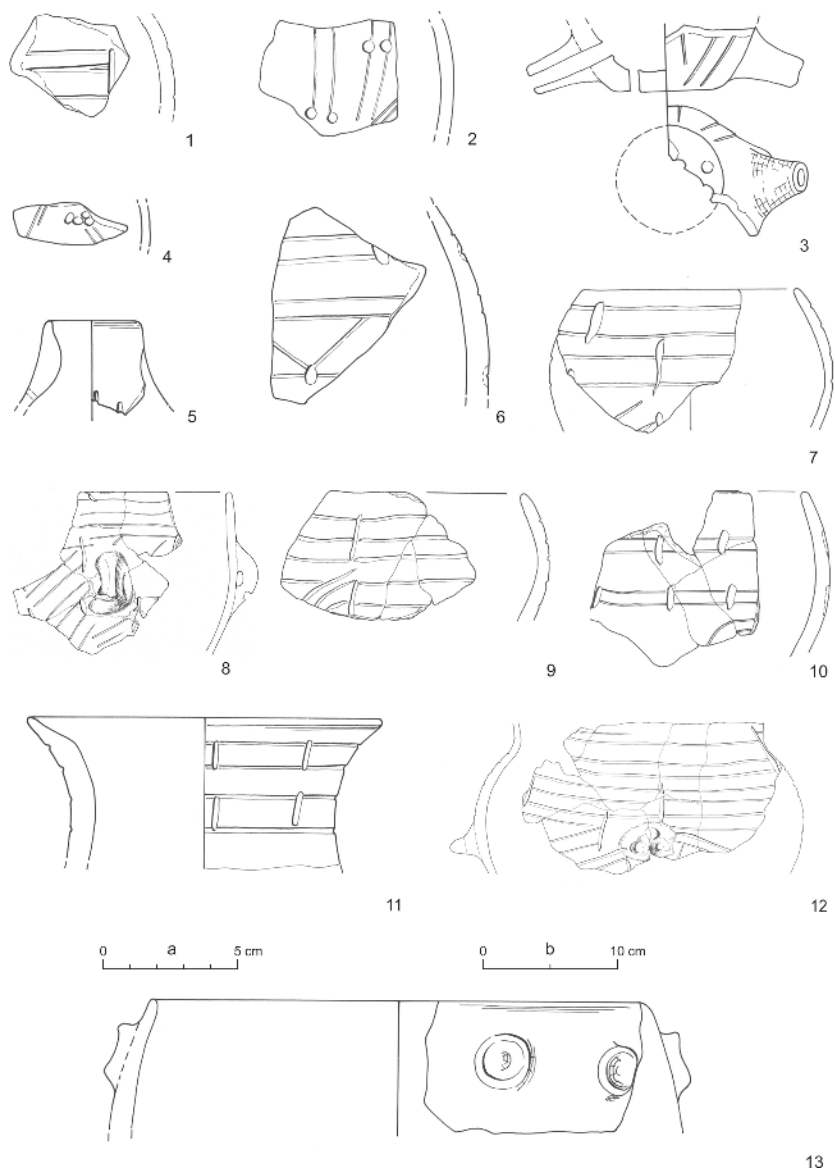
Vyhodnotením keramického súboru boli torzá nádob z mladšej a neskoršej doby kamennej zistené vo výplni alebo na povrchu asi 138 objektov.¹⁶ Ide takmer o štvrtinu sídliskových jám zistených na lokalite, ktoré spolu obsahovali viac ako 5500 fragmentov nádob. Najväčší počet tvorili atypické zlomky z tela nádoby (cca 75 %). Ďalšie predstavovali torzá z tiel nádob s výzdobou, prípadne funkčnými aplikáciami, okraje a dna nádob. Na základe predbežného spracovania zaradil vedúci archeologického výskumu I. Kuzma keramikou do obdobia kultúry s lineárnou keramikou a železovskej skupiny (najmä jej strednej fázy¹⁷). Nádoby s rytou a vhlbenou výzdobou, ktoré patria v neolite k chronologicky

¹⁴ KUZMA, Ivan – HRNČIARIK, Erik. Výskum na stavbe hypermarketu TESCO v Bratislave. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2003*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 2004, s. 116 – 120; KUZMA, Ivan. Sídlisko železovskej skupiny v Bratislave – Zlatých pieskoch. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (eds.). *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr*. Bratislava : Slovart, 2012, s. 99 – 101.

¹⁵ KUZMA, Ivan. Sídlisko železovskej skupiny v Bratislave – Zlatých pieskoch. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (eds.). *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr*. Bratislava : Slovart, 2012, s. 100.

¹⁶ V prípade piatich objektov však ide o intrúzie v jamách z doby laténskej alebo stredoveku.

¹⁷ KUZMA, Ivan. Sídlisko železovskej skupiny v Bratislave – Zlatých pieskoch. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (eds.). *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr*. Bratislava : Slovart, 2012, s. 100.

13

Obr. 6 Bratislava-Zlaté piesky. Výber keramiky z obdobia neolitu (kultúra s mladou lineárnou keramikou, železovská skupina). 1 – objekt 192, 2 – objekt 510, 3 – objekt 465, 4 – objekt 16, 5 – objekt 17, 6 – objekt 231, 7 – objekt 165, 8 – objekt 238, 9 – objekt 165, 10 – objekt 192, 11 – objekt 240, 12 – objekt 98, 13 – objekt 17. Mierka a: 1-7, 9-11, 13; mierka b: 8, 12.

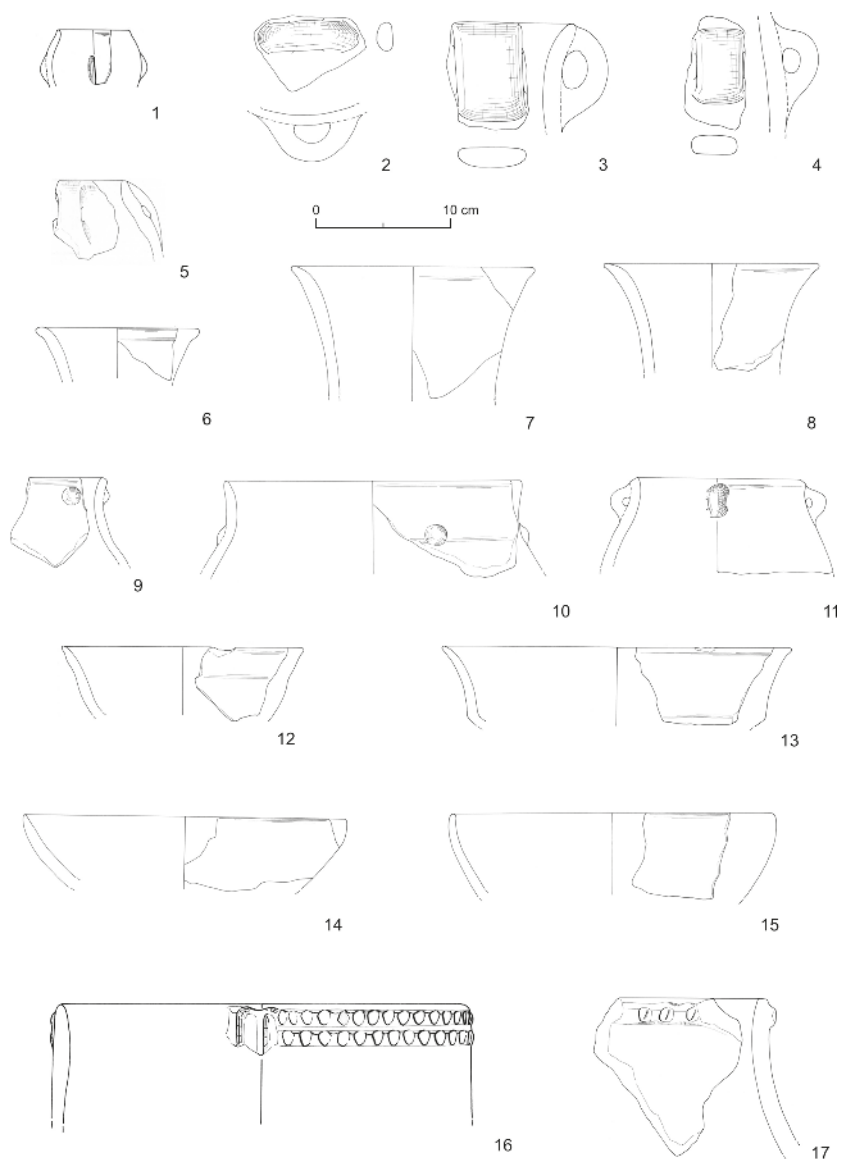
citlivejším prvkom, boli doložené vo viac ako polovici objektov. Po komplexnom spracovaní keramických nálezov je možné na lokalite doložiť aj eneolitické osídlenie, a to tak v období starého eneolitu (ludanická skupina) ako i v období stredného eneolitu (bolerázska skupina).

Keramický materiál, ktorý nám indikoval existenciu neolitického sídliska v tomto priestore bol zistený v 116-tich objektoch. Spolu išlo o cca 3200 keramických fragmentov, v niektorých prípadoch však išlo o intrúzie v latenských (2 objekty) či stredovekých jamách (3 objekty). Z hľadiska typológie keramického riadu išlo najmä o nádoby globulárnych tvarov, kónické či polguľovité misy a skupinu nádob s hrdlom, ktorú reprezentujú amfory, resp. amforovité nádoby, putňovité nádoby i fľašovité nádoby (obr. 6). Samostatnú skupinu tvorili miniatúrne nádoby a zvláštne tvary (napr. obr. 6:3). Zachytenie výzdobného motívu pozostávajúceho z rytej (vodorovné, šikmé línie i oblúky) a vhlbenej (záseky a dlhšie preseky cez línie) výzdoby, resp. ich kombinácie je vo veľkej miere ovplyvnené fragmentárnosťou súboru.

Znaky kultúry s mladšou lineárnou keramikou (najmä strednej fázy) sledujeme vo výplni stavebnej jamy neolitického domu 8 (obj. 135) a v jame bližšie neurčenej funkcie situovanej v severnej časti lokality (obj. 510). Ide najmä o lineárne ryté línie alebo oblúky prerušené okrúhlymi jamkami (obr. 6:2). Orientácia domu 8, ku ktorému stavebná jama patrí, je zároveň totožná s domami 6 a 3, z výplne ktorých pochádza keramika železovskej skupiny.

Prvky neskorej fázy kultúry s mladšou lineárnou keramikou ako je napríklad kombinácia rytých línií a skupiny vhlbených jamiek splývajúcich do súvislého vrypu sa vyskytujú len sporadicky (obj. 16; obr. 6:4). Výzdobné motívy železovskej skupiny evidujeme na fragmentoch nádob v 43 sídliskových jamách. Ide o objekty, ktorých keramiku definujú torzá nádob zdobené dvojhrotými a viachrotými nástrojmi vytvárajúce tak prevažne vodorovné a šikmé zväzky línií, naprieč ktorými sú vyhlbené dlhšie vrypy (obr. 6:1, 3, 6-12). Deväť sídliskových jám z tejto skupiny (exploatačné jamy, kolové jamy) nám zároveň umožňuje datovať niektoré domy priamo do obdobia železovskej skupiny (dom 1, dom 2, dom 4, dom 6, dom 7 a dom 11).

Obr. 7 Bratislava-Zlaté piesky. Výber keramiky z obdobia eneolitu. 1-15 – ludanická skupina, 16-17 – boľerázska skupina; 1, 17 – objekt 50; 2, 9, 12 – objekt 2; 3, 4, 13 – objekt 45; 5 – objekt 128; 6-8, 14-15 – objekt 175; 10 – objekt 120; 11 – objekt 123; 16 – objekt 271.

Dôležitým poznatkom je potvrdenie prítomnosti epilengyelského kultúrneho vývoja na lokalite. Keramika ludanickej skupiny bola zistená v deviatich objektoch, rozptýlených najmä v južnej a západnej časti skúmanej plochy (obj. 1, 2, 45, 50, 123, 128, 175, 237, 270; obr. 7: 1-15)¹⁸. Išlo o približne 1160 fragmentov z keramického riadu, zachované prevažne vo veľmi fragmentárnom stave. Z typologického hľadiska ide o hrncovité nádoby s nízkym hrdlom a výčnelkami na pleciach nádoby (obr. 7: 10) alebo tesne pod okrajom (obr. 7: 9) či súdkovité nádoby. Vyskytujú sa i amforovité nádoby s esovitou profiláciou tela a mierne prehnutým hrdlom, pričom okraj s plecom spája dvojica až štvorica vertikálnych úch (obr. 7: 5, 11) či vázovité nádoby prevažne s vysokým prehnutým hrdlom (obr. 7: 6-8). K početnejším druhom keramiky patria misy. Ide o typy mís s krátkym rovným hrdlom (obr. 7:14 Typ 4c)¹⁹, polguľovité misy (obr. 7:15; typ 5a²⁰), prípadne roztvorené misy (napr. obr. 7: 13, typ 3a²¹). Tieto by v našom prípade mohli byť aj súčasťou nádob na nôžkach (obr. 7:12, 13). Okrem tektoniky nádob charakterizujú keramiku funkčné aplikácie vo forme horizontálnych oblých úch (obr. 7:2) typických pre putňovité nádoby i rôzne typy výčnelkov umiestňované pod okrajom, na vydutí ale i v spodnej časti najmä hrncovitých, amforovitých ale i miniatúrnych nádob (obr. 7: 1, 10).

Obdobie stredného eneolitu charakterizuje v tomto priestore keramika boľerázskej skupiny zistená v objekte 50 a v objekte 271. Z hľadiska typológie ide najmä o hrncovité nádoby a menšie džbány. Do boľerázskej skupiny môžeme z objektu 50 zaradiť dve

¹⁸ V prípade objektu 50 predpokladáme, že ide o intrúzie v objekte badenskej kultúry.

¹⁹ GABULOVÁ, Monika. Archeologická analýza prameňov zo sídliska ludanickej skupiny v Nitre-Chrenovej, poloha Selenec. In GABULOVÁ, Monika (zost.). *Sídlisko ludanickej skupiny v Nitre-Chrenovej poloha Selenec*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 2022, obr. 44.

²⁰ GABULOVÁ, Monika. Archeologická analýza prameňov zo sídliska ludanickej skupiny v Nitre-Chrenovej, poloha Selenec. In GABULOVÁ, Monika (zost.). *Sídlisko ludanickej skupiny v Nitre-Chrenovej poloha Selenec*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 2022, obr. 44.

²¹ GABULOVÁ, Monika. Archeologická analýza prameňov zo sídliska ludanickej skupiny v Nitre-Chrenovej, poloha Selenec. In GABULOVÁ, Monika (zost.). *Sídlisko ludanickej skupiny v Nitre-Chrenovej poloha Selenec*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 2022, obr. 44.

hrubostenné hrncovité nádoby tmavošedej farby. V jednom prípade sa tesne pod okrajom nachádzala výzdoba plastickou lištou (obr. 7: 17; typ P3 podľa Němejcovej-Pavúkovej) a v druhom prípade bola pod okrajom nádoby využitá výzdoba nechťovým vrypom (typ P2 podľa Němejcovej-Pavúkovej)²². Hrubú keramiku boľerázskej skupiny reprezentuje aj väčšia hrncovitá nádoba so zaobleným okrajom a rovným hrdlom s dvojitou plastickou lištou pod okrajom, ktorej boli zistené v objekte 271 (obr. 7: 16).

Jemnú keramiku tohto kultúrneho vývoja na lokalite zastupujú menšie džbáňky, ktorých fragmenty boli vyzdvihnuté z objektu 50.

Rámcovo do obdobia praveku bolo zaradených 16 sídliskových objektov, z ktorých materiáľ neumožnil s istotou určiť bližšie kultúrne zaradenie nálezov.

Vyhodnotenie a záver

Počas archeologického výskumu v roku 2003 bolo predbežne do obdobia neolitu datovaných 79 sídliskových jám a priamo do železovskej skupiny bolo pôvodne zaradených ďalších 34 objektov. Prítomnosť eneolitického osídlenia indikovali dve sídliskové jamy, ktoré autori výskumu priradili boľerázskej skupine. Časť archeologických objektov dokladá na lokalite aj osídlenie v dobe laténskej a v stredoveku. Z celkového počtu asi 600 objektov však nebolo až pri dvoch tretinách z nich určené ich chronologické zaradenie (410 objektov). Dôvodom bola absencia materiálu vo výplni jám, prípadne fragmentárny stav nálezov neumožňoval ich bližšie datovanie. Jednou z príčin mohol byť ostatne aj priebeh záchranného výskumu z dôvodu rýchleho tempa stavebných prác a už spomínaných nepriaznivých poveternostných podmienok, dôsledkom čoho nebol materiáľ počas terénnych prác priamo datovaný.²³

²² NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ, Viera. K problematike trvania a konca boľerázskej kultúry na Slovensku. In *Slovenská archeológia XXXII-1*, Nitra: Archeologický ústav SAV, 1984, s. 94-95.

²³ Jedným z cieľov komplexného spracovania výskumu tak bolo zaradenie čo najväčšieho počtu nálezových situácií do chronologického, resp. kultúrneho rámca.

Po detailnej analýze nálezového fondu sme do ďalšieho spracovania zaradili 250 objektov, ktorých nálezový fond indikoval, že ide o praveké sídliskové jamy. Súčasťou tohto súboru boli zároveň aj objekty, ktoré síce neobsahovali žiaden materiál, avšak ich dispozícia naznačovala, že ide o súčasť pravekých stavebných komplexov. Okrem zásobných jám a exploatačných jám sa z interpretačného hľadiska javili ako dôležité kolové jamy a žľabové útvary.

Pôvodný predpoklad, že v prípade domu 2 aj domu 4, kde boli zaznamenané aj línie základových žľabov, ide o domy ľudu železovskej skupiny potvrdzuje aj aktuálne komplexné vyhodnotenie nálezového fondu. Rovnako k železovskej skupine možno priradiť aj dom 1, dom 6 a dom 7 a snád' aj dom 8.²⁴ Využitie základových žľabov je v prostredí kultúry s lineárnou keramikou a železovskej skupine na našom území menej známe, ich výskyt je naopak častejší v západoeurópskom okruhu kultúry s lineárnou keramikou. Podľa typológie J. Pavúka vypracovanej na základe kolových stavieb v Štúrove a Čataji²⁵ boli obvodové žľaby zaznamenané v severnej časti dvoj priestorového domu železovskej skupiny v Štúrove (typ 3a²⁶). K tomuto typu by tak bolo možné zaradiť dom 4 a prípadne aj dom 2 na lokalite Bratislava-Zlaté piesky. Podľa najnovšieho spracovania pôdorysných dispozícií stavieb v mladšej a neskorej dobe kamennej však nemožno vylúčiť ani ďalšiu možnosť interpretácie žľabových útvarov. J. Ďuriš v prípade týchto domov uvažuje aj o možnosti, že základové žľaby môžu v skutočnosti predstavovať líniu husto za sebou situovaných kolových jám, ktoré sa v pôdorysnej dispozícii opticky zliali do

---

²⁴ V prípade domu 8 boli v keramickom súbore síce zachytené znaky kultúry s mladou lineárnou keramikou ale vylúčiť nemôžeme ani prežívanie týchto prvkov do obdobia železovskej skupiny. Fragmentárnosť ďalšej keramiky v súbore neumožňuje dom s istotou datovať.

²⁵ PAVÚK, Juraj. Linearkeramische Grossbauten aus Čataj. In *Slovenská archeológia* XXXIV-2. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1986, s. 365–382; PAVÚK, Juraj. *Štúrovo – ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Železovce-Gruppe*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1994.

²⁶ PAVÚK, Juraj. *Štúrovo – ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Železovce-Gruppe*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1994, s. 49,60, Abb. 28

súvislých žľabov²⁷. Na základe tejto úvahy zaraďuje oba domy k stavebnému typu 2 podľa typológie J. Pavúka²⁸.

V prípade domu 5, ktorého dispozíciu určujú predovšetkým línie základových žľabov oboch dlhých stien možno opäť uvažovať o zdanlivosti existencie základových žľabov. J. Ďuriš však tentoraz nevylučuje ani prítomnosť špecifickej stavebnej konštrukcie založenej na striedaní kolových jám a základových žľabov. Dom predbežne zaraďuje k stavebnému typu 3a podľa J. Pavúka²⁹ a datuje ho do železovskej skupiny³⁰. Analýza nálezového fondu z priestoru tohto stavebného komplexu však nepriniesla jednoznačné dôkazy o datovaní domu do obdobia neolitu, keďže materiál z jám v bezprostrednej blízkosti domu predstavujú len atypické fragmenty z pravekých nádob. Kultúrne zaradenie tejto stavby tak pokladáme naďalej za otázne. V prípade prijatia hypotézy striedania kolových jám a základových žľabov tiež nemôžeme uvažovať o priradení domu k typu 3a, keďže tento v typológii J. Pavúka netvorí tak rozsiahle línie základových žľabov. Interpretácie možnosti však aj v tomto prípade ovplyvňuje neúplnosť pôdorysnej dispozície ale i absencia informácií o priemere a hĺbke prezentovaných základových žľabov.

Najväčšiu pozornosť však na lokalite pútala pôdorysná dispozícia stavby označenej ako dom 9, pozostávajúca z obvodových žľabov, pričom pôdorys stavby nebol zachytený len v severnej časti. Na základe prekríženia žľabov v južnej časti I. Kuzma dokonca uvažoval o existencii zrubovej konštrukcie, pričom vzhľadom na neobvyklú konštrukciu (priemer kolových jám v žľabe od 8 do 20 cm) pripúšťal inú ako obytnú funkciu stavby. Zároveň zvažoval, že ide o nový typ stavby práve v priestore železovskej skupiny. Vychádzal pritom

²⁷ ĎURIŠ, Jozef. *Pôdorysné dispozície stavieb mladšej a neskorej doby kamennej na Slovensku ako informačný prameň pre ich architektonickú rekonštrukciu*. Nitra : Archeologický ústav SAV; Bratislava : VEDA, 2023, s. 34–36.

²⁸ PAVÚK, Juraj. Štúrovo – ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1994; s. 58-60, Abb. 29: 2.

²⁹ PAVÚK, Juraj. Štúrovo – ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1994; 60n.

³⁰ ĎURIŠ, Jozef. *Pôdorysné dispozície stavieb mladšej a neskorej doby kamennej na Slovensku ako informačný prameň pre ich architektonickú rekonštrukciu*. Nitra : Archeologický ústav SAV; Bratislava : VEDA, 2023, s. 37.

najmä z absencie materiálu mladšej lengyelskej kultúry na lokalite³¹. Podľa najnovších poznatkov by však otázku datovania mohla vyriešiť práve prítomnosť materiálu epilengyelského kultúrneho okruhu, ktorý bol po komplexnom spracovaní nálezového fondu zistený v deviatich objektoch (obr. 7: 1– 15). Analógie takýchto pôdorysných dispozícií sú totiž známe práve z prostredia ludanickej skupiny. K porovnaniu nám slúžia pôdorysy domov zistené na lokalite Branč – Helyföldek (obj. 130 a 131³²) či najnovšie na sídlisku ludanickej skupiny v Nitre-Selenci (obj. 108³³). Dvojpriestorový dom v Branči má s približne rovnakými rozmermi s dĺžkou 20 až 30 metrov a šírkou 8 až 10 metrov dokonca anty zachované vo všetkých rohoch. Rovnako ako v prípade domu 9 aj tu boli v žľaboch osadené koly³⁴. Rozdiel zaznamenávame vo veľkosti kolových jám v žľabe domu 9 a kolových jám zdokumentovaných v Branči³⁵. Na základe pôdorysnej dispozície uvažuje hypoteticky o datovaní do obdobia eneolitu (ludanickej skupiny) aj J. Ďuriš³⁶ a to aj napriek tomu, že poznatky o prítomnosti epilengyelskej zložky na lokalite neboli doteraz známe. V prípade stavby označenej ako dom 9 však podobne ako v prípade domu 5 absentuje prítomnosť nálezového materiálu z priestoru stavby, resp. jám, ktoré by mohli k stavebnému komplexu patriť.

³¹ KUZMA, Ivan. Sídlisko železovskej skupiny v Bratislave – Zlatých pieskoch. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (eds.). *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr*. Bratislava : Slovart, 2012, s. 100.

³² VLADÁR, Jozef – LICHARDUS, Ján. Erforschung der frühäneolitischen Siedlungen in Branč. In *Slovenská archeológia XVI*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 1968, Abb. 43:3, 4.

³³ GABULOVÁ, Monika. Archeologická analýza prameňov zo sídliska ludanickej skupiny v Nitre-Chrenovej, poloha Selenec. In GABULOVÁ, Monika (zost.). *Sídlisko ludanickej skupiny v Nitre-Chrenovej poloha Selenec*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 2022, obr. 30:1.

³⁴ PAVÚK, Juraj. Kolové stavby lengyelskej kultúry. Pôdorys, interiér a ich funkcia. In *Slovenská archeológia LX-2*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 2012, s. 259.

³⁵ VLADÁR, Jozef – LICHARDUS, Ján. Erforschung der frühäneolitischen Siedlungen in Branč. In *Slovenská archeológia XVI*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 1968, Abb. 43:3, 4.

³⁶ ĎURIŠ, Jozef. *Pôdorysné dispozície stavieb mladšej a neskorej doby kamennej na Slovensku ako informačný prameň pre ich architektonickú rekonštrukciu*. Nitra : Archeologický ústav SAV; Bratislava : VEDA, 2023, s. 38.

Prostredníctvom analýzy keramiky evidujeme na lokalite Bratislava-Zlaté piesky využívanie riadu s výzdobným štýlom typickým pre ľud kultúry s mladou lineárnou keramikou (dožívanie tradícií) a najmä ľud železovskej skupiny. Prítomnosť architektur tohto kultúrneho vývoja reprezentujú kolové pôdorysy ako i exploatačné jamy pozdĺž dlhších stien domov. Práve materiál z týchto objektov je dôležitým a priamym dokladom ich chronologického zaradenia. Evidencia keramiky charakteristickej pre ludanicú skupinu zároveň dokladá osídlenie tohto priestoru aj v období starého eneolitu a menej výrazný materiál poukazuje aj na existenciu osady v strednom úseku eneolitu, reprezentovanom bolerázskou skupinou. Napriek tomu, že stavby charakterizované žľabovými pôdorysmi neobsahovali žiaden archeologický materiál, ktorý by umožnil ich zaradenie v kultúrnom vývoji, prítomnosť zložky ludanickej skupiny ponúka ďalšiu možnosť k interpretácii týchto nálezových situácií. Komplexné spracovanie nálezového fondu z Bratislavy – Zlatých pieskov prinieslo viacero hodnotných výsledkov k poznaniu osídlenia v mladšej dobe kamennej v tomto priestore. Verifikácia nálezových situácií potvrdila niektoré predbežné tvrdenia I. Kuzmu o architektúrach neolitického sídliska rozkladajúceho sa na prelome 6/ 5. tis. p. n. l. na tomto území. Možnosť komplexného spracovania rozsiahleho keramického fondu zároveň umožnila korigovať niektoré predbežné interpretácie predstavené autorom výskumu na základe vtedajších poznatkov.

Príspevok je výsledkom riešenia projektu VEGA č. Projekt: 1/0608/21 | 10 | Kultúrny vývoj a ráz osídlenia od neolitu po vrcholný stredovek na príklade lokality Bratislava - Zlaté piesky

Použitá literatúra

COUDART, Anick. *Architecture et Société Néolithique. L'unité et la Variance de la Maison Danubienne*. Documents d'Archéologie Française 67. Paris : MSH PARIS, 1998.

ĎURIŠ, Jozef. *Pôdorysné dispozície stavieb mladšej a neskorej doby kamennej na Slovensku ako informačný prameň pre ich architektonickú*

rekonštrukciu. Nitra : Archeologický ústav SAV; Bratislava : VEDA, 2023.

FARKAŠ, Zdeněk. Človek pretvára prírodu. Neolit a eneolit – mladšia a neskorá doba kamenná (5600 až 2300/2000 rokov pred n. l.). In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (eds.). *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr*. Bratislava : Slovart, 2012, s. 67–70.

GABULOVÁ, Monika. Archeologická analýza prameňov zo sídliska ludanickej skupiny v Nitre-Chrenovej, poloha Selenec. In GABULOVÁ, Monika (zost.). *Sídlisko ludanickej skupiny v Nitre-Chrenovej poloha Selenec*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 2022, s. 9–163.

HAMPEL, Andrea. *Die Hausentwicklung im Mittelneolithikum Zentraleuropas*. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Band 1. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH, 1989.

KUZMA, Ivan. Sídlisko železovskej skupiny v Bratislave – Zlatých pieskoch. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (eds.). *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr*. Bratislava : Slovart, 2012, s. 99–101.

KUZMA, Ivan – HRNČIARIK, Erik. Výskum na stavbe hypermarketu TESCO v Bratislave. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2003*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 2004, s. 116–121.

MODDERMAN, Pieter Jan Remees. *Die Hausbauten und Siedlungen der Linienbandkeramik in ihrem westlichen Beriech*. In SCHWABEDISSE, Hermann (Ed.). *Die Anfänge des Neolithikums vom Orient bis Nordeuropa*. Fundamenta Va, Westlichen Mitteleuropa, Köln: Böhlau 1970, s. 77–84.

NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ, Viera. K problematike trvania a konca boľerázskej kultúry na Slovensku. In *Slovenská archeológia XXXII-1*, Nitra: Archeologický ústav SAV, 1984, s. 75–146.

PAVÚK, Juraj. Kolové stavby lengyelskej kultúry. Pôdorys, interiér a ich funkcia. In *Slovenská archeológia LX-2*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 2012, s. 251–284.

PAVÚK, Juraj. Linearkeramische Grossbauten aus Čataj. In *Slovenská archeológia XXXIV-2*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1986, s. 365–382.

PAVÚK, Juraj. *Štúrovo – ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1994.

PAVÚK, Juraj. *Svet pravekých roľníkov a budovateľov rondelov. Štúdie o neolitických kultúrach na západnom Slovensku*. Nitra : Archeologický ústav SAV; Bratislava : VEDA, 2023.

PODBORSKÝ, Vladimír. Fenomén neolitického domu. In *Sborník FF BU 2009-2010* (M 14-15), Brno : Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2011, s. 17–45.

VLADÁR, Jozef – LICHARDUS, Ján. Erforschung der frühäneolitischen Siedlungen in Branč. In *Slovenská archeológia XVI*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 1968, s. 263–352.

Soblahovské právo v stredoveku

PETER CHLEPKO

The Soblahov law in the Middle Ages

Abstract: The soblahov law was a type of german law, used in the regions of Povazie and Ponitrie. The law was mainly used in localities that were subject to the Trenčin and Uhrovec manors. The law is also mentioned individually on the properties of the Zobor monastery and the Tematin manor. The origin of the law can be assumed in the second half of the 13th century, but in the first decades of the 14th century at the latest. Who mediated the law and who was the initiator remains unclear. The law was used to repopulate existing locations and, more rarely, to establish new ones. The content of the soblahov law was based on german legal customs and some elements are similar to the zilina law. But in some characteristics there are distinct differences. Based on a brief comparison with other legal systems, it can be assumed that the Soblahov law was a legal system that more suited the conditions of the castle manors. This motive also appeared during the reflections on the origin of law and the creation of Soblahov itself. In the middle of the 15th century, the use of the Soblahov law was abandoned and the law did not spread further. Localities that acquired the law continued to refer to it. In the paper, we provide a brief overview of the soblahov law, which played its episodic role in the settlement of the mentioned regions. We provide an insight into the processes of application of german law in the environment of castle manors.

Keywords: Soblahov, Trenčín, Uhrovec, law, settlement, jurisdiction, reeve, castles

Soblahov je obec, ktorá sa nachádza na Považí v údolí Soblahovského potoka južne od mesta Trenčín, v podstate len pár kilometrov od jeho centra. Nadmorská výška v chotári sa pohybuje od 250 m. n. m. až po 768 m. n. m.¹ V stredoveku patril Soblahov medzi majetky, ktoré prislúchali trenčianskemu hradnému panstvu.² Hoci sa na prvý

¹ KROPILÁK, Miroslav et al. *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III*. Bratislava: VEDA, 1978, s. 64. ISBN 71-114-78.

² DVOŘÁKOVÁ, Daniela et al. *Stredoveké hrady na Slovensku*. Bratislava: Veda, 2017, s. 410. ISBN 978-80-224-1608-5.

pohľad môže zdať, že išlo o bežný majetok neďalekého hradného panstva, v prípade Soblahova nachádzame jednu zaujímavosť – takzvané soblahovské právo. Práva a slobody Soblahova sa v priebehu stredoveku stali vzorom pre viaceré vidiecke lokality v okolí, ktoré prebrali nemecké právo. Môžeme tak povedať, že toto právo zohralo pozoruhodnú úlohu pri doosídlení existujúcich a zakladaní nových lokalít, ktoré sa nachádzali na Považí a Ponitří. Hoci na soblahovské právo pri svojom výskume narazilo viacero historikov, tejto téme sa ešte nevenovala hlbšia pozornosť. Dôvodom mohlo byť, že väčšej popularite sa tešil výskum mestského práva a v prípade šírenia nemeckého práva vo vidieckom prostredí sa tieto procesy čiastočne zachytili pri výskume osídlenia. Prác, ktoré sa zaoberajú konkrétnym typom práva vo vidieckom prostredí je preto menej.

Pre lepšie pochopenie problematiky, venujme v krátkosti pozornosť už zmienenému nemeckému právu. Nemecké právo, v prameňoch spomínané ako „*ius theutonicum*“, bolo typ práva, ktorého vidiecka podoba sa v stredoveku najčastejšie využívala pri zakladaní nových sídel, respektíve pri snahe dodať existujúcim sídlam nový hospodársko-ekonomický impulz a zvýšiť počet ich obyvateľov. Pri šírení tohto práva zohrával významnú úlohu lokátor. V podstate išlo o osobu, ktorá mala z poverenia zemepána existujúcemu alebo novému sídlu sprostredkovať nemecké právo. V praxi to znamenalo doviest' nových obyvateľov, dohliadať na ich usídlenie, skultivovanie pridelenej pôdy a neskôr dohliadať na výber dávok. Takáto činnosť si vyžadovala skúseného organizátora. Lokátor často za takúto službu získal v lokalite dedičné richtárstvo.³ Lokalita, ktorá používala nemecké právo mala jasne stanovený rámec povinností voči zemepánovi. Bola upravená súdna postupnosť, kedy časť súdnej agendy prevzal richtár a len významnejšie spory ostali pre zemepána prípadne odvolacie miesto. Pri nemeckom práve tak bol definovaný právny vzťah medzi obyvateľmi, richtárom a zemepánom.⁴ Tiež treba

³ CHLEPKO, Peter. *Iure Theutonicali, eo iure, quolocata est civitas Silniensis...* Niekoľko poznámok k povahe a významu žilinského práva v stredoveku. In *Vlastivedný zborník Považia*, 2023, roč. 31, s. 80–83. ISBN 978–80–88877–98–1

⁴ SOKOLOVSKÝ, Leon. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava: AEPRESS, 2002, s. 83. ISBN 80–88880–24–6.

spomenúť, že hoci išlo o nemecké právo, obyvateľstvo lokality kde sa toto právo uplatnilo nemuselo byť nemeckej etnicity.⁵ V stručnosti môžeme povedať, že nemecké právo a jeho šírenie išlo ruka v ruku so snahou panovníka zveľadiť kráľovstvo, v prípade šľachtica jeho majetky. V priebehu stredoveku vzniklo na území dnešného Slovenska viacero právnych okruhov okolo lokalít z ktorých sa šírilo nemecké právo. Medzi dôvody vzniku okruhov patrila aj jednoduchá skutočnosť, že v pôvodnej lokalite došlo po uplatnení práva k zlepšeniu jej hospodárstva a celkovému pozdvihnutiu. Prípadne boli v lokalite prítomní lokátori, ktorí vedeli sprostredkovať nemecké právo. Významné právne okruhy sa vytvorili na strednom Slovensku napríklad okolo Žiliny⁶ a Krupiny.⁷ Na východe našlo nemecké právo svoje zázemie napríklad v provincii spišských Sasov⁸ a právny okruh sa vytvoril aj okolo Košíc.⁹ Na západnom Slovensku vznikol právny okruh napríklad okolo mesta Trnava.¹⁰ Nemecké právo sa tak objavilo všade tam, kde bola snaha o zveľadenie lokality alebo skultivovanie pôdy.

Prejdime však naspäť k Soblahovu. K málo historikom, ktorí prezentovali poznatky o soblahovskom práve, patrí M. Jeršová. V roku 1937 vo svojom článku *Žilinské právo na Slovensku* upozornila na šoltýske listiny, ktoré sa týkali lokalít Bobot a Radiša. M. Jeršová identifikovala soblahovské právo ako druh nemeckého zákupného práva. Upozornila na niektoré jeho špecifiká a zároveň

⁵ CHLEPKO, Iure Theutonicali, s. 82.

⁶ Pre prehľad o rozšírení žilinského práva sú relevantné napríklad práce A. Paráčovej alebo J. Beňka. PARÁČOVÁ, Andrea. *Žilinské právo na Kysuciach*. In *Vlastivedný zborník Považia*, 2013, roč. 26, s. 67–76. ISBN 978–88877–67–7. BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*. Martin: Osveta, 1996, 278 s. ISBN 80–217–0366–00. BEŇKO, Ján. *Osídlenie severného Slovenska*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1985, 316 s. ISBN 978–83–60178–85–0.

⁷ CHLEPKO, Peter. *Krupinské právo v stredoveku*. In *Acta historica Neosoliensia*, 2018, vol. 21, č. 1, s. 4–25. ISSN 1336–9148.

⁸ CHLEPKO Peter, *Právny systém Provincie spišských Sasov v stredoveku*, In KREMPASKÁ, Zuzana – ŠTEVÍK, Miroslav (eds.). *Vlastivedný zborník Spiš 10*, Turany : Múzeum Spiša, 2020, s. 29–46. ISBN 978–80–85173–36–9.

⁹ ŠTEFÁNIK, Martin et al. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : HÚ SAV, 2010, s. 197. ISBN 978–80–89396–11–5.

¹⁰ LEHOTSKÁ, Darina. *Vývoj mestského práva na Slovensku*. In *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Historica 1959*. roč. 10, s. 82.

načrtla možnosť istej príbuznosti tohto práva s právom žilinským.¹¹ V roku 1981 vyšla krátka brožúrka *Minulosť a prítomnosť Soblahova*, ktorá stručne informuje o existencii soblahovského práva a vymenúva lokality, kde sa právo uplatnilo. Brožúrka je však nepresná a neuvádza zdroje.¹² Najrozsiahlejšie podáva informáciu o tejto téme monografia obce Soblahov z roku 2009. V nej sa už uvádza viac poznatkov o práve, o jeho obsahu aj rozšírení, pričom poznatky sú podložené zdrojmi a prameňmi.¹³ Avšak ani v tomto prípade sa autor nevyhol nepresnostiam. Navyše, monografia sa venuje tejto téme len na dvoch stránkach. Informácie v spojitosti so soblahovským právom môžeme ešte okrajovo nájsť v monografiách jednotlivých obcí, ktorých sa právo istým spôsobom týkalo.¹⁴ Treba brať do úvahy aj to, že procesy pri udeľovaní nemeckého práva mohli byť v mnohých prípadoch podobné a celkovo majú súvis aj s ďalšími oblasťami historického výskumu. Predovšetkým ide o skúmanie majetkovej držby zemepánov alebo vývoj osídlenia v regióne. Preto spomeňme niekoľko ďalších prác, ktoré boli relevantné pre skúmanie problematiky. Tie sa venovali hradným panstvám Trenčín a Uhrovec.¹⁵ Pre chápanie kontextu osídlenia oblasti Ponitria a Považia sú z novších zaujímavé práce J. Žudela,¹⁶ M.

¹¹ JERŠOVÁ, Mária. Žilinské právo na Slovensku. In HRUŠOVSKÝ František (ed.). *Sborník Matice slovenskej XV*. Bratislava : Matica Slovenská, 1937, s. 238.

¹² *Minulosť a prítomnosť Soblahova*. Trenčín: Miestny národný výbor Soblahov, 1981, 11s. Autor nie je uvedený.

¹³ ŠIŠMIŠ, Milan et al. *Soblahov*. Martin: Osveta, 2009, 336 s. ISBN 978-80-8063-311-0.

¹⁴ BELAN, Ľubomír et al. *Žitná–Radiša: história 1294–2010*. Žitná – Radiša : Obec Žitná – Radiša, 2010, 392 s. ISBN 978-80-970506-9-6. ŠIŠMIŠ, Milan et al. *Uhrovec*. Uhrovec : Obecný úrad, 2007, 256 s. ISBN 978-80-969668-1-3. HORVÁTH, Pavel et al. *Šišiov: 905 rokov od prvej písomnej zmienky o obci (1113–2018)*. Vrútky : FOMI, 2018, 107 s. ISBN 978-80-971832-5-7.

¹⁵ DVOŘÁKOVÁ, Stredoveké hrady na Slovensku, s. 409–411, s. 413–415.

¹⁶ ŽUDEL, Juraj. *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku*. Bratislava : Veda, 2010, 320 s. ISBN 978-80-224-1079-3.

Mareka,¹⁷ J. Lukačku,¹⁸ a T. Hrubého.¹⁹ V prípade nemeckého práva a jeho využitia pri doosídľovaní sú relevantné práce V. Rábika,²⁰ A. Paráčovej,²¹ P. Chlepka,²² a J. Beňka.²³ V otázke prameňovej základne môžeme konštatovať, že máme dochované znenie viacerých lokačných listín, v ktorých sa soblahovské právo spomína. Znenie týchto listín sa väčšinou dochovalo v odpisoch a niektoré vyšli aj v edíciách prameňov. V prípade prameňov, ktoré sa zachovali vo svojej stredovekej forme, môžeme len konštatovať, že niektoré sú poškodené.²⁴ Dokonca v prípade lokačnej listiny pre Radišu nie je dnes známe jej uloženie, hoci ešte M. Jeršová túto listinu spomínala.²⁵ Keďže téma doteraz nebola hlbšie spracovaná, pokúsime sa aspoň v stručnosti priblížiť, ako vyzeralo soblahovské právo v stredoveku, aký bol jeho charakter, obsah a kde všade sa rozšírilo. Hlbšie tak nahliadneme do problematiky kolonizácie na nemeckom práve a priblížime význam soblahovského práva na Považí a v strednom Ponitří.

¹⁷ MAREK, Miloš. Lehoty na Slovensku. In *Historický zborník*, 2008, roč. 23, č. 1, s. 13–41. ISSN 1335–8723.

¹⁸ LUKAČKA, Ján. Vývin osídlenia stredného a severného Ponitria do začiatku 15. storočia. In *Historický časopis*, 1985, roč. 33, č. 6, s. 817–840. ISSN 0018–2575. LUKAČKA, Ján. Nemecké osídlenie Nitrianskej župy v stredoveku. In DOBROTKOVÁ, Marta – RÁBIK, Vladimír (ed.). *Studia Historica Tyrnaviensia VI.: národnosti v minulosti Slovenska*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2006, s. 104–109. ISBN 80–8082–105–4.

¹⁹ HRUBÝ, Tomáš. Zaniknuté stredoveké osady na strednom Ponitří do prvej tretiny 14. storočia. In LOPATKOVÁ, Zuzana – MAREK, Miloš (ed.). *Studia Historica Tyrnaviensia XIV. – XV.* Kraków – Trnava : Spolok Slovákov v Poľsku, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2012, s. 271–289. ISBN 978–83–7490–536–7.

²⁰ RÁBIK, Vladimír. *Nemecké osídlenie na území východného Slovenska v stredoveku (Šarišská župa a slovenské časti žúp Abovskej, Zemplínskej a Užskej*. Bratislava : Karpatonemecký spolok na Slovensku, 2006, 422 s. ISBN 80–8060–197–6.

²¹ PARÁČOVÁ, Žilinské právo na Kysuciach, s. 67–76.

²² CHLEPKO, Peter. Krupinské právo v stredoveku, s. 4–25.

²³ BEŇKO, *Starý Turiec*, 278 s. BEŇKO, *Osídlenie severného Slovenska*, 316 s.

²⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, DIPLOMATIKAI FÉNYKÉPGYŰJTEMÉNY (ďalej len DF). Dostupné na portáli hungaricana.hu. DF 265894. Listina, ktorá spomína právo v lokalite Kšinná je fyzicky poškodená a časť textu preto chýba. Poškodenie je v okolí zlomu, ktorý vznikol pri zložení listiny. V prípade listiny pre lokalitu Bobot je text okolo zhybov kvôli vyblednutiu ťažšie čitateľný. Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči. Fond: Zbierka listín trenčianska župa. lad.2 no. 48.

²⁵ JERŠOVÁ, Žilinské právo na Slovensku, s. 238.

Prv ako sa budeme venovať analýze obsahu a rozšíreniu práva, musíme venovať pozornosť samotnému Soblahovu. Stredné Považie patrí k územiám, na ktorých je doložené osídlenie prakticky od najstarších čias.²⁶ V chotári Soblahova sa našlo niekoľko archeologických nálezov, ktoré indikujú prítomnosť človeka aj v staršom období. Avšak nenašli sa dôkazy, ktoré by vypovedali o staršej kontinuite osídlenia, respektíve dôkazy, ktoré by indikovali včasnostredoveké osídlenie. Preto sa predpokladá, že tunajšie osídlenie nevzniklo skôr ako v druhej polovici 13. storočia.²⁷ V prípade Soblahova by tak mohlo teoreticky ísť o dedinu založenú „na zelenej lúke“. Písomné zmienky o tom, kedy a ako vznikla dedina, sa nezachovali.²⁸ Pri pohľade na pôdorys dediny však môžeme zreteľne vidieť jej sporiadanosť.²⁹ Lány sú voči sebe usporiadané pravidelne, domy sú orientované k ceste, ktorá sleduje tok Soblahovského potoka. V približnom centre obce stojí farský kostol. Takéto usporiadanie naznačuje, že vymeriavané lány v novej dedine nemuseli rešpektovať staršie miestne majetkové pomery, pretože to by sa odzrkadlilo v nepravidelnosti výmery. Dedina bola zrejme založená na kompaktno vymeranej pôde z väčšieho majetku, ktorý podľa všetkého patril pod trenčianske hradné panstvo. Lány mohli byť vymerané ešte predtým, ako sa do nej nastáhovali prví osadníci. Takýto postup pri vymeriavaní lánov, respektíve hospodárstiev pri zakladaní dedín na nemeckom práve, bol pomerne bežný.³⁰ Z pôdorysu dediny môžeme teda predpokladať,

²⁶ Samotný Trenčín je preslávený rímskym nápisom, pričom kontinuita osídlenia pretrvala od staroveku do dnešných dní. ŠTEFÁNIK, Martin et al. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : HÚ SAV, 2010, s. 511– 512. ISBN 978–80–89396–11–5.

²⁷ ŠÍŠMIŠ, Soblahov, s. 46.

²⁸ Soblahov nie je jediná obec, pri ktorej sa nezachovali lokačné listiny. Vo všeobecnosti častým dôvodom, prečo sa lokačné, respektíve šoltýske listiny nezachovali, môže byť skutočnosť, že nejaký čas po udelení práva sa objavila snaha zvýšiť dávky obyvateľom. Pôvodné lokačné listiny sa tak neraz stali nežiaducimi. K zmenám dávok mohlo dôjsť aj pri odpredaji dedičného richtárstva. Vtedy mohlo dôjsť k úprave práv richtára a stanoveniu nových dávok. Aj toto mohla byť jedna z príčin, prečo sa tento druh listín nezachoval.

²⁹ Pre posúdenie pôdorysu dediny sme využili II. vojenské mapovanie.

³⁰ HABOVŠTIAK, Alojz. *Stredoveká dedina na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1985, s. 68–67. ISBN 65–068–85.

že Soblahov bol cielene založený na pre nás bližšie neznámom nemeckom práve. Tento predpoklad neskôr potvrdzujú aj viaceré zmienky o nemeckom práve zo Soblahova.³¹ Ak by sme o obci hľadali v prameňoch prvú písomnú zmienku, tak tú máme až z rokov 1332 – 1337, kedy sa spomína výška pápežského desiatku farára Konráda zo Soblahova.³² Táto zmienka nám naznačuje, že v tomto čase už bola obec vyvinutá, keďže dokázala vydržiavať vlastnú farnosť. Je teda možné, že v obci už žili nové generácie potomkov pôvodných novousadlíkov. Tiež možno predpokladať, že osadníci mali možnosť postaviť si vlastný kostol³³ a že v dedine mohlo prevládať nemecké etnikum, čo by indikovalo nemecké meno farára. Treba však spomenúť, že prvá zachovaná zmienka o soblahovskom práve je až z roku 1352.³⁴ Hoci táto zmienka o práve pochádza až z polovice 14. storočia, topografia dediny a neskoršie zmienky nám dovoľujú predpokladať uplatňovanie zvykov nemeckého práva v obci od jej založenia.

Aké motívy však mohli viesť k založeniu Soblahova? Ako sme už spomínali, Soblahov patril medzi majetky hradu Trenčín v podstate celý stredovek.³⁵ Samotný hrad Trenčín je spomínaný už v zoborských listinách z rokov 1111 a 1113.³⁶ Trenčiansky hrad bol v priebehu väčšiny 13. storočia vo vlastníctve kráľa a patril medzi považské hrady, ktorých úlohou bolo chrániť severozápadnú hranicu kráľovstva.³⁷ Hrad neskôr odolal aj vpádu Mongolov v roku 1241. Skúsenosti z vpádu donútili vtedajšieho panovníka Bela IV. prehodnotiť spôsob obrany krajiny. Bolo preto rozhodnuté vystavať nové kamenné hrady a vylepšiť už existujúce. Z toho dôvodu na trenčianskom hrade v druhej polovici 13. storočia prebiehali stavebné

³¹ ŠÍŠMIŠ, Soblahov, s. 47–48.

³² SEDLÁK, Vincent (ed.). *Monumenta Vaticana Slovaciae (Tomus I) Rationes collectorum pontificiorum in annis 1332 – 1337*. Trnava : Trnavská univerzita, 2008, no. 216. ISBN 9788080821869.

³³ ŠÍŠMIŠ, Soblahov, s. 48.

³⁴ Soblahovské právo sa prvý krát spomína v prípade Kšínnej. DF 265894.

³⁵ DVOŘÁKOVÁ, Stredoveké hrady na Slovensku, s. 410.

³⁶ MARSINA, Richard (ed). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae Tomus I*. Bratislava: Academia scientiarum Slovaca, 1971, č. 68, č. 69.

³⁷ DVOŘÁKOVÁ, Stredoveké hrady na Slovensku, s. 409.

úpravy s cieľom vylepšiť jeho obranné vlastnosti.³⁸ Avšak dobre opevnený hrad vyžadoval značné náklady na údržbu. Zjednodušene by sa dalo povedať, že čím väčší bol hrad, tým viac prostriedkov potreboval na svoje fungovanie. Jedným zo spôsobov, ako získať tieto prostriedky, bolo vyčleniť mu ďalšie majetky alebo založiť na jeho panstve nové majetky, ktoré by generovali ďalšie príjmy, respektíve poskytovali materiálne a ľudské zdroje. Práve snaha vylepšiť zázemie mohla byť motívom pre pozvanie kolonistov, ktorí na majetkoch hradu vybudovali novú dedinu. Nie je však vylúčená ani obyčajná snaha zvýšiť výnosy hradného panstva, nezávisle od nákladov na údržbu hradu.

Ak sa pokúsime zodpovedať otázku, kto inicioval príchod kolonistov na trenčianske panstvo, musíme mať na zreteli niekoľko dôležitých faktorov, a to vlastníka hradu a jeho vzťah k nemeckej kolonizácii. Predstavme si aspoň v stručnosti najpravdepodobnejších kandidátov. Ako sme spomínali, hrad bol prevažnú časť 13. storočia kráľovským majetkom. Prvým iniciátorom usadenia kolonistov v Soblahove tak mohol byť Belo IV.³⁹ Tento panovník udelil výsady viacerým komunitám nemeckých hostí ešte pred vpádom Mongolov v roku 1241.⁴⁰ Po vpáde sa tieto jeho snahy zintenzívnili a pokračoval v udeľovaní privilégií a úsilí doosídliť kráľovstvo.⁴¹ Táto iniciatíva prinášala ovocie prakticky po celý zvyšok stredoveku, pretože Belo IV. udelil privilégiá napríklad aj komunite hostí v Krupine. Tieto privilégiá neskôr dali základ krupinskému právu, vďaka ktorému bolo doosídlených či založených mnoho miest a dedín na území dnešného stredného Slovenska.⁴² Druhým panovníkom, ktorý mohol napomôcť vzniku Soblahova, bol Ondrej III. Síce sa

³⁸ BRUNOVSKÝ, Ferdinand et al. *Trenčiansky hrad*. Martin: Osveta, 1991, s. 29–30. ISBN 80–217–0265–6.

³⁹ V prípade panovníka mohol v jeho mene konať aj poverený kastelán.

⁴⁰ Vieme, že privilégiá udelil v roku 1238 napríklad Trnave. MARSINA, Richard (ed). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae Tomus II*. Bratislava: Obzor, 1987, č. 44. Významné privilégiá udelil Belo IV. najneskôr v roku 1238 aj komunite v Krupine. Najstaršie privilégiá pre tunajšiu komunitu sa však stratili počas vpádu Mongolov v roku 1241. Panovník preto vydal v roku 1244 renováciu týchto privilégií. MARSINA, Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae Tomus II., č. 168.

⁴¹ LEHOTSKÁ, Vývoj mestského práva, s. 72–73.

⁴² CHLEPKO, Krupinské právo v stredoveku, s. 6–7.

nepreslávil hromadným udeľovaním privilégii, avšak v tejto tradícii pokračoval. Práve Ondrej III. v poslednej dekáde 13. storočia udelil slobody a privilégia komunitě v Žiline. Tieto žilinské výsady sa spájajú s príchodom kolonistov, ktorí boli pôvodom z Tešína.⁴³ Dôležité je spomenúť, že Žilina už jestvovala, ale získanými slobodami prešla na iný právny rámec, ktorý vychádzal z práv sliezskeho Tešína.⁴⁴ Tento právny rámec dal základ neskoršiemu žilinskému právu, ktoré sa v prameňoch označovalo ako nemecké.⁴⁵ Toto právo zohralo podstatnú úlohu pri osídlení regiónov dnešného stredného a severného Slovenska. V roku 1296 nastala zmena vlastníka Trenčianskeho hradu. Zabral ho Matúš Čák. Panovník Ondrej III. sa proti tomuto v podstate bezočivému konaniu pokúsil zakročiť, ale bezvýsledne. Hrad ostal v rukách Matúša Čáka, ktorý neskôr ovládol celú nitriansku a trenčiansku župu.⁴⁶ Matúš Čák bol významný oligarcha, ktorý začiatkom 14. storočia súperil o moc so samotným kráľom.⁴⁷ Jeho vzťah k nemeckému právu a kolonizácii však môžeme hodnotiť kladne, pretože kolonizáciu často využíval na osídľovanie svojich majetkov.⁴⁸ Ďalej vieme napríklad aj o tom, že v roku 1320 stál za udelením dedičného richtárstva Sidelmanovi v Dlhom Poli, pričom lokalita získala nemecké právo podľa Žiliny.⁴⁹ Nie je teda vylúčené, že za nemeckým právom v Soblahove stojí práve Matúš Čák.

Ako sme už spomenuli, nemáme písomné zmienky, ktoré by hovorili o charaktere a obsahu práva priamo v kontexte Soblahova. Preto ak chceme tento typ práva preskúmať bližšie, musíme sa pozrieť na lokality, do ktorých sa právo rozšírilo a ostali nám o tom zachované písomné zmienky.

⁴³ RÁBIK, Vladimír. Žilinský dedičný richtár Hieronym (1419–1422). In VIRŠINSKÁ, Miriam (eds.). *VITA HISTORIAE DEDICATA*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2018, s. 36. ISBN 978–80–223–4695–5.

⁴⁴ KRISTENOVÁ, Vlasta et al. *Žilina v minulosti a dnes*. Martin: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1963, s. 26. ISBN 82–019–63.

⁴⁵ KRISTENOVÁ, Žilina v minulosti a dnes, s. 44.

⁴⁶ DVORÁKOVÁ, Stredoveké hrady na Slovensku, s. 409.

⁴⁷ LUKAČKA, Ján et al. *Slovenské dejiny*. Bratislava : Prefekt, 2015, s. 78–81. ISBN 978–80–8046–730–2.

⁴⁸ MAREK, Lehoty na Slovensku, s. 14.

⁴⁹ SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tomus II*. Bratislava : Sumptibus Academiae Scientiarum Slovaciae, 1987, č. 597, s. 272.

Kšinná

Ide o prvú známu lokalitu, kde sa uplatnilo soblahovské právo. Stalo sa tak v roku 1352.⁵⁰ Tento majetok patrilo hradnému panstvu Uhrovec. Nešlo však o novo osídlenú lokalitu, ale o dočasne vyľudnený majetok. Nových obyvateľov sem mali prilákať práve podmienky vyplývajúce z prechodu na nemecké právo.⁵¹ Nie je známe, kedy vznikla pôvodná dedina, avšak podľa súpisov majetku uhroveckého panstva sa tak zrejme neudialo skôr ako po roku 1295.⁵² Pozrime sa však na snahy o osídlenie z roku 1352. V tomto roku Mikuláš, syn bána Dominika, pán hradu Uhrovec, udelil dedičné richtárstvo v lokalite Pavlovi, synovi Slavka.⁵³ Spolu s richtárstvom dostal možnosť vydržiavať pekára, ševca a mäsiara. Taktiež mal nižšiu súdnu právomoc a mohol si ponechať tretinu z prisúdených pokút. Úlohou Pavla bolo do spustnutej lokality priviesť nových obyvateľov. Noví obyvatelia dostali lehotu desať rokov, počas ktorej nemuseli odvádzať žiadne dávky. Po uplynutí lehoty mali odovzdávať dávky v troch termínoch, a to na Veľkú noc, Turíce a Vianoce. Okrem toho mali na Vianoce richtárovi ako dar za každý dom venovať dva koláče a dva kurčatá. Na Veľkú noc mali ako dar odovzdať hrudku syra a ďalší neznámy dar.⁵⁴ V lokalite platilo nemecké právo a okrem toho tu bolo právo azylu po dobu troch dní s možnosťou právnej rady. V listine sa ďalej spomína, že richtár súdil väčšie kauzy spolu s kastelánom v tri súdne dni, a to na sviatky svätého Juraja, svätého Michala a na Vianoce.

Radiša

Podobne ako Kšinná, ani Radiša nebola založená, ale dodatočne doosídlená, pretože v majetkoch uhroveckého panstva figuruje už skôr.⁵⁵ Aj v tomto prípade sa vo veci angažoval Mikuláš, syn Dominika bána, pán hradu Uhrovec. Dedičné richtárstvo udelil

⁵⁰ DF 265894.

⁵¹ LUKAČKA, Vývin osídlenia stredného a severného Ponitria do začiatku 15. storočia, s. 837.

⁵² DVOŘÁKOVÁ, Stredoveké hrady na Slovensku, s. 414.

⁵³ „Paulo filio Slavk.“ DF 265894.

⁵⁴ Zachovaná listina je poškodená a na niektorých miestach ťažko čitateľná. Preto nie je jasná druhá zložka daru ani niektoré iné podrobnosti. DF 265894.

⁵⁵ DVOŘÁKOVÁ, Stredoveké hrady na Slovensku, s. 414.

Pavlovi, synovi Martina a malo sa tak udiat' v roku 1372.⁵⁶ V listine bolo novým obyvateľom sľúbené, že sa budú riadiť právom soblahovským. Okrem toho, aj tu platilo právo azylu po dobu troch dní a nárok na právnu radu.⁵⁷

Ak sa pozrieme bližšie na situáciu v čase udelenia výsad pre Kšinnú a Radišu, treba spomenúť, že hradné panstvo Uhrovec bolo v tom čase v držbe spomínaného kastelána Mikuláša. Je však možné, že Mikuláš mal panstvo vo vlastníctve len v čase výkonu svojej služby pre kráľa, držba tak bola „pro honore“ a nebola trvalá. Mikuláš vo svojej funkcii dočasného pána (kastelána), zotrval približne tri dekády.⁵⁸ Cieľom udelenia richtárstva v týchto lokalitách bola podľa všetkého snaha vylepšiť majetky panstva a zlepšiť celkové príjmy hradu. Mikuláš tieto ciele nesledoval len v prípade Kšinnej a Radiše, ale zdá sa, že vďaka jeho snahám vylepšiť hradné majetky vznikli aj lokality Čierna Lehota, Kabátová Lehota (dnes zrejme Slatinka nad Bebravou) či Mastná Lehota (Omastiná).⁵⁹ Lokality sa spomínajú ako súčasť panstva v roku 1389.⁶⁰ Nie je vylúčené, že v čase keď panstvo ovládal Mikuláš, mohlo byť v týchto ale, ale aj v ďalších lokalitách panstva Uhrovec uplatnené soblahovské právo.

Trebichava

V tomto prípade ide o poslednú známu zmienku o udelení soblahovského práva na panstve Uhrovec. K udeleniu prišlo v čase, keď panstvo vlastnil Stibor zo Stiboríc.⁶¹ V listine sa dozvedáme, že v roku 1396 magister Ondrej, brat Stibora zo Stiboríc, kastelán hradu Uhrovec, udelil dedičné richtárstvo na majetku Trebichava, ktorý ležal v lesoch blízko Kšinnej.⁶² Toto dedičné richtárstvo získal istý

⁵⁶ Žiaľ, listina, ktorú M. Jeršová spomína, je v súčasnosti uložená na neznámom mieste. Podľa informácií, ktoré uviedla M. Jeršová, je dosť možné, že znenie listiny bolo rovnaké alebo prinajmenšom veľmi podobné ako v prípade Kšinnej. JERŠOVÁ, *Žilinské právo na Slovensku*, s. 238.

⁵⁷ JERŠOVÁ, *Žilinské právo na Slovensku*, s. 238.

⁵⁸ DVOŘÁKOVÁ, *Stredoveké hrady na Slovensku*, s. 413.

⁵⁹ BELAN, *Žitná–Radiša: história 1294–2010*, s. 56.

⁶⁰ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, DIPLOMATIKAI LEVÉLTÁR (ďalej len DL). Dostupné na portáli hungaricana.hu. DL 266752.

⁶¹ DVOŘÁKOVÁ, *Stredoveké hrady na Slovensku*, s. 414–415.

⁶² „*Quandam particulum terra silve dicta Xyna in qua nunc est edificata ac situata vila quia dicitur Trebichava.*“ DL 34969.

Mikuláš. Spolu s richtárstvom získal slobodný lán, právo postaviť mlyn, krčmu, jatky, krajčírsku dielňu a pekáreň. Mohol súdiť menšie spory a mal nárok na tretinu z prisúdenej pokuty. Novousadení obyvatelia získali lehotu 16 rokov, počas ktorej neboli povinní odovzdávať žiadne dávky. Po uplynutí tejto doby mali splácať po dve pency denárov v dvoch splátkach, a to na sviatok svätého Juraja a svätého Michala. Neboli povinní odovzdávať naturálne dávky v podobe obilia, ale v prípade, že nechceli odovzdávať naturálnu dávku, mali zaplatiť dvojnásobok splátky podľa nemeckého zvyku, a to na Turíce a Vianoce. V lokalite mal platiť mrav a právo podľa Soblahova. Navyše všetci, ktorí boli obvinení z vraždy, podpaľáctva, zlodejstva alebo inej lotroviny, mali nárok na trojdňový azyl a právnu radu. Boli určené tri súdne dni – na sviatky svätého Juraja, Michala a na Vianoce, kedy richtár spolu s kastelánom súdili väčšie kauzy. V rámci chotára bolo povolené loviť zver a ryby.

Zdá sa, že v prípade panstva Uhrovec našlo soblahovské právo pomerne pevné uplatnenie, avšak nájde sa tu aj výnimka. Ide o dedinu Krásna Ves, v prameni nazývanú ako Basna.⁶³ V tejto lokalite získal dedičné richtárstvo Peter, syn Holča. Richtárstvo mu udelil magister Juraj, ktorý bol v tomto čase nakrátko majiteľom panstva. Peter mal nárok na slobodnú kúriu, lán, mohol v osade vydržiavať mäsiara, krajčira a krčmu.⁶⁴ Mal nárok aj na rôzne úžitky z lesa. Lokalita získala právo sprostredkované Krupinou.⁶⁵ Peter spolu s prísažnými mohol súdiť všetky zločiny okrem hrdelných a z prisúdených pokút mal nárok na tretinu. Obyvatelia mali lehotu od poplatkov a po jej uplynutí mali platobné povinnosti, ktoré pozostávali z naturálií a peňažnej splátky. Naturálie sa splácali v troch termínoch, na Juraja, Michala a Štefana. V prípade peňažných dávok bola splátka len na sviatok svätého Juraja a Michala. Obyvatelia boli taktiež viazaní odovzdávať na Vianoce richtárovi dary v podobe koláčov a kurčiat.⁶⁶

⁶³ KROPILÁK, Miroslav et al. *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II*. Bratislava : VEDA, 1977, s. 64. ISBN 71-071-77.

⁶⁴ „*Cum una curia laneo integro terre arabilis, tabernam cum carnificio, sutoriam.*“ MÁLYUSZ, Elemér (eds.). *Zsigmondkori oklevéltár I. (1387-1399)*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1951, č. 6222. ISBN 963-05-7026-2.

⁶⁵ „*Jure mediante Corponensis civitatis.*“ MÁLYUSZ, Zsigmondkori oklevéltár I., č. 6222.

⁶⁶ MÁLYUSZ, Zsigmondkori oklevéltár I., č. 6222.

V tomto prípade chýba nariadenie o azyle. Základ dávok, zdá sa, ostal rovnaký. Išlo o naturálne dávky, peňažné dávky a dary pre richtára. Prečo sa na uhroveckom panstve rozhodlo pre uplatnenie krupinského práva nie je známe. Azda to súviselo s tým, že novým majiteľom, hoci na krátky čas, bol Juraj, ktorý bol synom niekdajšieho palatína Leustacha a hrad dostal do zálohy. Juraj nemusel dobre poznať miestne pomery alebo si, naopak, mohol byť vedomý úskalia, ktoré prinášala právna prepojenosť medzi majetkami. Možno preto sa rozhodol pre menej tradičný krok a ako vzor nemeckého práva v Krásnej Vsi vybral právo Krupiny. Ján však na hrade Uhrovec nepôsobil dlho, pretože Ctibor zakrátko hradné panstvo získal späť.⁶⁷ Či sa soblahovské právo do konca stredoveku na panstve Uhrovec ešte uplatnilo, s istotou nevieme.

Bobot

Soblahovské právo sa šírilo aj počiatkom 15. storočia. V roku 1404 bolo udelené dedičné richtárstvo v lokalite Bobot, ktorý ako majetok patrilo trenčianskemu hradnému panstvu.⁶⁸ V listine sa dozvedáme, že kastelán hradu Trenčín Bohuš zo Schonwaldu tu udelil dedičné richtárstvo Henrichovi z Četne.⁶⁹ Lokalita získala právo podľa Soblahova. Richtár tu podľa všetkého mal nižšiu súdnu právomoc a nárok na tretinu pokuty v nižších sporoch, väčšie kauzy sa súdili každoročne v troch stanovených dňoch. V listine je možné zistiť, že mal slobodný lán, nárok na krčmu, mlyn, ševca a jatky. Dávky mali obyvatelia platiť v troch splátkach, rovnako sa spomínajú každoročné dary pre richtára v podobe dvoch kurčiat a koláča. Listina je žiaľ na niektorých miestach ťažko čitateľná a poškodená, na čo už upozornila aj M. Jeršová.⁷⁰ Ak by sme sa však držali soblahovskej zvyklosti známej z predošlých listín, tri súdne dni boli na Juraja, Michala a Vianoce.⁷¹ Splátky dávok by zase boli na Veľkú noc, Turíce

⁶⁷ ŠIŠMIŠ, Uhrovec, s. 26.

⁶⁸ DVOŘÁKOVÁ, Stredoveké hrady na Slovensku, s. 410.

⁶⁹ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči. Fond: Zbierka listín trenčianska župa. Iad.2 no. 48.

⁷⁰ JERŠOVÁ, Žilinské právo na Slovensku, s. 238.

⁷¹ Listina spomína v tomto kontexte sviatok svätého Juraja.

a Vianoce.⁷² Bobot bol v tomto čase súčasťou majetku trenčianskeho hradného panstva. Neskôr sa pri tejto lokalite objavuje ešte Bobotská Lehota, pri ktorej sa taktiež predpokladá uplatnenie soblahovského práva. Bobotská Lehota sa prvýkrát spomína medzi majetkami panstva Trenčín v roku 1439.⁷³ Z neskoršieho obdobia vieme, že v Bobotskej Lehote bývala rodina Bánovcov, ktorá sa neúspešne súdila o richtárske práva.⁷⁴

Chudá Lehota

Ďalšia lokalita, ktorú spomenieme, bude určitým spôsobom netradičná, pretože sa právo neuplatnilo na hradnom majetku, ale na majetku kláštora na Zobore. Podľa všetkého ide o dnešnú lokalitu Chudá Lehota.⁷⁵ V roku 1407 nitriansky biskup Hinko, správca kláštora svätého Hypolita na Zobore, vydal listinu, v ktorej vyjadril rozhodnutie osídliť svoj majetok zvaný Apathy.⁷⁶ Tento majetok od nepamäti ležal v blízkosti majetkov Riadok a Šišov v nitrianskej župe.⁷⁷ Majetok bol podľa znenia listiny spustnutý a na jeho lúkach aj ornej pôde rástlo krovie.⁷⁸ Niektoré jeho časti boli dokonca zabraté

⁷² V listine v tomto kontexte spoľahlivo identifikovať Veľkú Noc.

⁷³ TELEKI, József (ed.). *Hunyadiak kora Magyarországon. Oklevéltár*. X. Pest : EMICH GUSZTÁV KÖNYVNYOMDÁJA, 1853, s. 43.

⁷⁴ FEKETE NAGY, Antal. *MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELMI FÖLDRAJZA A HUNYADIAK KORÁBAN. IV. KÖTET. TRENCSÉN VÁRMEGYE*. Budapest : KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA, 1941, s. 99.

⁷⁵ Obec sa spomína od roku 1400 ako Wyiles, Wyles. KROPILÁK, Miroslav et al. *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I*. Bratislava : VEDA, 1977, s. 486–487. ISBN 71–019–77. V názve sa zreteľne objavuje odkaz na novú obec v podobe maďarského slova új – nový. Je však možné, že novozaloženej dedine sa nepodarilo rozvinúť, pretože pri ďalšom pokuse o založenie dediny sa spomína spustnutosť majetku. Spomínajú sa lúky a orná pôda, na ktorej rástlo krovie. Práve zmienka o zarastenej ornej pôde môže byť odkazom, že už skôr prebiehali snahy o kultiváciu. Slovo lehota v názve zase mohlo odkazovať na úľavu pri kolonizácii a slovo chudá na slabšie, respektíve nevýhodné podmienky pri pokusoch o osídlenie. MÁLYUSZ, Elemér (eds.). *Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410). Második rész (1407–1410)*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1958, č. 5625.

⁷⁶ MÁLYUSZ, Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410). Második rész (1407–1410), č. 5625

⁷⁷ Riadok je dnes súčasťou obce Šišov. Samotná lokalita Šišov je staré sídlo a spomína sa už v zoborskej listine z roku 1113. MARSINA, Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae Tomus I., č. 69.

⁷⁸ Niektoré zdroje uvádzajú túto lokalitu ako dnešné Livinské Opatovce. ŠIŠMIŠ, Soblahov, s. 46. Tie sa v skorších prameňoch spomínajú ako Levna Apathy,

susedmi, ktorí mali s týmto majetkom spoločné hranice.⁷⁹ Keďže z tohto majetku kláštor nemal príjmy, bolo rozhodnuté, že každý, kto sa tam prisťahuje, bude oslobodený od dávok na osem rokov. Počas tejto lehoty sú povinní zveľaďovať svoje domy, dedinu a statky. Výnimku z lehoty tvorili len dary, ktoré mali byť dávané kláštoru. Obyvatelia lokality mali mať práva, výsady a zákony podľa majetku Soblahov, ktorý patril Trenčianskemu hradu.⁸⁰ Po uplynutí lehoty osem rokov sa mali platiť dávky v štvrtinách alebo v celku. Táto lokalita mala podľa všetkého za sebou viacero neúspešných snáh o osídlenie. Zaujímavé je, že v listine nie je zmienka o richtárovi. Je možné, že súdnu kompetenciu si naďalej ponechal kláštor.⁸¹ To by okrem iného naznačovalo, že v lokalite sa mohli ľahšie usádzať obyvatelia z iných majetkov kláštora, keďže v tomto prípade by sa im nezmenila súdna kompetencia a ani zemepán. Ak by sme sa pozreli na uplatnenie nemeckého práva na kláštornom majetku v širšom kontexte, Chudá Lehota určite nie je ojedinelý prípad. Napríklad v roku 1406 získal nemecké právo, po vzore Krupiny Bzovík.⁸² Lokalita bola vtedy majetkom kláštora premonštrátov v Bzovíku.⁸³ Nemecké právo na kláštorných majetkoch tak nebolo zriedkavou záležitosťou.

---

respektíve Levna. KROPILÁK, *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II*, s. 185. Pôvodne však mohlo ísť o jeden majetok, z ktorého bol neskôr vyčlenený chotár Chudej Lehoty, ktorý bol dodatočne osídlený, pretože aj v dnešnej dobe je zreteľné susedstvo Chudej Lehoty so Šišovom a niekdajším majetkom Riadok.

⁷⁹ Šišov a Riadok ako susediace majetky sa zrejme nespomínajú náhodne a pravdepodobne takto chceli v listine zdôrazniť susedov ktorí, ako listina spomína, zabrali časť kláštorného majetku. Susedia však podľa všetkého neboli len obyčajní sedliaci, pretože vieme, že v Šišove už skôr bývali šľachtici, ktorí sa niekedy koncom 13. storočia rozdelili na dve samostatné vetvy. Išlo o vetvu Šišovských a Riadockých. Ich prídomy boli práve podľa majetkov, na ktorých bývali, teda Šišov a Riadok. HORVÁTH, Šišov, s. 11.

⁸⁰ „*Possessio Soblahow ad castrum Trenczinense pertinens.*“ MÁLYUSZ, *Zsigmondkori oklevéltár II.* (1400–1410). Második rész (1407–1410), č. 5625.

⁸¹ Dary sa v predošlých prípadoch dávali richtárovi, v tomto prípade sa odnášajú kláštoru. To by naznačovalo, že v tomto čase táto funkcia nebola zastúpená konkrétnou osobou, ale vykonával ju kláštor.

⁸² DL 42895.

⁸³ Tak ako v prípade Chudej Lehoty, aj v prípade Bzovíka vieme, že snahy o usadenie nových obyvateľov na tieto majetky prebiehali už skôr. V prípade Bzovíka o tom svedčí listina z roku 1354. DL 25117.

Horňany

Lokalita patrila medzi majetky trenčianskeho hradného panstva.⁸⁴ Prvá písomná zmienka o lokalite je z roku 1352.⁸⁵ V lokalite teda jestvovala istá kontinuita osídlenia, ktorá však bola narušená počas husitských vpádov do Uhorska v rokoch 1428 – 1433. Tieto vpády zasiahli aj oblasť Ponitria. V prípade husitov je známe, že miestni obyvatelia územia, ktorým práve prechádzali, s nimi neraz sympatizovali.⁸⁶ Tak ako každé iné vojsko, aj to husitské potrebovalo zásoby. Tieto vpády sa tak nezaobišli bez rabovania majetku obyčajných ľudí⁸⁷ a po ich odchode ostalo viacero majetkov zničených či vyľudnených. Tento stav sa majitelia zasiahnutých dedín snažili napraviť, práve to sa udialo aj v prípade Hornian. V roku 1433 Konrád Schellendorf, vydal listinu pre Mikuláša zo Slatiny, v ktorej mu udelil dedičné richtárstvo v Horňanoch.⁸⁸ Konrád Schellendorf bol župan a kapitán hradu Trenčín v službách kráľovnej Barbory.⁸⁹ V listine sa píše o tom, že lokalita bola vyľudnená práve pre vpád husitov. Konrád sa preto udelil novým obyvateľom nemecké právo a úlohou zaľudniť tento opustený majetok poveril Mikuláša zo Slatiny. Obyvatelia lokality mali získať nemecké právo podľa Soblahova. Richtár mal nárok na slobodný lán, mohol postaviť mlyn, loviť ryby, vydržiavať ševca, krčmu, jatky a pekáreň. Richtár mal súdiť podľa nemeckého práva uplatneného v Soblahove. Z prisúdených pokút mal nárok na tretinu. Jeho súdna právomoc sa nevzťahovala na tri hrdelné zločiny, ktoré mal súdiť spolu kastelánom z Trenčína.⁹⁰

⁸⁴ DVOŘÁKOVÁ, Stredoveké hrady na Slovensku, s. 410.

⁸⁵ DL 4269.

⁸⁶ LYSÝ, Miroslav. *Husitská revolúcia a Uhorsko*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2016, s. 97–118. ISBN 978–80–7160–403–7.

⁸⁷ SYKA, Jan et al. *Husitský válečník*. Praha : Grada, 2016, s. 96–97. ISBN 978–80–247–5156–6.

⁸⁸ Znenie listiny sa zachovalo v poškodenom prepise. Zachovaná forma obsahuje aj odpis listiny kráľovnej Barbory z roku 1434, v ktorom sa spomína meno richtára a potvrdenie udelenia richtárstva. Absencia zmienky o mene richtára v listine Konráda a niektorých ustanovení môže indikovať, že niekdajší originál bol pri prepise už poškodený alebo mohlo ísť o jednoduchý fakt, že pri vydaní Konrádovej listiny ešte neboli známe všetky podmienky. DL 12564.

⁸⁹ DVOŘÁKOVÁ, Stredoveké hrady na Slovensku, s. 410.

⁹⁰ Medzi hrdelné zločiny patrila obvykle vražda, podpaľáčstvo a zbojstvo. PARÁČOVÁ, Žilinské právo na Kysuciach, s. 67.

Po uplynutí lehoty mali obyvatelia platiť 12 mariek v peniazoch a naturálne dávky v podobe 24 gbelov obilia. Platby boli stanovené nasledovne: na sviatok svätého Juraja platili štyri marky, na sviatok svätého Michala archanjela štyri marky a na sviatok Narodenia Pána taktiež štyri marky. Naturálnu dávku odovzdávali na Vianoce, išlo o osem meríc ovsu, osem meríc pšenice a osem meríc jačmeňa. V tento sviatok okrem toho dávali richtárovi dar v podobe dvoch koláčov a dvoch kurčiat. Ináč obyvatelia nemali mať iné povinnosti.

V listine sa spomínajú povinnosti a platby veľmi podobné ako v predošlých prípadoch. Zaujímavosťou však je zmienka o richtárovi pôvodom zo Slatiny. Ako sme už spomenuli, je možné, že vo viacerých dedinách panstva Uhrovec mohlo byť uplatnené soblahovské právo a práve niekdajšia dedinka Slatina patrí medzi obce, kde je takýto predpoklad pomerne silný.⁹¹ Zaujímavý je aj samotný Konrád, ktorý sa neskôr spomína ako kapitán hradu Uhrovec.⁹² Konrád mal zrejme rovnako ako jeho predchodcovia, záujem o rozvoj panstva. Poznal však miestne pomery, ktoré nechcel narušiť. Azda preto vybral za vzor nemeckého práva pre Horňany právo soblahovské a takto plne využil miestny kolonizačný potenciál.

Nová Lehota

Veľmi zaujímavá zmienka o Soblahove v kontexte práva sa zachovala z roku 1447. V tomto roku majiteľ panstva Tematín, sedmohradský vojvoda a mačviansky bán Mikuláš Ujlaky, udelil za zásluhy Antonovi Petromanovickému z Novej Lehoty slobody a richtárstvo v tejto dedine.⁹³ Tieto slobody sa vzťahovali aj na jeho manželku Agnesu Pokojovickú a syna Andreja. Anton mal právo výčapu, právo rybolovu, možnosť postaviť mlyn, disponoval slobodným lánom a majetkom. Ďalej mal slobodu v užívaní lúk, lesov a polí. Poddaní z lokality mu boli povinní odovzdávať za každý dom ako dar dva kurčatá a dva bochníky. Navyše mal pre prípad pohostenia dostať pečené mäso a pintu piva alebo vína. Po právnej stránke mal Anton nižšiu súdnu právomoc, nemohol súdiť ťažké

⁹¹ Dnešná Slatina nad Bebravou.

⁹² „*Conradi dicti Sellendorff.*“ DL 13455.

⁹³ „*Antoni Petromanovick de Nova Lehota.*“ DL 62586.

zločiny a mal nárok na tretinu z prisúdenej pokuty.⁹⁴ Taktiež tu bola možnosť právneho azylu. V prípade nespokojnosti s rozsudkom sa stránky sporu mohli odvolať do Soblahova, potom do Žiliny alebo do Krupiny. Zaujímavé je, že richtárstvo tu bolo udelené za zásluhy, čo však v podmienkach nemeckého práva nebolo raritou.⁹⁵ Listina priamo nespomína nemecké právo, avšak možno tu predpokladať jeho uplatnenie, lebo postupnosť odvolania smerovala práve do lokálnych centier nemeckého práva. V listine sa navyše nespomínajú okolnosti vzniku dediny. Zdá sa tak, že dedičné richtárstvo tu mohlo vzniknúť až dodatočne, práve donáciou Antonovi. V prípade vzniku Novej Lehoty by sme mohli predpokladať, že tento počin súvisel a nadväzoval na staršiu kolonizačnú činnosť na panstve Tematín, pretože v blízkom susedstve Novej Lehoty sa nachádza Stará Lehota, ktorá sa spomína v roku 1348.⁹⁶

V tomto prípade ešte upúta pozornosť podobnosť medzi listinou pre richtára v Novej Lehote a listinou pre dedičného richtára v Svinnej. V prípade Svinnej bola pôvodná listina vydaná v roku 1470 panovníkom Matejom Korvínom, jej znenie sa zachovalo v slovenskom odpise zo 17. storočia.⁹⁷ Rovnako ako v Novej Lehote, aj v Svinnej mal richtár právo na slobodný mlyn, právo výčapu, nižšiu súdnu právomoc, tretinu z prisúdenej pokuty, a slobodný lán. Richtár mal dostať dary od obyvateľov dediny na sviatok svätého Juraja, svätého Martina a na Veľkú Noc. Listina spomína, že richtár mal ešte dostať dva koláče, dva kurčatá, poplatok za varenie piva, bezplatné ušitie obuvi a pečené mäso zo zabitého zvieraťa. Richtár mal za dary pohostiť obyvateľov okovom piva a jedlom. Novousadení obyvatelia mali získať 16 rokov lehoty, počas ktorej nemali nič

---

⁹⁴ V tomto prípade bolo za ťažké zločiny pokladané popri vražde, zbojstve a podpaľáčstve aj znesvätenie.

⁹⁵ Pomerne bežné to bolo v rámci žilinského práva. KRISTENOVÁ, Žilina v minulosti a dnes, s. 31.

⁹⁶ MAREK, Lehoty na Slovensku, s. 24.

⁹⁷ Tejto listine sa venoval právny historik Ján Holák, ktorý vo svojom krátkom článku uverejnil okrem iného aj znenie novovekého slovenského prekladu. HOLÁK, Ján. Rychtárske privilégia v Svinnej z roku 1470. In HRUŠOVSKÝ František (eds.). *Sborník Matice slovenskej XV*. Bratislava : Matica Slovenská, 1937, s. 317–319.

odovzdávať.⁹⁸ V prípade listín pre richtára v Novej Lehote a pre richtára v Svinnej sú podobné komplexnejšie rozvinuté informácie o povinnostiach a pohostení. V oboch prípadoch chýbajú informácie o nemeckom práve a v prípade Svinnej nenachádzame žiadnu zmienku o Soblahove. Je tak možné, že v polovici 15. storočia sa upustilo od zmienok o nemeckom práve a neskôr aj o soblahovskom práve. Dialo sa tak azda preto, lebo donátori boli už dostatočne oboznámení s podmienkami nemeckého práva. Pri určovaní podmienok v lokalite sa tak nemuseli odvolávať na nemecké právo, prípadne iný vzor a sami stanovili podmienky. Postupne tak nastalo obdobie takzvanej šľachtickej kolonizácie.⁹⁹

Na základe uvedených faktov môžeme konštatovať, že soblahovské právo našlo uplatnenie na Považí a Ponitří. Konkrétnejšie môžeme povedať, že uplatnenie našlo predovšetkým v lokalitách, ktoré podliehali panstvu Trenčín a Uhrovec. V prípade jednotlivých lokalít sa právo spomína ešte na majetkoch zoborského kláštora a hradného panstva Tematín. Ak by sme sa na šírenie práva pozreli z chronologického a teritoriálneho pohľadu môžeme vidieť, že právo sa najskôr uplatnilo na panstve hradu Trenčín najneskôr v prvých dekádach 14. storočia, avšak v len jednom známom prípade, Soblahove. Neskôr v druhej polovici 14. storočia našlo uplatnenie na panstve Uhrovec. Prvá známa lokalita, ktorá získala soblahovské právo na tomto panstve bola v roku 1352 Kšinná. Neskôr právo získala Radiša a pravdepodobne aj Čierna Lehota, Kabátová Lehota (Slatinka nad Bebravou) a Mastná Lehota (Omastiná). Poslednou známou lokalitou z panstva Uhrovec, ktorá získala soblahovské právo bola Trebichava v roku 1396. Na panstve Trenčín sa soblahovské právo opäť objavilo až v roku 1404 v lokalite Bobot, neskôr sa uplatnilo v Horňanoch a podľa všetkého, aj v Bobotskej Lehote. V podstate epizodicky sa právo uplatnilo v Chudej Lehote roku 1407, ktorá patrila zoborskému kláštoru a zmienka o odvolaní do Soblahova sa vyskytuje pri Novej Lehote, ktorá patrila panstvu Tematín.

⁹⁸ HOLÁK, Rychtárske privilégia v Svinnej z roku 1470, s. 318.

⁹⁹ LUKAČKA, Vývin osídlenia stredného a severného Ponitria do začiatku 15. storočia, s. 835–839.

Rozšírenie soblahovského práva a chronologická postupnosť šírenia

panstvo Trenčín	panstvo Uhrovec	Kláštor na Zobore	panstvo Tematín
Soblahov (pred prvou polovicou 14. storočia)			
	Kšinná (1352)		
	Radiša (1372)		
	Čierna Lehota Kabátová Lehota (Slatinka nad Bebravou) Mastná Lehota (Omastiná) (pred 1389)		
	Trebichava (1396)		
Bobot (1404)			
		Chudá Lehota (1407)	
Horňany (1433)			
Bobotská Lehota (pred 1439)			
			Nová Lehota (1447 odvo- lanie)

Z chronologického prehľadu je zrejmé, že soblahovské právo zažilo svoj najväčší rozmach v druhej polovici 14. storočia na panstve Uhrovec. V tomto čase panstvo ovládal Mikuláš syn bána Dominika.¹⁰⁰ Hoci sme už spomenuli, že panstvo mohol mať v držbe dočasne, Mikuláš podľa všetkého bral toto vlastníctvo vážne a zrejme preto sa rozhodol, že panstvo hospodársky pozdvihne. Ako prostriedok k ďalšiemu hospodárskemu rastu si vybral nemecké právo podľa vzoru Soblahova. Postupne tak doosídlil staršie a založil nové lokality. Pozrime sa však v stručnej analógii na vzťah zemepánov a nemeckého práva. Ako sa už spomenulo skôr aj niekdajší majiteľ panstva Uhrovec, Matúš Čák využíval na zlepšenie hospodárstva svojich majetkov nemecké právo podľa vzoru Žiliny.¹⁰¹ To isté právo využili na zveľadenie svojich turčianskych majetkov aj zemepáni z Mútnej.¹⁰² V inom prípade v roku 1328 získali podľa Krupiny privilégiá a slobody Plešivec so Štítnikom.¹⁰³ Dôvodom získania týchto privilégií boli zásluhy Dominika, ktorý bol synom Benedikta a príslušníkom rodu Bubekovcov.¹⁰⁴ V spojitosti s nemeckým právom podľa Krupiny, kolonizáciou a rodom Bubekovcov máme ešte jednu zaujímavú informáciu z roku 1379. V tomto roku magister Ditrich Bubek poveril Pavla, syna Baycha, richtára z Mokrade založením osady podľa nemeckého práva a slobôd mesta Krupina. Nová osada mala vzniknúť v lesoch neďaleko dediny Bziny na Orave.¹⁰⁵ Samotný magister Ditrich Bubek však už predtým dostal od panovníka poverenie na osídlenie nevyužitých lesov na Orave.¹⁰⁶ Bubekovci sú tak dobrý príklad šľachtického rodu, ktorý využíval nemecké právo. Na území východného Slovenska využívali nemecké právo na kolonizáciu nevyužívaných majetkov alebo doosídlenie starších

¹⁰⁰ DVOŘÁKOVÁ, Stredoveké hrady na Slovensku, s. 413.

¹⁰¹ SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tomus II.* Bratislava : Sumptibus Academiae Scientiarum Slovacae, 1987, č. 597, s. 272.

¹⁰² CHLEPKO, *Iure Theutonicali*, s. 84.

¹⁰³ CHLEPKO, Peter. *Samospráva a právo mesta Krupina v stredoveku.* Ružomberok : S4HS, 2024, s. 99. ISBN 978-80-974339-4-9.

¹⁰⁴ SKALSKÁ, Monika. Rod Bubekovcov z Plešivca do začiatku 15. storočia. In *Historický zborník*, 2010, roč. 20, č. 2, s. 22. ISSN 1335-8723.

¹⁰⁵ DL 94904.

¹⁰⁶ CHLEPKO, *Samospráva a právo mesta Krupina*, s.94.

lokalít napríklad šľachtici z Drienova (vetva Abovcov).¹⁰⁷ Rovnako predpokladáme uplatnenie nemeckého práva na majetkoch hradných panstiev.¹⁰⁸ Ak by sme sa teda pozreli na uvažovanie Mikuláša v spojitosti s rozvojom panstva Uhrovec, jeho postup sa nevymyká dobovým trendom, skôr by sme sa mohli nazdávať, že bol otvorený na tú dobu moderným postupom pri snahe hospodársky zlepšiť zázemie panstva. Na Mikulášovu snahu nadviazali aj neskorší kasteláni a kapitáni hradu Uhrovec, Ondrej a Konrád. V oboch prípadoch máme doložené, že pokračovali v šírení soblahovského práva. Pričom toto právo uplatňovali pri zakladaní nových alebo doosídľovaní existujúcich lokalít. Môžeme tak konštatovať, že veľmi dôležitú úlohu pri šírení soblahovského práva zohral práve Mikuláš, syn bána Dominika. Síce sa predpokladá, že jeho držba panstva Uhrovec mohla byť dočasná, avšak Mikuláš podľa všetkého pokladal držbu za trvalú. Ak by vnímal dočasnosť tejto držby, zrejme by nemal dosť motivácie na to aby zakladal na nemeckom práve lehoty z ktorých by získal výnosy až po dlhých rokoch.

Z popísaných prípadov uplatnenia soblahovského práva by sme ešte mohli aspoň v hrubých črtách charakterizovať toto právo. Dávky boli stanovené obvykle v lokačnej, respektíve šoltýskej listine a mohli byť naturálne, ale aj peňažné. Naturálne dávky sa platili v častiach obvykle na Veľkú Noc, Turíce a Vianoce. V prípade peňažnej dávky sa najčastejšie spomínajú splátky na sviatok svätého Michala, na sviatok svätého Juraja a na Vianoce, respektíve na sviatok svätého Štefana. Termíny splátok sú v podstate známe cirkevné sviatky. Dávky a termíny splátok sa v niektorých prípadoch odlišujú, zrejme v závislosti od lokálnych podmienok. Obyvatelia, ktorí sa riadili nemeckým právom podľa Soblahova, mali podľa všetkého nárok na dedičné obrábanie pôdy a mohli sa po splnení povinností odsťahovať.¹⁰⁹ Pri udeľovaní práva sa často určovala aj lehota, počas ktorej noví obyvatelia nemuseli platiť žiadne dávky. Jej dĺžka však,

¹⁰⁷ RÁBIK, Nemecké osídlenie na území východného Slovenska, s. 110.

¹⁰⁸ Uplatnenie nemeckého práva pri snahe zveľadiť majetok predpokladáme napríklad na hradných panstvách Čičava, Šarišský Hrádok alebo Makovica. Pre lepší prehľad pozri. RÁBIK, Nemecké osídlenie na území východného Slovenska, s. 131–282.

¹⁰⁹ ŠÍŠMIŠ, Soblahov, s. 46.

zdá sa, bola určovaná individuálne, vzhľadom na miestne pomery.

V otázke jurisdikcie boli obyvatelia súdne podriadení miestnemu dedičnému richtárovi a zemepánovi. V tomto kontexte treba pripomenúť, že zemepán bol vlastníkom hradu. Súdna právomoc, ktorú mal zemepán mohla byť delegovaná na ním poverenú osobu, v prípade hradov by tak šlo o kastelána. Kompetenciou richtára obvykle bolo súdiť všetky zločiny okrem troch hrdelných.¹¹⁰ V soblahovskom práve boli podľa všetkého za hrdelné zločiny pokladané vražda, zbojstvo a podpaľačstvo. Ťažké spory súdil richtár spolu so zemepánom (kastelánom), v tri súdne dni, najčastejšie v termíne na sviatky svätého Juraja, Michala a Vianoce. Richtár mal nárok na tretinu z prisúdenej pokuty. Tu je ešte potrebné podotknúť, že tri súdne dni sú stanovené v rovnakom termíne ako dni peňažných splátok. To naznačuje, že v tomto čase bol v dedine zemepán, respektíve ním poverený zástupca, ktorý rozsúdil všetky ťažké prípady a zároveň vyzbieral peňažnú dávku. V otázke právnych záležitostí sa často objavuje nárok na trojdňový azyl a právnu radu pre všetkých zločincov.¹¹¹

Dedičný richtár mal nárok na dar, obvykle vo forme koláčov a kurčiat. Termín odovzdania daru bol obvykle na Vianoce. Podobná povinnosť darov v podobe kurčiat a koláčov, respektíve bochníkov sa objavuje aj v lokalitách, kde sa uplatnilo žilinské právo.¹¹² Richtár mal nárok na krčmu, mlyn, jatky, ševca aj na slobodný lán a neraz mal aj iné práva ako napríklad právo na poľovačku či rybolov.¹¹³ Zaujímavosťou je, že sa neobjavujú žiadne zmienky o takzvanom šiestom denári. Išlo o právo richtára ponechať si platbu za každý šiesty lán, za ktorý boli odovzdávané dávky. Šiesty denár sa objavoval

¹¹⁰ V žilinskom práve medzi hrdelné zločiny patrila vražda, podpaľačstvo a zbojstvo. PARÁČOVÁ, *Žilinské právo na Kysuciach*, s. 67.

¹¹¹ V prípade azylu ide zrejme o zaujímavé špecifikum Ponitria, pretože táto zvyklosť sa objavuje aj v Tuzíne, kde sa uplatnilo krupinské právo. „In iure Corponensi volumus in damnes conseruare.“ FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi X/2*. Budae, 1843, s. 165–168.

¹¹² BEŇKO, *Starý Turiec*, s. 150. MÁLYUSZ, *Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410)*. Második rész (1407–1410), č. 6224.

¹¹³ Slobodný lán možno chápať ako usadlosť, kúriu alebo hospodársku jednotku, ktorá nepodliehala zdaneniu.

v prostredí žilinského a krupinského práva.¹¹⁴ Spolu so skutočnosťou, že sa právo šírilo predovšetkým na hradných panstvách, môžeme uvažovať aj nad tým, že dedičný richtár v soblahovskom práve bol tak trochu úradníkom hradného pána. Najlepšie toto tvrdenie vyznieva pri porovnaní so žilinským právom, v ktorom boli dedičnými richtármi neraz mešťania zo Žiliny.¹¹⁵ V soblahovskom práve sa zdá, že dediční richtári boli pôvodom z dedín podliehajúcich panstvu a sú náznaky, že išlo o ľudí blízkych hradnému pánovi a svoje richtárstvo dostali za preukázané služby.¹¹⁶ V žilinskom práve mohli byť motiváciou na šírenie práva výnosy zo šiesteho denára, taktiež v otázke súdnej hierarchie nachádzame pri richtárovi aj vyššiu súdnu právomoc, taktiež vznikala možnosť odvolať sa na súd do Žiliny, respektíve Krupiny.¹¹⁷ V soblahovskom práve nenachádzame šiesty denár a vážne súdne záležitosti ostávali pod dohľadom hradného pána. V tomto prípade tak môžeme vidieť, že richtár nemusel mať až také výhodné podmienky ako v prípade žilinského práva. Rovnako je zreteľný aj slabý priestor na manévrovanie vo vzťahu k súdu zemepána. Takýto stav určitým spôsobom upevňoval vzťah medzi majetkom a vlastníkom, v tomto prípade hradným panstvom, čo mohlo byť majiteľmi hradov vnímané ako benefit. Ďalším dôvodom prečo mohlo byť soblahovské právo výhodné je aj skutočnosť, že Soblahov nebola lokalita, kde by sa nachádzala výsadná komunita mešťanov. Zemepáni tak mohli využiť nemecké právo a zároveň sa mohli vyhnúť rôznym požiadavkám mešťanov, ktoré by vyplývali z jeho sprostredkovania.

Záverom môžeme konštatovať, že soblahovské právo bolo zaujímavým druhom nemeckého práva, ktoré našlo uplatnenie na panstvách hlavne na Považí a Ponitří. Vznik práva možno predpokladať najskôr v druhej polovici 13. storočia, no najneskôr v prvých dekádach 14. storočia. Odpoveď na otázku o pôvode práva a pôvodnom iniciátorovi, ktorý toto právo sprostredkoval, ostáva

¹¹⁴ KRISTENOVÁ, Žilina v minulosti a dnes, s. 45. CHLEPKO, Krupinské právo v stredoveku, s.16–18.

¹¹⁵ RÁBIK, Žilinský dedičný richtár Hieronym, s. 36.

¹¹⁶ Takýto vzťah možno v hrubých rysoch badať medzi Konrádom Schellendorфом a Mikulášom zo Slatiny. DL 12564.

¹¹⁷ CHLEPKO, Krupinské právo v stredoveku, s. 14–15.

nejasná. Právo ako také slúžilo na doosídlenie už existujúcich lokalít a zriedkavejšie na založenie nových. Soblahovské právo obsahovo vychádzalo z nemeckých právnych zvyklostí a niektoré prvky má podobné tomu žilinskému. Avšak v niektorých charakteristikách sú zreteľné rozdiely. Na základe krátkej komparácie so žilinským a krupinským právom možno predpokladať, že soblahovské právo bol právny systém, ktorý viac vyhovoval podmienkam a požiadavkám hradných panstiev.¹¹⁸ Tento motív sa určitým spôsobom objavil aj pri našich úvahách o pôvode práva a vzniku samotného Soblahova. V polovici 15. storočia sa podľa všetkého od používania soblahovského práva upustilo a právo sa ďalej nešírilo. Avšak lokality, ktoré ho získali sa naďalej k nemu hlásili. Soblahovské právo zohralo svoju epizodickú úlohu pri osídľovaní Považia a Ponitria. Preskúmanie tohto práva prinieslo stručný náhľad do uplatnenia nemeckého práva v podmienkach hradných panstiev a zároveň priblížilo jeden doteraz menej preskúmaný prvok, ktorý ovplyvňoval vývoj takýchto majetkov.

Pramene

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, DIPLOMATIKAI FÉNYKÉPGYŰJTEMÉNY

DF 265894

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, DIPLOMATIKAI LEVÉLTÁR

DL 12564, DL 13455, DL 25117, DL 266752, DL 34969, DL 4269, DL 42895, DL 62586, DL 94904

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči. Fond: Zbierka listín trencianska župa. lad.2 no. 48.

Edície prameňov

FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi X/2*. Budaë, 1843, 832 s.

¹¹⁸ V regióne Ponitria sa objavilo viacero udelení práva po vzore inej vidieckej lokality. Takýmto vzorom sa stala napríklad lokalita Poruba. LUKAČKA, Nemecké osídlenie Nitrianskej župy v stredoveku, s. 107–108.

MÁLYUSZ, Elemér (ed.). *Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1951, 795 s. ISBN 963–05–7026–2.

MÁLYUSZ, Elemér (ed.). *Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410). Második rész (1407–1410)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958, 658 s.

MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae Tomus I*. Bratislava: Academia scientiarum Slovaca, 1971, 472 s.

MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae Tomus II*. Bratislava: Obzor, 1987, 608 s.

SEDLÁK, Vincent (ed.). *Monumenta Vaticana Slovaciae (Tomus I) Rationes collectorum pontificiorum in annis 1332 – 1337*. Trnava: Trnavská univerzita, 2008, 236 s. ISBN 978–80–8082–186–9.

SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tomus II*. Bratislava: Sumptibus Academiae Scientiarum Slovacae, 1987, 634 s.

TELEKI, József (ed.). *Hunyadiak kora Magyarországon. Oklevéltár. X*. Pest: EMICH GUSZTÁV KÖNYVNYOMDÁJA, 1853, 645 s.

Použitá literatúra

BELAN, Lubomír et al. *Žitná–Radiša: história 1294–2010. Žitná – Radiša* : Obec Žitná – Radiša, 2010, 392 s. ISBN 978–80–970506–9–6.

BEŇKO, Ján. *Osídlenie severného Slovenska*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1985, 316 s. ISBN 978–83–60178–85–0.

BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*. Martin : Osveta, 1996, 278 s. ISBN 80–217–0366–00.

BRUNOVSKÝ, Ferdinand et al. *Trenčiansky hrad*. Martin : Osveta, 1991, 147 s. ISBN 80–217–0265–6.

DVOŘÁKOVÁ, Daniela et al. *Stredoveké hrady na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2017, 511 s. ISBN 978–80–224–1608–5.

FEKETE NAGY, Antal. *MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELMI FÖLDRAJZA A HUNYADIÁK KORÁBAN. IV. KÖTET. TRENCSEN VÁRMEGYE*. Budapest : KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA, 1941, 429 s.

HABOVŠTIAK, Alojz. *Stredoveká dedina na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1985, 392 s. ISBN 65-068-85.

HOLÁK, Ján. Rychtárske privilégia v Svinnej z roku 1470. In HRUŠOVSKÝ František (ed.). *Sborník Matice slovenskej XV*. Bratislava : Matica Slovenská, 1937, s. 317-319.

HORVÁTH, Pavel et al. *Šišiov: 905 rokov od prvej písomnej zmienky o obci (1113-2018)*. Vrútky : FOMI, 2018, 107 s. ISBN 978-80-971832-5-7.

HRUBÝ, Tomáš. Zaniknuté stredoveké osady na strednom Ponitří do prvej tretiny 14. Storočia. In LOPATKOVÁ, Zuzana – MAREK, Miloš (eds.). *Studia Historica Tyrnaviensia XIV. – XV*. Kraków – Trnava : Spolok Slovákov v Poľsku, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2012, s. 271-289. ISBN 978-83-7490-536-7.

CHLEPKO, Peter. *Iure Theutonicali, eo iure, quolocata est civitas Silniensis...* Niekoľko poznámok k povahe a významu žilinského práva v stredoveku. In *Vlastivedný zborník Považia*, 2023, roč. 31, s. 75-89. ISBN 978-80-88877-98-1

CHLEPKO, Peter. Krupinské právo v stredoveku. In *Acta historica Neosoliensia*, 2018, vol. 21, č. 1, s. 4-25. ISSN 1336-9148.

CHLEPKO Peter, Právny systém Provincie spišských Sasov v stredoveku, In KREMPASKÁ, Zuzana – ŠTEVÍK, Miroslav (eds.) *Vlastivedný zborník Spiš 10*, Turany : Múzeum Spiša, 2020, s. 29-46. ISBN 978-80-85173-36-9.

CHLEPKO, Peter. *Samospráva a právo mesta Krupina v stredoveku*. Ružomberok : S4HS, 2024, 208 s. ISBN 978-80-974339-4-9.

JERŠOVÁ, Mária. Žilinské právo na Slovensku. In HRUŠOVSKÝ František (eds.). *Sborník Matice slovenskej XV*. Bratislava : Matica Slovenská, 1937, s. 235-238.

KRISTENOVÁ, Vlasta et al. *Žilina v minulosti a dnes*. Martin : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1963, 248 s. ISBN 82-019-63.

KROPILÁK, Miroslav et al. *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III*. Bratislava : VEDA, 1978, 532 s. ISBN 71-114-78.

KROPILÁK, Miroslav et al. *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II*. Bratislava : VEDA, 1977, 517 s. ISBN 71-071-77.

KROPILÁK, Miroslav et al. *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I*. Bratislava : VEDA, 1977, 526 s. ISBN 71-019-77.

LEHOTSKÁ, Darina. Vývoj mestského práva na Slovensku. In *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Historica 1959*. roč. 10. s. 65–114.

LUKAČKA, Ján et al. *Slovenské dejiny*. Bratislava : Prefekt, 2015, 552 s. ISBN 978-80-8046-730-2.

LUKAČKA, Ján. Nemecké osídlenie Nitrianskej župy v stredoveku. In DOBROTKOVÁ, Marta – RÁBIK, Vladimír (eds.). *Studia Historica Tyrnaviensia VI.: národnosti v minulosti Slovenska*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2006, s. 104–109. ISBN 80-8082-105-4.

LUKAČKA, Ján. Vývin osídlenia stredného a severného Ponitria do začiatku 15. storočia. In *Historický časopis*, 1985, roč. 33, č. 6, s. 817–840. ISSN 0018-2575.

LYSÝ, Miroslav. *Husitská revolúcia a Uhorsko*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2016, 201 s. ISBN 978-80-7160-403-7.

MAREK, Miloš. Lehoty na Slovensku. In *Historický zborník*, 2008, roč. 23, č. 1, s. 13–41. ISSN 1335-8723.

Minulosť a prítomnosť Soblahova. Trenčín : Miestny národný výbor Soblahov, 1981. 11 s. Autor nie je uvedený.

PARÁČOVÁ, Andrea. Žilinské právo na Kysuciach. In *Vlastivedný zborník Považia*, 2013, roč. 26, s. 67–76. ISBN 978-88877-67-7.

RÁBIK, Vladimír. *Nemecké osídlenie na území východného Slovenska v stredoveku (Šarišská župa a slovenské časti žúp Ábovskej, Zemplínskej a Uzskej)*. Bratislava : Karpatonemecký spolok na Slovensku, 2006, 422 s. ISBN 80-8060-197-6.

RÁBIK, Vladimír. Žilinský dedičný richtár Hieronym (1419–1422). In VIRŠINSKÁ, Miriam (eds.). *VITA HISTORIAE DEDICATA*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2018, s. 35–45. ISBN 978-80-223-4695-5.

SKALSKÁ, Monika. Rod Bubekovcov z Plešivca do začiatku 15. storočia. In *Historický zborník*, 2010, roč. 20, č. 2, s. 19–45. ISSN 1335-8723.

SOKOLOVSKÝ, Leon. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava : AEPRESS, 2002, 308 s. ISBN 80-88880-24-6.

SYKA, Jan et al. *Husitský válečník*. Praha : Grada, 2016, 168 s. ISBN 978-80-247-5156-6.

ŠIŠMIŠ, Milan et al. *Soblahov*. Martin : Osveta, 2009, 336 s. ISBN 978-80-8063-311-0.

ŠIŠMIŠ, Milan et al. *Uhrovec*. Uhrovec : Obecný úrad, 2007, 256 s. ISBN 978-80-969668-1-3.

ŠTEFÁNIK, Martin et al. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : HÚ SAV, 2010, 629 s. ISBN 978-80-89396-11-5.

ŽUDEL, Juraj. *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku*. Bratislava : Veda, 2010, 320 s. ISBN 978-80-224-1079-3.

Základné poznatky o výčape vína v Bratislave v období 15. a 16. storočia

MICHAL FRANKO

Basic knowledge of the wine tap in Bratislava during the 15th and 16th centuries

Abstract: In the study, we deal with basic knowledge about the wine tap in Bratislava during the 15th and 16th centuries. At the beginning of the study, we will present the main tendencies and efforts of the people of Bratislava to dominate and control the wine trade in the city, as well as their efforts to eliminate competition in the wine bar. Based on the content analysis of the taproom order from Bratislava (1497), we will present the main principles of the wine tap in the urban environment at the end of the 15th century. In the first third of the 16th century, the Bratislava city council began to significantly limit the private wine tap and mainly promoted the municipal wine tap in the city. The emergence of the so-called *The Bannzeit*, which we will take a closer look at in the work. In the second part of the study, we follow the very implementation of the wine tap in Bratislava, and in the end we also present the individual wines that were sold and tapped in the city during the monitored period, as well as later.

Keywords: Bratislava, wine tap, wine, statute, ale-house

Úvod

V predloženej štúdií predstavíme základné poznatky o výčape vína v Bratislave v období 15. a 16. storočia. Ide o obdobie, počas ktorého zaznamenávame v malokarpatskom vinohradníctve a obchode s vínom niekoľko vzostupov i obdobia stagnácie. V úvodných častiach práce sústredíme pozornosť na hlavné tendencie a snahy Bratislavčanov ovládnuť a kontrolovať obchod s vínom na teritóriu mesta a na ich snahy o odstránenie konkurencie vo výčape vína. V predloženej štúdií sa primárne nezaobráame ekonomickými otázkami výčapu a množstvami predaného vína v bratislavských viechach, ale objasňujeme, ako prebiehal výčap vína v mestskom prostredí, pričom poukážeme aj na jeho zvláštnosti a zásady.

Našej pozornosti neunikne ani najstarší zachovaný výčapnícky štatút z Bratislavy, ktorý je datovaný do roku 1497.¹ Tento štatút predstavuje zaujímavý a hodnotný prameň k dejinám výčapu alkoholických nápojov, no najmä vína. Na základe analýzy obsahu jednotlivých ustanovení tohto štatútu priblížime najmä hlavné princípy výčapu vína v mestskom prostredí koncom 15. storočia a poukážeme i na význam tohto prameňa.

Z predaja vína plynuli do mestskej pokladnice slušné zisky a mesto sa na svojom teritóriu snažilo prostredníctvom rôznych opatrení eliminovať konkurenciu v predaji vína. Jedným z najvýznamnejších opatrení bolo zavedenie tzv. Bannzeitu, ktorý v prvej tretine 16. storočia zásadne obmedzil právo slobodného výčapu jednotlivcov v Bratislave. S dejinami bratislavského výčapu vína je neodlučiteľne spätá i funkcia tzv. remeselného výčapníka. Remeselní výčapníci realizovali predaj a výčap nielen mestských vín, ale i vín jednotlivých mešťanov. V nasledujúcich riadkoch teda priblížime aj túto funkciu a jej základné črty. Záver práce venujeme vínam, ktoré sa v Bratislave i širokom okolí v sledovanom období vyrábali a predávali.

Snahy Bratislavčanov o ovládnutie obchodu s vínom

V rámci všeobecnej sociálnej a hospodárskej krízy v 14. stor. bol jednou z najdôležitejších črt agrárnych ťažkostí, ktoré sa prejavili v druhej polovici storočia, výrazný pokles cien obilia. No vďaka tomu vzrástol význam vinohradníctva a výroby vína. Pre nepriaznivé odbytové podmienky obilia sa postupne stali vinohrady v niektorých regiónoch výnosnejšími ako orná pôda. Vinohradníckej výrobe nahrával i fakt, že vinohrady mali v rámci systému feudálnych vlastníckych vzťahov špecifické právne postavenie. V Bratislave sa vo väčšej miere začali vinohradníctvom, vinárstvom a obchodom s vínom zaoberať mešťania s primeranými finančnými prostriedkami potrebnými k efektívnej vinohradníckej výrobe.

---

¹ Výčapnícky štatút je zapísaný v nemeckom jazyku v bratislavskej Hospodárskej knihe, ktorá je v súčasnosti uložená v Archíve mesta Bratislavy, vo fonde Magistrátu mesta Bratislavy. Archív mesta Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy, Hospodárska kniha (dane, inventáre majetkov bratsťiev, cechové artikuly, platby, dohody) / Wirtschaftsbuch 1364 – 1538, 3a1, inv. č. 11711. (ďalej iba AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 – 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.).

Vinohrady vlastnila v Bratislave väčšina tamojších mešťanov pochádzajúcich z rôznych sociálnych vrstiev (napr. richtár Jakub, Hertlo, obchodníci, bohatí remeselníci a pod.).² Podľa daňového súpisu z roku 1434 platilo daň z vína v Bratislave 465 daňovníkov, čo bola nadpolovičná väčšina z celkového počtu vtedajších daňovníkov v meste.³ Mešťania sa rozhodujúcou mierou podieľali na bratislavskom zahraničnom i domácom obchode s vínom.

No nemôžeme obísť ani samotné mesto. Od 14. storočia sa do obchodu s vínom a jeho predaja prostredníctvom výčapu začalo čoraz častejšie zapájať i samotné mesto.⁴ Veľkú časť mestských príjmov v tom období tvoril práve obchod s vínom, ktorý podporovali uhorskí panovníci početnými privilégiami.⁵ Išlo napríklad o zákazy dovozu cudzích, najmä moravských a rakúskych vín do Bratislavy, ako aj zákazy vývozu uhorských vín cez Bratislavu.⁶ Mesto a bratislavský

² ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 119.

³ O rozsahu pestovania viniča v množstvo zachovaných názvov vinohradníckych záhonov bratislavských mešťanov. Vinohradnícky chotár Bratislavčanov zahŕňal v stredoveku Karlovu Ves, Slávičie údolie a Vršky za hradom (Hausbergl). Tiahol sa smerom na dnešný Kamzík, na Kolibu až po Raču a späť, do vnútorných častí mesta. Okrem toho vlastnili bratislavskí mešťania vinohrady aj v okolí mesta (Vajnory, Rača, Sv. Jur, Devín, Bernolákovo, Senec, Pezinok, Veľké Tŕnie či v neďalekom Hainburgu). Najstarší známy je vinohradnícky záhon na vrchu *Schintperg*, ktorý sa spomína v listine zo 16. 4. 1296, v ktorej Bratislavská kapitula vydáva svedectvo o dohode obyvateľov Rače s Bratislavčanmi o poplatkoch za víno z vinohradov na spomínanom vrchu. Archív mesta Bratislavy, Zbierka stredovekých listín, listov a iných príbuzných písomností, listina č. 16, 16. 4. 1296, Lad. 1, No. 14. (ďalej AMB, Zsl, listina č.). ŠTEFÁNIK – LUKAČKA, *Lexikón stredovekých miest*, s. 119.

⁴ Bratislavské mestské víno sa v 14. storočí predávalo napr. do Rábu. Pozri AMB, Zsl, listina č. 515, 8. 8. 1388, Lad. 8, No. 447.

⁵ Obchod s bratislavským vínom dokonca podporil moravský markgróf Karol, budúci český kráľ Karol IV., keď v prvej polovici 14. storočia povolil Bratislavčanom predaj vína po celej Morave. AMB, Zsl, listina č. 61, 1330 – 1346, Lad. 10, No. 578. Richtár a rada mesta Marcheggu v tom istom čase oznámili Bratislavčanom, že podľa nariadenia kniežata Rudolfa sa môže uhorské víno dovážať iba cez Marchegg. AMB, Zsl, listina č. 63, 1334-1365, Lad. 10, No. 581.

⁶ V roku 1354 zase povolil Bratislavčanom kráľ Ľudovít I. dovážať víno z Rakúska a v roku 1356 zakázal vyberať od bratislavských mešťanov poplatky za víno vyvážené na lodiach. V ten istý rok zakázal kráľ výber poplatkov od bratislavských obchodníkov za prevoz ich vín cez územia pri Hornom Dunaji až po Vyšehrad. AMB, Zsl, listina č. 125, 8. 12. 1354, Lad. 4, No. 118, listina č. 131, 26. 1. 1356, Lad. 4, No. 124, 125, listina č. 132, 6. 3. 1356, Lad. 4, No. 126.

mešťania tak nadobudli monopolné postavenie v obchode s vínom.⁷ Rozmach vinohradníctva sa prejavoval i v narastaní plôch, na ktorých sa pestoval vinič a taktiež v náraste počtu vinohradníkov a obchodníkov s vínom.⁸

Bratislavská mestská rada rozhodovala aj o dovoze cudzích vín do mesta a toto právo mala potvrdené napr. kráľom Žigmundom Luxemburským.⁹ Bratislavčania smeli dokonca skonfiškovať všetko cudzie – zahraničné víno, ktoré privážali do Uhorska cudzí obchodníci cez Bratislavu bez príslušného písomného povolenia.¹⁰ V 15. storočí sa množili žiadosti cudzích obchodníkov, ktorí žiadali bratislavskú mestskú radu o povolenie prevážať víno cez mesto, smerom do Uhorska.¹¹ Roku 1452 zase žiadali rakúske stavy Bratislavu, aby do Rakúska a na Moravu nevyvážala uhorské víno.¹² Na základe tejto žiadosti môžeme usudzovať, že v tom čase predstavovali uhorské vína pre obchodníkov v spomínaných krajinách značnú konkurenciu a mohli škodiť tamojším obchodným záujmom.

Mesto sa snažilo ekonomicky profitovať nielen z predaja vína do okolitých obcí a zahraničia, ale aj z predaja vína prostredníctvom výčapu. Preto z času na čas pristúpilo k obmedzeniu výčapu ostatných inštitúcií či osôb na svojom teritóriu.¹³ Vnútorný trh s vínom a jeho predaj prostredníctvom viech a mestských výčapov významne prispieval do mestskej pokladnice a bratislavská mestská rada preto nepripúšťala výraznejšiu konkurenciu vo výčape vína na teritóriu mesta. Mestská rada napríklad ostro vystupovala v 15. storočí proti predaju a výčapu vína ostrihomskeho arcibiskupa či Bratislavskej kapituly na území mesta. Situácia zašla až tak ďaleko, že v roku 1415 zakázal kráľ Žigmund Luxemburský na žiadosť Bratislavčanov predaj vína ostrihomskému arcibiskupovi Jánovi, ktoré získal z desiatkov z Bratislavy a Žitného ostrova. Arcibiskup

⁷ ŠTEFÁNIK – LUKAČKA, *Lexikón stredovekých miest*, s. 119.

⁸ Zo záznamov o vínnom desiatku z roku 1435 vyplýva, že v Bratislave žilo v tom čase 474 vinohradníckych rodín. HORVÁTH, Vladimír – LEHOTSKÁ, Darina – PLEVA, Ján. *Dejiny Bratislavy*. Bratislava : Obzor, 1982, s. 72.

⁹ AMB, Zsl, listina č. 883, 6. 3. 1418, Lad. 11, No. 762.

¹⁰ AMB, Zsl, listina č. 911, 21. 8. 1419, Lad. 12, No. 784.

¹¹ AMB, Zsl, listina č. 1093, 15. 9. 1429, Lad. 12, No. 877.

¹² AMB, Zsl, listina č. 2729, 24. 3. 1452, Lad. 17, No. 1518.

¹³ O obmedzení súkromného výčapu v meste budeme písať nižšie.

smel desiatkové víno skladovať iba vo svojom desiatkovom dome (v miestach dnešného Primaciálneho námestia) a vyvážať ho na Žitný ostrov. Predaj a výčap vína na území mesta mu bol odopretý.¹⁴ Ostrihomský arcibiskup protestoval a opätovne žiadal mesto, aby smel víno vybrané z desiatkov čapovať a predávať aspoň vo svojom desiatkovom dome. Tento spor sa ťahal ešte niekoľko rokov a vyostrel sa za ďalšieho ostrihomského arcibiskupa Dionýza. Dionýz viac-krát žiadal bratislavskú mestskú radu o uskladnenie vína a povolenie na jeho výčap v meste.¹⁵ Arcibiskup dokonca vyčítal Bratislavčanom, že mu bránia vo výčape desiatkového vína v meste, a to aj napriek tomu, že od nich nepožadoval mýto vo Vyšehrade a Komárne.¹⁶ Roku 1448 sa snažili Bratislavčania dokonca vyviezť z Bratislavy arcibiskupské desiatkové víno, pretože chceli zabrániť jeho výčapu na území mesta.¹⁷

Obdobný spor prebiehal aj s Bratislavskou kapitulou, ktorá na území mesta svoje vína skladovala i čapovala.¹⁸ Z výčapu vína sa snažil v Bratislave v roku 1474 ekonomicky profitovať aj rád pavlínov. Ich vikár Vavrinc žiadal bratislavskú mestskú radu o povolenie predávať a čapovať víno v meste.¹⁹ Na predaji a výčape vína chceli v Bratislave participovať i cudzinci, ktorí sa však v tomto prípade nachádzali často v zložitej situácii. Bratislavská mestská rada v tom čase všemožne bránila predaju i výčapu cudzích vín na mestskom teritóriu.

Začiatkom 16. storočia sa do Bratislavy dovážalo zvýšené množstvo cudzích vín zo zahraničia. Na túto situáciu reagovali Bratislavčania v roku 1535. Požiadali panovníka o ochranu ich mestských privilégií a tiež aby zabránil dovozu vína cudzím obchodníkom, pretože mesto

¹⁴ AMB, Zsl, listina č. 834, 25. 1. 1415, Lad. 11, No. 728.

¹⁵ AMB, Zsl, listina č. 1821, 9. 5. 1442, Lad. 15, No. 1168, č. 2130, 23. 8. 1446, Lad. 16., No. 1286, č. 2205, 28. 3. 1447, Lad. 16, No. 1301, č. 3084, 29. 4. 1456, Lad. 19, No. 1727, č. 3451, 3. 5. 1464, Lad. 19, No. 1857, č. 2366, 4. 7. 1448, Lad. 16. No. 1368. Pozri tiež BARTL, Július. Bratislavské vinohradníctvo a obchod s vínom v 14.-15. stor. In *Historický časopis* 49, 2001 č. 4, s. 605-606. ISSN 0018-2575.

¹⁶ AMB, Zsl, listina č. 3201, Lad. 19, No. 1779.

¹⁷ AMB, Zsl, listina č. 2365, 29. 6. 1448, Lad. 16, No. 1367.

¹⁸ AMB, Zsl, listina č. 862, 863, 865, 1416-1446, Lad. 22. No. 2254, Lad. 22. No. 2255, Lad. 22. No. 2296.

¹⁹ AMB, Zsl, listina č. 3680, 12. 6. 1474, Lad. 20. No. 1965.

malo v tom čase prebytok vína a bratislavskému obchodu s vínom to škodilo.²⁰ Dovoz cudzieho vína neprospieval nielen zahraničnému, ale i domácemu obchodu s bratislavským vínom. Bratislavčania cudzie vína konfiškovali a používali na vlastné účely, napríklad k predaju a výčapu.²¹ No na druhej strane tu máme situácie, kedy bratislavská mestská rada vo veľkom nakupovala a dovážala vína z cudziny, napr. z Rakúska, a tie následne v meste predávala. Čiže predaj a výčap cudzích vín prostredníctvom jednotlivcov (domácich i cudzincov) mestská rada obmedzovala, no predaj a výčap cudzích vín prostredníctvom mesta už bol v poriadku. Situácia zašla až tak ďaleko, že v roku 1468 zakázal kráľ Matej Korvín Bratislavčanom, pod trestom prepadnutia dovezeného vína, priväzať do Bratislavy rakúske vína.²²

V roku 1553 Bratislavčania protestovali u ostrihomskeho arcibiskupa Mikuláša Oláha a snažili sa zabrániť dovozu a prevozu rakúskeho vína. Otvorene vystúpili proti Oláhovej požiadavke prepustiť cez mesto loď s vínom z Rakúska. Odôvodňovali to tým, že takéto konanie bolo v rozpore s ich mestskými privilégiami a tiež, že v Bratislavskej stolici je množstvo vína a cudzie víno by ohrozilo nielen predaj domácich vín, ale i samotné pestovanie viniča. Ďalej Bratislavčania argumentovali, že v konečnom dôsledku by mohol predaj cudzích vín v okolí Bratislavy spôsobiť aj zníženie desiatkov pre ostrihomske arcibiskupstvo.²³ V ten istý rok (1553) bratislavská mestská rada protestovala i proti požiadavke panovníka Ferdinanda

²⁰ AMB, Zsl, listina č. 5486, 1535, GL9N 42 A/2b.

²¹ K takémuto konaniu ich oprávňovalo nariadenie kráľa Mateja z roku 1475. AMB, Zsl, listina č. 3695, 27. 4. 1475, Lad. 20. N. 1974. Nariadenie v rovnakom zmysle vydal pre Bratislavčanov aj kráľ Vladislav II. Pozri prepis nariadenia z roku 1499. AMB, Zsl, listina č. 4114, 2. 10. 1499, Lad. 22. No. 2222. V roku 1550 žiadali panovníka (Ferdinanda I.) richtári, mešťanostovia a radcovia slobodných kráľovských a banských miest v Uhorsku o ochranu mestských privilégii, práva skladu a predaja vína a tovaru, pred poľskými, rakúskymi, moravskými a štajerskými obchodníkmi. Podľa starých práv jedna tretina zhabaného tovaru mala pripadnúť v prospech kráľa a dve tretiny v prospech slobodného kráľovského či banského mesta. AMB, Zsl, listina č. 6426, 1550, G L 8 N 12 a/7, 8.

²² AMB, Zsl, listina č. 3550, 15. 2. 1468, Lad. 20. No. 1902.

²³ Nielen bratislavskí mešťania, ale i samotné mesto malo z predaja a výčapu mestského vína značný ekonomický prínos a so svojimi aktivitami v oblasti predaja a výčapu sa snažilo prenikať aj do okolitých miest a obcí. AMB, Zsl, listina č. 6615, 15. 6. 1553, G L 9 N 45 1.

I., ktorý od mesta žiadal riadny ročný cen­zus. Bratislavčania uviedli vo svojej sťažnosti viacero dôvodov, prečo sa ohradili voči takejto požiadavke. V proteste napríklad uviedli, že mesto nemá žiadne iné príjmy, okrem príjmov z vinohradov (povinné dávky, poplatky, príjmy z predaja a výčapu vína a pod.) a aj tie sú nedostatočné.²⁴ Napriek mnohým ťažkostiam Bratislavčania v sledovanom období relatívne úspešne ovládali obchod s vínom. Predaj a výčap vína pod viechou prosperoval a vynášal slušné výnosy nielen mestu, ale aj jeho obyvateľom.

Výčapnícky štatút z Bratislavy (1497)

Dôležité, no často i zaujímavé poznatky o výčape vína poskytujú jednotlivé exempláre zachovaných výčapníckych štatútov. Tie vo svojich článkoch odrážajú nielen hlavné princípy uplatňovania práva výčapu alkoholických nápojov, ale v mnohých smeroch osvetľujú i samotnú realizáciu výčapu v mieste, ku ktorému sa vzťahujú.

Roku 1497 pri­kročila bratislavská mestská rada k spísaniu výčapníckeho štatútu, ktorý vo svojej podstate odzrkadľuje základné aspekty práva výčapu²⁵ v mestskom prostredí a predstavuje formálne podmienky predaja vína.²⁶ Z konca 15. storočia nepoznáme z oblasti západného Slovenska obdobné opatrenia, ktoré by aspoň čiastočne

²⁴ AMB, Zsl, listina č. 6690, 23. 9. 1553, G L 20 N 20 b.

²⁵ Na výčap, resp. predaj alkoholických nápojov sa v minulosti vzťahovalo tzv. právo výčapu (*ius educili, propina*). FRANKO, Michal. *Malokarpatské vinohradnícke poriadky*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, Trnavská univerzita v Trnave, Filozofická fakulta, 2021, s. 50. ISBN 978-80-568-0426-1. Právo výčapu alkoholických nápojov patrilo v Uhorsku pôvodne medzi tzv. panovnícke regálne práva, čo boli výsadné a značne výnosné práva uhorských panovníkov. Niektoré z týchto práv zvykli uhorskí panovníci za rôzne služby udeľovať napríklad prostredníctvom donácií jednotlivým feudálom, mešťanom, mestám či cirkevným inštitúciám, ako boli kláštory alebo kapituly. Právo výčapu alkoholických nápojov neopravňovalo jeho nositeľa iba k predaju alkoholu (pivo, víno, tvrdý alkohol), ale taktiež mu umožňovalo otvorenie krčmy s výčapom, v ktorej si smel zamestnať vlastného výčapníka. Na základe tohoto práva mal jeho nositeľ nárok aj na všetky príjmy plynúce z výčapu, resp. predaja alkoholu, taktiež si smel určovať a regulovať ceny čapovaného alkoholu a vlastným spôsobom organizovať a koordinovať samotný priebeh výčapu. Právo výčapu prislúchalo v malokarpatskej oblasti hlavne šľachte a mestám. ŠTENPIEN, Erik. *Svetové dejiny štátu a práva*. Košice : UPJŠ, 2021, s. 59.

²⁶ AMB, MmB, Wirtschafts­buch, 1364 – 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

vytvárali monopolné postavenie mesta v oblasti výčapu vína. Odpis a schválenie takehoto typu štatútu naznačuje, že bratislavská mestská rada sa v tom čase snažila posilniť svoju pozíciu hlavného regulačného a kontrolného činiteľa vo výčape a obchode s vínom na území mesta. Štatút ozrejmuje pravidlá súkromného výčapu vína, ktoré adresuje bratislavským, ako i cudzím predajcom. Z jeho obsahu vyplýva, že ešte žiadnym zásadným spôsobom neovplyvňoval na území mesta súkromný výčap, ako to sa to dialo v meste i v ostatných malokarpatských mestách v nasledujúcich storočiach. Tento štatút je dokladom určitých snáh vtedajšej mestskej rady o konkrétnejšie nastavenie a užšiu reguláciu výčapu vína na území mesta.²⁷

Z hľadiska formálnej štruktúry môžeme text štatútu rozdeliť na dvanásť, viac či menej, obsažných častí – ustanovení. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že každá časť obsahuje samostatné nariadenie, ale podrobnejšie preskúmanie odhalí, že týchto dvanásť častí sa dá z obsahového hľadiska rozdeliť na ďalších sedem väčších celkov,

---

²⁷ Tento štatút spomínajú vo svojich prácach viacerí autori, no ich predmetom práce nie je hlbšia analýza zdroja či jeho obsahu. Pozri napr: MICHNAY, Endre – LICHNER, Pál. *Buda városának törvénykönyve MCCXLIV–MCCCCXXI-ből*. Pozsonyban, 1845, s. 124-125., KOLOSVÁRI, Sándor - ÓVÁRI, Kelemen (eds.). *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye, IV/II*. Budapest, 1897, s. 48-51., BALLAI, Károly. *Magyar kocsmák és fogadók a XIII–XVIII. Században*. Budapest, 1927, s. 65-68. Ballai okrem opísania poriadku v nemčine popisuje štatút aj v maďarčine. V skutočnosti možno túto prácu hodnotiť skôr ako preklad, pretože v širšom kontexte neanalyzuje samotný zdroj. Stojí však za zmienku, že v práci uvádza aj také časti daného zdroja, ktoré nefigurujú v pôvodnom texte a autor neuvádza z akých ďalších zdrojov sa dostal k týmto doplňujúcim informáciám. Ďalší, kto spomenul tento štatút vo svojej práci bol Imre Holl, ktorý sa však obsahu štatútu hlbšie nevenoval. V niekoľkých vetách uvádza vzťahy výčapníkov a ich zamestnancov, čas výčapu vína a spôsobu označenia miesta na ktorom výčap prebiehal. HOLL, Imre. *Középkori városi élet – Hiteles borkiméző edények*. In *Archeológiai Értesítő*, 1992, 1-2 sz., s. 43-56. Bližšie sa textom štatútu zaoberá autor ATTILA TÓZSA RIGÓ, pozri prácu TÓZSA RIGÓ, Attila. *Az 1497 – es Pozsonyi borkimézési statútum*. AGRÁRTÖRTÉNETI SZEMLE. HISTORIA RERUM RUSTICARUM, XLVII. Évfolyam, 2006, 1-4 szám. Budapest, 2006, s. 201-222. Zo slovenských autorov nemôžeme obísť prácu F. Kalesného: KALESNÝ, František. *Die Weingärtnerzünfte im Kleinkarpatischen Weinbauggebiet der Slowakei*. In FÜLEP, Zsófia – NAGYBÁKAY, Péter – SOMKUTI, Éva. II. Internationales Handwerkerhistorisches Symposium Vesprém 21. – 28. 6. 1982. Band 2. Vesprém, 1983, s. 67-82, 70-71.

a to najmä v závislosti od povahy regulácie podmienok výčapu vína.²⁸ Prvé dve časti textu upravujú predovšetkým formálne podmienky predaja vína. Okrem časových limitov počas dňa stanovujú aj požiadavky na označenie výčapu jednotlivých druhov vín.²⁹ Nasledujúci, obsiahlejší odsek môžeme považovať v podstate za samostatnú obsahovú jednotku. Táto časť ozrejmuje obdobia v roku, počas ktorých bol predaj vína zakázaný alebo obmedzený. Podľa štatútu sa víno nesmelo čapovať napríklad počas cirkevných sviatkov, veľkonočných sviatkov, počas pôstnych dní, v nedele, v deň ktoréhokoľvek z apoštolov, v deň Nového roka, pred konaním hlavnej omše v kostole sv. Martina a pod.³⁰ Ďalšie štyri časti predstavujú ustanovenia o vzťahu medzi výčapníkom³¹ a objednávateľom výčapu – poverujúcou osobou. Z nasledujúcich častí sa dozvedáme, ako museli výčapníci a najatí ťahači sudov (nem. *Weintrager*)³² nakladať s vínom objednávateľ a výčapu. Tieto ustanovenia chránili najmä majiteľov vína. Nasledujúca časť má napriek svojmu rozsahu značný význam, keďže zakazuje osobám zamestnaným vo výčape predaj vlastného vína. Posledný bod má taktiež zásadný význam, pretože ozrejmuje výšky mzdy zamestnaných výčapníkov a ťahačov sudov.³³ Z tejto časti si môžeme vytvoriť relatívne slušný obraz o mzdách jednotlivých osôb zapojených do výčapu vína. Po dvanástich ustanoveniach nasleduje záver, v ktorom figuruje dátum vzniku zápisu a zoznam prítomných osôb.³⁴

²⁸ AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 – 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

²⁹ „...So sol er anlayn vor seinen haus dess morgens frw so man das preymglöckl lewt vnd kainer sol anlaynen so man verleut hat denselbigen tag Es sey dann das dess abent wein abgingen...“ a „...auf einen Zwiferdigen, so sol er anlaynen ainen Zaiger mit schatten vnd ainen stroben Zopfen der Inn. Item ain virdigen ainen schatten Zaiger. Item ainen heurigen wein vnter ainem grünen Zaiger...“ AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 – 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

³⁰ AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 – 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

³¹ Výčapníkom – Leitgeberom sa budeme podrobnejšie venovať v nasledujúcom texte.

³² Ťahač sudov mal na starosti dopravenie sudov s vínom do pivnice a z nej, napr. k výčapu. AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 – 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711. V dolnorakúskych vinohradníckych poriadkoch výraz *weintrager* alebo *wintrager* označoval aj neplatiča v krčme. TRAXLER, Hans et al. *Die österreichische Weinbuch*. Wien : Austria Press, s. 272.

³³ AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 – 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

³⁴ Zo záveru štatútu sa dozvedáme napr. meno bratislavského richtára, ktorým bol

Analýza jednotlivých nariadení odhaľuje, okrem vyššie uvedeného, že detailné preskúmanie prameňa môže poskytnúť dôležité informácie nielen o samotnom procese čapovania vína v Bratislave koncom stredoveku, ale umožňuje nahliadnúť aj do zvyklostí spojených s konzumáciou vína mešťanov a v určitom smere umožňuje nahliadnúť aj do vtedajšieho náboženského myslenia. Štatút vytvára i čiastočný obraz o vzťahoch aktérov zapojených do predaja vína v rámci mesta, i o ostatných osobách, ktoré v tomto prípade zastávali rolu objednávateľa výčapu či zákazníka. Taktiež umožňuje nahliadnúť na problematiku merných jednotiek používaných pri výčape vína v danom období. Zdroj navyše obsahuje viacero zaujímavých informácií o pracovných podmienkach obyvateľov mesta zo stredných alebo nižších vrstiev zamestnaných v uvedenom procese. Je tiež zrejmé, že tento štatút môže slúžiť ako dôležitý zdroj nielen pre výskum hospodárskych dejín a má význam aj pri výskume dejín zo sociálnej oblasti a mentálnej identity. Z pohľadu práva výčapu je taktiež dôležité, že výčapnícky štatút z roku 1497 ešte žiadnym významným spôsobom neobmedzoval v Bratislave právo slobodného výčapu vína v réžii mešťanov – resp. jednotlivcov.

Obmedzenie výčapu na území mesta

Koncom 15. storočia nebadateľ v Bratislave významné rozdiely v uplatňovaní práva výčapu vína medzi jednotlivými mešťanmi a mestom. Tento stav vyhovoval aj vrstve menej zámožných vinohradníkov, ktorí sa tak mohli so svojím vínom bez väčších prekážok trhovo realizovať. Koncom stredoveku predávali bratislavskí mešťania svoje vína prostredníctvom výčapu bez výraznejších obmedzení. No v prvej tretine 16. storočia sa situácia začala zásadne meniť. Pribúdajú obmedzenia a zmeny plynuli

---

toho času Peter Kreytz, meno mešťanostu Štefana Riedersa či mená jednotlivých členov bratislavskej mestskej rady: „...der herausgeschreibs hrn ambt. hern petrhn Kreytz diezeit Richters, hrn Steffan Rieders, diezeit Burg'maisters, hern Andre Holtzer, hrn petr tysenreichs, hrn Wolfgang Knoll hauptman, hrn Jacob aigners, hrn Mathes payer, hrn Niclas Weber, hrn Jacoben hewtener, hern hansen lachenperg, hrn Wolfgang vorsters und hrn Wolfgang tonlukas - all geschworn des Rats, Christofen Kunigkfeldt Statschreiber,...“ AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 – 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

zhora, od bratislavskej mestskej rady, ktorá sledovala jediný cieľ – maximálny možný finančný zisk z výčapu mestských vín. Mesto predávalo najmä vína získané z daní a desiatkového vína. Vydávané mestské nariadenia tak začali viac či menej obmedzovať právo slobodného výčapu bratislavských mešťanov – vinohradníkov. Predajcovia už potrebovali k výčapu vína i ostatných alkoholických nápojov písomné povolenie od mestskej rady, ktoré získali iba po zaplatení desiatku z vína a odovzdaní všetkých povinných daní a dávok. Taktiež nesmeli mať voči mestu akékoľvek podľžnosti a samotný výčap začal podliehať zo strany miest oveľa dôslednejšej kontrole. Okrem toho sa na predajcov vzťahovali aj staršie zákazy výčapu vína počas cirkevných sviatkov, či v týždni, na ktorý pripadol sviatok sv. Bartolomeja (24. august) a sv. Martina (11. november), v týždni sviatku sv. Jána Krstiteľa (24. jún) a pod.³⁵

Mesto sa snažilo vyťažiť z výčapu alkoholických nápojov maximum a aj preto zaviedlo tzv. Bannzeit (nem. aj *Bann, Panzeug*), čo bolo akési časovo ohraničené embargo, počas ktorého sa v Bratislave čapovalo iba mestské víno.³⁶ V Bratislave sa prvý krát Bannzeit spomína v roku 1532.³⁷ V čase Bannzeitu bol zakázaný na území mesta akýkoľvek súkromný výčap vína. Bez špeciálneho povolenia od mestskej rady nesmeli v slobodných kráľovských mestách čapovať svoje vína ani šľachta bez pozemkového majetku a dokonca ani cirkevné inštitúcie (napr. Bratislavská kapitula). Vyššie spomínaný bratislavský výčapnícky štatút z roku 1497 takto zásadným spôsobom neobmedzoval právo slobodného výčapu, preto musel byť v Bratislave Bannzeit zavedený niekedy v prvej tretine 16. storočia. Postupne sa rozšíril aj do ostatných malokarpatských miest, ako boli napr. Pezinok, Modra či Sv. Jur.³⁸ Jednotlivé mestské rady najskôr určili a schválili termíny Bannzeitu, a tie sa následne v meste

³⁵ AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 – 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

³⁶ Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra, Magistrát mesta Modry, *Liber statutorum 1617-1664*, inv. č. 1296. (ďalej iba ŠA BA, pM, MmM, Liber statutorum, inv. č. 1296.).

³⁷ HORNA, Richard. *Výčepnícké právo vinohradníků. Zvláštní otisk z časopisu Vinařský obzor z r. 1940-41*. Brno : Novina v Brně, 1941, s. 17.

³⁸ Pozri napr. zápis k roku 1619 v modranskej Knihe štatútov aj inštrukcií. V čase predaja mestských vín nesmeli v mestách mešťania čapovať ani svoje vína a ani nakúpené. ŠA BA, pM, MmM, Liber statutorum, inv. č. 1296.

verejne oznámili (vybubnovaním) a tiež vyhlásili na pravidelných zhromaždeniach tamojších vinohradníkov.

Vznik Bannzeitu súvisel pravdepodobne s prebytkami mestského vína, ktoré sa v tom čase v meste hromadili. Mesto získavalo množstvo vína nielen kúpou, ale aj prostredníctvom povinných dávok od mešťanov (napr. dávka hôrne – *pergrecht, ius montium chibriones*).³⁹

Okrem toho by sme mohli vznik Bannzeitu spájať i s nepriaznivou ekonomickou a hospodárskou situáciou, ktorá v tom čase v Bratislave panovala. Bratislavským výčapníkom a ich vínam vtedy významne konkurovali i cudzí obchodníci predávajúci dovezené vína v Bratislave a jej okolí. Aj preto si v roku 1535 bratislavská mestská rada zadovážila výpis z privilégia Mateja I. (tranzumovaného Vladislavom II.) o zákaze dovozu a predaja vína cudzími obchodníkmi v celej Bratislavskej stolici pre veľkú biedu v Bratislave.⁴⁰ V ten istý rok (1535) poslali bratislavskí mešťania Ferdinandovi I. ešte dve žiadosti. V prvej žiadali, aby chránil mestské privilégia a nedovolil dovoz vína cudzím obchodníkom. V žiadosti sa uvádza, že mesto malo v tom čase prebytok vína a Bratislavčania utrpeli vojnovými udalosťami veľké škody.⁴¹ V druhej žiadosti žiadali panovníka, aby zakázal rakúskym obchodníkom dovážať víno do Uhorska, lebo Bratislavčania žijú len z vinohradníctva, vína majú prebytok a tiež nemajú povolenie vyvážať víno do Rakúska.⁴²

Predaj a výčap vína prostredníctvom šľachty môžeme taktiež považovať za prekážku mestskému výčapu vína. Bratislavčania

---

³⁹ Hôrne predstavovalo vinohradnícky poplatok za právo pestovať vinič a poberať z neho plody. Vinohradník ho odvádzal zemepánovi alebo mestu v naturáliách, teda vo víne či mušte alebo v peňažnej podobe. Vyberalo sa každý rok v určený čas na určenom mieste a bolo vždy pre vinohrad dopredu vymerané. AMB, MmB, Actionale prototcollum, 1402 – 1506, 2a1, inv. č. 10662. (ďalej iba AMB, MmB, Actionale prototcollum) alebo WEIS, Johann Nepomuk. Cistercienser – Stiftes Heiligenkreuz im Wiener Walde. I. Theil. In *Fontes rerum Austriacarum. Oesterreichische Geschichts-Quellen. Diplomataria et Acta, XI. Band.* Wien, 1856, s. 63.

⁴⁰ AMB, Zsl, listina č. 5488, 1535, G L 49 N 24 b.

⁴¹ AMB, Zsl, listina č. 5486, 1535, G L 9 N 42 A/2b.

⁴² AMB, Zsl, listina č. 5487, 1535, G L 9 N 42 A/3. Bratislavský richtár a radcovia žiadali v roku 1548 panovníka Ferdinanda I. aj o povolenie zvýšiť ceny vína. AMB, Zsl, listina č. 6267, 1548.

sa snažili šľachte obmedzovať nielen dovoz, ale i následný predaj a výčap vína na území mesta. Šľachta sa voči takémuto konaniu ohradila a sám bratislavský župan nariadil bratislavskému mešťanostovi, richtárovi a radcom, aby šľachticom neprekážali v dovoze cudzozemského vína.⁴³ Šľachta často nerešpektovala mestské nariadenia a vo svojich domoch alebo krčmách čapovala vlastné či v cudzine nakúpené vína. Bratislavskému obchodu s vínom neprospievala počas celej prvej polovice 16. storočia ani celková politická situácia v krajine. Domácomu obchodu s vínom škodil hlavne dovoz vína pre vojsko v Uhorsku. Tieto vína neputovali iba k vojsku, ale sa predávali po celom Uhorsku, dokonca i v Bratislave a jej okolí. Bratislavskí mešťania využívali situáciu a nakupovali aj víno pôvodne určené pre vojsko. Toto víno použili buď pre vlastnú potrebu alebo ho predávali v meste prostredníctvom výčapu.⁴⁴ Takže za vznikom Bannzeitu v Bratislave stálo evidentne viacero rôznych príčin.⁴⁵

S Bannzeitom súvisí aj vznik funkcie tzv. Bannmeistra, ktorý mal v čase mestského výčapu k dispozícii mestských strážcov (nem. *die Wächter*). Spoločne dbali na dodržiavanie zákazu súkromného výčapu na území mesta. Bannmeister disponoval kontrolnou právomocou a jeho pôsobnosť bola vymedzená územne (na teritóriu mesta).⁴⁶ Ak sa mu podarilo odhaliť súkromný výčap v čase zákazu, výčapníkovi hrozila zo strany mesta nielen vysoká peňažná pokuta, ale aj strata práva výčapu na „večné veky“.⁴⁷

⁴³ AMB, Zsl, listina č. 5684, 1540, S 3053.

⁴⁴ Pozri napr. AMB, Zsl, listina č. 5971, 1544, S 6124, č. 6433, 1549, G L 9 N 12 a/8a.

⁴⁵ Zachované pramene naznačujú, že nepriaznivá hospodárska a ekonomická situácia panovala v meste aj v druhej polovici 16. storočia. Bratislavská mestská rada sa v listine z roku 1553 ohradila voči požiadavke panovníka na výber riadneho ročného cenzu. Mestská rada v liste okrem iného konštatovala, že nemá okrem vinohradov žiadne príjmy a aj tie sú nedostatočné. AMB, Zsl, listina č. 6690, 1553, G L 20 N 20 b.

⁴⁶ K tejto funkcii pozri tiež prácu TÓZSA RIGÓ, Attila. Pozsony város költsegetése a 16. század második negyedében. A városi számadáskönyvek elemzése lehetőségéről. In *Történelmi Szemle*, 2011, 53, s. 58.

⁴⁷ „...wo aber einer darüber ergriffen wurde sol Im das lewtgeben in ewige Zeiten versagt sein.“ AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 – 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

Obmedzenie súkromného výčapu v podobe Bannzeitu slúžilo mestu v konečnom dôsledku na odstavenie konkurencie vo výčape vína. Z pohľadu práva je dôležité, že Bannzeitom sa nielen v Bratislave, ale i v ostatných v malokarpatských mestách, ktoré ho časom prevzali, pôvodné právo výčapu značne modifikovalo a doslova rozštiepilo na mestské právo výčapu a právo výčapu jednotlivcov. Takže už v prvej polovici 16. storočia zaznamenávame v Bratislave významné rozdiely v uplatňovaní práva výčapu medzi mestom a jeho obyvateľmi.

Realizácia výčapu v meste

Výčap vína sa mohol realizovať v malom, pod viechou (nem. *Kegel, Buschnschrank*), alebo vo veľkom, pod obručou (nem. *unter der Reifen*), čo bol predaj celých sudov.⁴⁸ Spôsob výčapu vína pod viechou sa pravdepodobne vyvinul na dvoroch alebo v podchodoch vinohradníckych domov zo susedského ochutnávania nového vína a zo starého práva mešťanov predávať svoje hospodárske prebytky. Podľa starého zvyku smeli vinohradníci svoje vína čapovať vo viechach v presne určenom čase.⁴⁹ Viecha, to bol vlastne priestor kde sa čapovalo, čiže pred domom, v dome (nem. *Leutgebhaus*) či vo dvore domu. Slovo viecha sa niekedy vzťahovalo aj na štít – tabuľku alebo veniec z viničných alebo smrekových vetvičiek vyvesený na dome (vieche). Nielen v Bratislave, ale v celej Malokarpatskej oblasti, musel predajca výčap riadne označiť. Na označenie výčapu sa používala kovová alebo drevená tyč (nem. *Stang*), na ktorú sa zavesil veniec upletený z čečiny alebo viničných listov.⁵⁰ Výčap sa smel označiť aj dreveným alebo kovovým štítom s motívom viniča alebo hrozna (nem. *Zaig, Weinzaig*).⁵¹ Označenie (tyč alebo štít) signalizovalo, že v danom dvore alebo dome sa čapuje víno a preto sa malo viditeľne umiestniť bezprostredne k miestu, kde výčap

⁴⁸ Pozri napr. ŠA BA, pM, MmM, Liber statutorum, inv. č. 1296., AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 – 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

⁴⁹ Pozri úvodné ustanovenia výčapníckeho poriadku z roku 1497. AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 – 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

⁵⁰ „...sein stang und Zaig aussleut...“. ŠA BA, pM, MmM, Liber statutorum, inv. č. 1296.

⁵¹ „...Wer einen weinzaig will ausstecken...“ alebo „...und Zaig aussleut...“. ŠA BA, pM, MmM, Liber statutorum, inv. č. 1296.

prebiehal.⁵² Štít sa zvykol umiestniť priamo na dom a tyč s vencom sa vsadila do zeme ku vchodu domu alebo miestu, kde výčap prebiehal. Niekedy sa na tyč nastokla hlávka kapusty vo farbe predávaného vína. Biela hlávka signalizovala výčap bieleho vína a červená výčap červeného vína. Taktiež sa na veniec zvykli priväzovať farebné stuhy vo farbe čapovaného vína (biele a červené). Označenie výčapu nesignalizovalo iba to, že sa na danom mieste čapuje víno, ale i to, že výčapník disponuje právom výčapu alkoholických nápojov, v tomto prípade vína. Počas 16. a 17. storočia si smel v Bratislave záujemca o výčap od mesta označenie výčapu zapožičať. Pred otvorením výčapu ho s pomocou mestského strážcu osadil pred svojou viechou a po skončení výčapu ho zase s pomocou mestského strážcu zvesil a vrátil.⁵³ V prípade, že výčapník v deň výčapu nečapoval a viecha bola zatvorená, musel svoj vývesný štít alebo tyč s vencom zvesiť. Ak mal štít zapožičaný od mesta, smel si na to zavolať na pomoc mestského sluhu. Daný štít sa následne prepožičal ajs právom výčapu v daný deň inému záujemcovi. Označenie výčapu teda nesmelo byť vyvesené, keď sa výčap nerealizoval. Výčapníci v Bratislave museli dbať na dodržiavanie takýchto pravidiel a ak bolo zjavné, že v niektorej vieche výčap neprebíhal ale bola označená štítom, okamžite sa to muselo nahlásiť mestskej rade a mestskému sluhovi, ktorý následne prišiel štít alebo tyč zvesiť a odnieť na radnicu.⁵⁴

V malokarpatských mestách začínal oficiálne výčap ranným úderom zvona (*primglöck, preymglöckl*) a zasadením tyče či vyvesením štítu. Koniec výčapu oznamoval taktiež zvon svojim posledným večerným zvonením. Po poslednom údere zvona musel výčapník ukončiť výčap a vytiahnuť tyč alebo zvesiť štít. Týmto oficiálne v daný deň výčap skončil.⁵⁵

Výčapníkovi, ktorý čapoval po údere zvona, hrozila pokuta a strata práva výčapu v meste. V 17. storočí však mestské rady

⁵² ŠA BA, pM, MmM, Liber statutorum, inv. č. 1296. Monumenta Hungariae Juridica – Historica. *Corpus statutorum - Statuta et Articuli municipiorum Hungariae cis Danubianorum*, Tomus IV, vol. II. Budapest, 1897, s. 386-387. (ďalej iba Corpus statutorum).

⁵³ Corpus statutorum, s. 305.

⁵⁴ Pozsony városi statutumok, 10. 3. 1576. Corpus statutorum, s. 167.

⁵⁵ Pozri úvodné ustanovenia výčapníckeho štatútu z r. 1497. AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 – 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

bežne udeľovali výčapníkom výnimky zo „záverečnej hodiny“, čiže výčapník mohol čapovať aj po záverečnej, ale musel sa preukázať strážnikovi alebo Bannmeistrovi platným povolením.⁵⁶

Ak vinohradník nemal možnosť alebo nechcel osobne čapovať svoje víno, mohol dať výčap na starosť výčapníkovi (nem. *leutgeber*, lat. *caupones*).⁵⁷ To bol človek, ktorý sa zaoberal výčapom vína, niečo ako profesionálny predajca, resp. remeselný výčapník vína. Najstarší dochovaný doklad o výčape vína pod viechou a takýchto výčapníkoch pochádza z Bratislavy z roku 1379.⁵⁸ Funkciu výčapníka by sme mohli v dnešnom ponímaní zaradiť do oblastí služieb a predaja. Na výčap vína si výčapníkov často najímali bohatí majitelia vinohradov, patricijské rodiny, šľachta a rôzni významní predstavitelia mesta. V Bratislave sa mestské vína bežne čapovali prostredníctvom remeselných výčapníkov. Dohľad nad nimi vykonával väčšinou mešťanosta. Činnosť výčapníkov bola postupne regulovaná výčapnými štatútmi a rôznymi právnymi normami, ktoré vydávalo mesto. Výčapníkom je venovaná aj časť spomínaného výčapníckeho poriadku z roku 1497.⁵⁹ Opatrenia upravujúce a koordinujúce činnosť výčapníkov často figurovali aj v mestských právnych knihách a zápisniciach mestskej rady.⁶⁰ Výčapník smel používať pri výčape vlastné nádoby, ale museli byť najskôr mestskými úradníkmi skontrolované a odmerané. Niekedy sa špeciálne ciachovali a označili mestským znakom. V Bratislave dbal na dodržiavanie správnych mier a váh trhový richtár, ktorý k výčapníkom vysielal svojich podriadených. Tí kontrolovali

⁵⁶ HORNA, *Výčepnické právo vinohradníkov*, s. 17.

⁵⁷ V Bratislave sa dokonca vyskytovalo aj takéto priezvisko. V liste z roku 1552 žiadal Urban Leitgeb bratislavskú mestskú radu o vyhotovenie odpisu testamentu po nebohom bratovi Jánovi Leitgebovi. AMB, Inventár listín a listov III. 1564 – 1615 a dodatky k I. a II. zväzku, č. 6527.1, 1552, N 60.

⁵⁸ AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 – 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

⁵⁹ AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 – 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

⁶⁰ Pozri napr. Archív mesta Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy, Rechtsbuchs, 4s1, fol. 220. Archív mesta Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy, Zápisky zo zasadnutí mestskej rady (Actionale protocollum), 1402 – 1506, 2a1, inv. č. 10662., 1539 – 1548, 2a2, inv. č. 10663, 1548 – 1565, 2a3, inv. č. 10664, 1566 – 1577, 2a4, inv. č. 10665, 1578 - 1589, 2a5, inv. č. 10666.

hlavne nádoby určené na výčap vína, najmä či splňali predpísané objemy (nem. *Weinmass*).⁶¹ Ak výčapník používal neskontrolované a neoznačené nádoby, hrozila mu pokuta a bližšie nešpecifikovaný trest.⁶² Výčapníci smeli predávať aj vlastné vína, alebo nakupovať vína od iných bratislavských mešťanov. No takýto nákup a predaj bol pod prísnyim drobnohľadom mesta.⁶³ Mestská rada dokonca určovala ceny, za ktoré smeli výčapníci svoje vína čapovať.⁶⁴ Mesto sa aj takto snažilo eliminovať konkurenciu, čiže aby žiadny mešťan nepredával víno za nižšiu cenu ako mesto.

Mestská rada napríklad roku 1576 rozhodla, že achtering (*octale*)⁶⁵ vína sa mal v prvý deň výčapu v meste predávať za 12 denárov, na druhý deň za 10 denárov a na tretí deň za osem denárov. Žiadny výčapník nesmel predávať víno na území mesta za vyššiu alebo nižšiu cenu. V prípade porušenia tohto nariadenia hrozila previnilcovi pokuta vo výške piatich zlatých florénov.⁶⁶ Roku 1579 mestská rada konštatovala, že sa v daný rok dorobilo málo vína (pravdepodobne vinohrady postihla neúroda) a ešte aj nevyhovujúcej kvality. Preto mestská rada jednohlasne schválila cenu 10 denárov za jeden achtering vína.⁶⁷ Ceny čapovaného muštu i vína sa opäť zvýšili

⁶¹ Zápisnica mestskej rady z roku 1578. AMB, MmB, Actionale prototcollum, 1578 - 1589, 2a5, inv. č. 10666.

⁶² Výčapnícke štatúty z Bratislavy z roku 1497. AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 - 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

⁶³ Ani domáci vinohradníci či obchodníci nesmeli kupovať vína od cudzincov bez povolenia mestskej rady. Bratislavská mestská rada vydala viacero nariadení, ktoré zakazovali bratislavským mešťanom kúpu muštu alebo vína od cudzincov. Zápisnica mestskej rady z roku 1578. AMB, MmB, Actionale prototcollum, 1578 - 1589, 2a5, inv. č. 10666.

⁶⁴ Pozri AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 - 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

⁶⁵ *Achtering - octale - pinta* - na prelome 16. a 17. storočia obsahoval 1 - 357 44 litra. HÚŠČAVA, Alexander. *Polnohospodárske miery na Slovensku*. Bratislava : SAV, 1972, s. 134.

⁶⁶ Zápis bratislavskej mestskej rady z 10. marca 1576. AMB, MmB, Actionale prototcollum, 1566 - 1577, 2a4, inv. č. 10665.

⁶⁷ V danom rozhodnutí mestská rada taktiež odporučila, aby kvôli vyššie spomenutým dôvodom nákup muštu z Vajnôr vykonal obdobným spôsobom. Obchodníci mali prihliadať na daný stav a prihliadať na ceny. AMB, MmB, Actionale prototcollum, 1578 - 1589, 2a5, inv. č. 10666.

v roku 1581, keď mestská rada schválila sumu jeden šiling za urnu⁶⁸ muštu a 12 denárov za achtering v prvý deň výčapu. Ako bolo vtedy zvykom, nasledujúce dni cena za vyčapovaný achtering vína klesla o jeden až dva denáre a ustálila sa na konečnej hodnote 10 denárov.⁶⁹ Achtering vína sa mal napríklad v roku 1596 predávať od januára do dňa sv. Juraja za 12 denárov. Potom sa cena mala určiť podľa aktuálneho stavu a situácie.⁷⁰

Ak sa výčapník zaviazal k predaju a výčapu vína, musel sa s objednávateľom dohodnúť na konkrétnych podmienkach výčapu (čas, miesto, spôsob a pod.), cenách čapovaného vína i mzde. Výčapnícky štatút z roku 1497 určil výčapníkovi odmenu za vyčapovanie jedného fúru (*fuder*)⁷¹ 75 denárov. Za polovicu vyčapovaného fúru dostal 40 denárov. Za vyčapovanie tretiníku (*dreiling*)⁷² vína mu prislúchalo 60 denárov a za výčap polovičného tretiníka 30 denárov. Ťahačovi prislúchala za uskladnenie takýchto objemov vín vždy polovičná mzda ako výčapníkovi.⁷³

Po vzájomnej dohode so zamestnávateľom už výčapník nesmel vstúpiť do služby k inému zamestnávateľovi (záujemcovi o výčap) a nesmel vznášať voči súčasnému zamestnávateľovi žiadne výhovorky.

⁶⁸ Urna obsahovala 54 - 2976 litra. HÚŠČAVA, Alexander. *Polnohospodárske miery na Slovensku*. Bratislava : SAV, 1972, s. 133 - 134.

⁶⁹ AMB, MmB, Actionale prototcollum, 1578 - 1589, 2a5, inv. č. 10666.

⁷⁰ Zápis bratislavskej mestskej rady z 26. 1. 1596. AMB, MmB, Actionale prototcollum, 1589 - 1606, 2a6, inv. č. 10667.

⁷¹ Fúr - *fuder* - *ulastrum* - 28 až 36 okovov v závislosti od používaného okovu. Obyčajne fúr obsahoval 30 okovov - 1628,93 čistého vína. Jeden okov = urna obsahoval 54, 2976 litra. HÚŠČAVA, *Polnohospodárske miery na Slovensku*, s. 134, 158.

⁷² *Dreiling* - *ternarius* - *tretiník* - 20 až 24 okovov vína. V priemere sa mohlo jednať aj s vínnymi kvasnicami o 1425,3 litra. HÚŠČAVA, *Polnohospodárske miery na Slovensku*, s. 156.

⁷³ AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 - 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711. V zápisniciach bratislavskej mestskej rady z 15. storočia sme našli ešte jeden údaj o mzdách výčapníkov a ťahačov sudov. Za predaj 24 okovov vína vo výčape dostal výčapník mzdu 60 denárov. Ťahačovi sudov prislúchala mzda za vyloženie a uskladnenie takéhoto množstva vína 42 denárov. Za vyčapovanie 18 okovov vína mu prislúchalo 40 denárov a ťahačovi za jeho uskladnenie 28 denárov. Ak ťahač musel dopraviť víno na väčšiu vzdialenosť, napríklad cez ulicu, vtedy sa mu mala mzda navýšiť. Bratislavské mestské štatúty z 15. storočia. Corpus statutorum, s. 21.

Dokonca ani iný mešťan nesmel výčapníka od dohodnutého výčapu odhovárať a lákať do svojich služieb (napr. na vyššiu mzdu). Výčapníkovi, ktorý sa v Bratislave nedostavil k dohodnutému výčapu a čapoval u niekoho iného, hrozila pokuta a trojdňové väzenie.⁷⁴ Niekedy mohlo dôjsť k tomu, že samotný objednávateľ náhle výčap ukončil. Vtedy sa prihliadalo aj na výčapníka, ktorému musel objednávateľ vyplatiť mzdu za odpracované dni.⁷⁵ Najatí výčapníci nesmeli za žiadnych okolností čapovať (predávať) víno svojvoľne. Nemali právo čapovať či zapožičať víno svojho zamestnávateľa bez jeho vedomia a zvolenia. Ak sa takýto nepovolený predaj zistil, výčapníkovi hrozil zákaz výčapu.⁷⁶ Výčapníci si nesmeli z čapovaného vína vo väčšom odlievať a odnášať ho z výčapu.⁷⁷ Taktiež nemohli piť z vína svojho zamestnávateľa mimo prevádzky výčapu.⁷⁸

Ak sa rozhodol bratislavský mešťan, že chce čapovať víno, no žiadne vlastné nemal, mohol si ho zadovážiť na mestskom trhu. Toto víno smel čapovať v meste po dobu ôsmich dní. Mešťania sa k výčapu zvykli i spojiť (dve či tri osoby) a čapovať kúpené víno ako jeden predajca. Aby sa však predišlo sporom, takýto predaj sa často realizoval práve prostredníctvom najatého výčapníka.⁷⁹

Mešťania čapovali svoje vína na rôznych miestach v meste. No ako je známe, mestské vína sa v Bratislave od stredoveku čapovali na presne určených miestach. Výčap mestských vín prebiehal napríklad pod radničnou bránou, v pivniciach pri Františkánoch či v Zelenom dome (*Griinstübl, domus viridis*). Výčap mestských vín prebiehal bez zásadnejších obmedzení po celý rok.⁸⁰ V Zelenom dome sa mestské vína nielen čapovali, ale i skladovali. Neskôr tam chodili

⁷⁴ Bratislavské mestské štatúty z 15. storočia. Corpus statutorum, s. 21.

⁷⁵ Bratislavské mestské štatúty z 15. storočia. Corpus statutorum, s. 21 – 22.

⁷⁶ Zápis bratislavskej mestskej rady z 26. 1. 1596. AMB, MmB, Actionale prototcollum, 1589 – 1606, 2a6, inv. č. 10667.

⁷⁷ Výčapník nesmel svoju ženu alebo slúžku – pomocníčku, ani cez deň a ani v noci, posielat' domov s vínom za ktoré riadne nezaplatil. Mal však právo vziať si počas noci, keď šiel po výčape domov, jednu holbu vína na spanie. Zaujímavé však je, že pri výčapnom stole – pri výčape, smel piť koľko chcel. Výčapnícky štatút z Bratislavy z roku 1497. AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 – 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

⁷⁸ AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 – 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

⁷⁹ Bratislavské mestské štatúty z 15. storočia. Corpus statutorum, s. 21.

⁸⁰ AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 – 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

na sviatok sv. Martina richtár s členmi mestskej rady a ostatnými predstaviteľmi mesta ochutnávať mladé víno.⁸¹ Svojho času to bol jeden z najväčších domov v meste a v zmenenej podobe stojí dodnes (Hlavné námestie, roh Sedlárskej a Zelenej ulice).

Vína určené k výčapu

Radi by sme aspoň v stručnosti priblížili aj problematiku samotných čapovaných vín. Vinohradníci – mešťania smeli spočiatku v meste čapovať len to víno, ktoré sami vyprodukovali vo svojich vinohradoch. Neskôr, ako sme uviedli vyššie, smeli na základe povolenia mestskej rady predávať i víno nakúpené. Víno predávali priamo zákazníkovi a v podstate bolo určené k okamžitému konzumu. Platilo sa zaňho na mieste, priamo výčapníkovi. Na predaj a výčap vína v meste sa vzťahuje v bratislavských mestských štatútoch niekoľko konkrétnych ustanovení. Napríklad mestská rada zakázala výčapníkom dávať víno zákazníkovi na dlh, bez zaplatenia. Zákazník musel za víno vždy zaplatiť aspoň zálohu minimálne za polovicu vína o ktoré mal záujem. A ak záujemca nedoplatil neskôr aj zvyšnú čiastku, hrozilo mu trojdňové väzenie a zbičovanie na pranieri.⁸² Zákazník si smel v Bratislave zakúpené víno odnieť od predajcu do vzdialenosti dvoch míľ od mesta, no nádoby do ktorých bolo načapované musel výčapníkovi po vypití alebo preliatí vína vrátiť. Ak však výčapník predával víno viac ako dve míle od mesta, zákazník mu nádoby nemusel vrátiť. Vtedy záležalo na ich vzájomnej dohode, či si zákazník nádoby za určitý poplatok ponechá alebo vráti predajcovi.⁸³

V malokarpatskej oblasti sa čapovalo staré víno (*virdigen, vierdig*), mladé víno (*heurigen, heurig*)⁸⁴ a vínny mušt (*most*).⁸⁵ Jednotlivé

⁸¹ HORNA, *Výčepnícké právo vinohradníkov*, s. 17.

⁸² Bratislavské mestské štatúty z 15. storočia. Corpus statutorum, s. 15.

⁸³ Bratislavské mestské štatúty z 15. storočia. Corpus statutorum, s. 20.

⁸⁴ V bratislavských mestských protokoloch sa nám zachovalo množstvo zmienok, v ktorých sa spomínajú mladé i staré vína a dokonca aj ich ceny. Napríklad v zápise zo 17. 12. 1597 sa uvádza: „...und das man den vierdig Wein die Achterin 5 per 12 d. hung. den heurigen per 10 d. h. leitgeben soll....“ Archív mesta Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy, Zápisnice zo zasadnutí mestskej rady (Sitzungsprotokolle des Stadtrats), 1589-1606, 2a6, inv. č. 10667. (ďalej AMB, MmB, Sitzungsprotokolle des Stadtrats, 1589-1606, 2a6, inv. č. 10667.).

⁸⁵ V Bratislave sa z času na čas čapoval aj jablkový a hruškový mušt, čo sa však

odrody a ich názvy tak, ako ich poznáme dnes, ešte v tom čase neboli známe a víno rozlišovali najmä podľa farby (červené, biele), veku (staré, mladé), podľa pôvodu (pezinské, svätajurské, bratislavské, modranské, limbašské a pod.), podľa kvality na priemerné (*mittelmässig*), rezké (*frisch*) a dobré (*gut*). Okrem toho sa v písomnostiach stretávame aj s vínami, ktoré sú označené ako šalviové, rozmarínové, tymiánové, korenisté, kamencové (*alaunaticum*), absintové, punčové, sírnaté, ohnivé, vápenaté a pod.⁸⁶ V dnešnom ponímaní by sme mohli tieto vína zaradiť do kategórie zmesiek. Až v 17. a 18. storočí sa začíname častejšie stretávať s jednotlivými názvami odrôd – vín. Za všetky môžeme spomenúť napr. *Viridulu* (miestne *Grünlagler*), *Tumidulu* (*Weissen Zapfler*), *Cyrobotry* - *Cirifandle* (dnes Silvánske), *Frankulu* (*Franckl*), *Albula* (*Mehlweiss*), *Runcinulu*, *Melituluy* (*Honigle*, *Honigweinbeer*), *Grandikuly* (*Grozláky*, *Grosslagler*), *Muškáty*, *Kuspiduly*, *Scirpuly*, *Hyppury*, *Tordky* (*Kozie cecky*) a pod.⁸⁷ Zvláštne postavenie mali v malokarpatskej oblasti samotokové vína (*samotok*). Zo samotokov bol najviac cenený *Svätajurský samotok* (nem. *Ausbruch*), ktorý sa však v malokarpatskej oblasti spomína pomerne neskoro, až v prvej tretine 17. storočia.⁸⁸ Vo viechach sa však predávalo väčšinou víno „druhej kategórie“, menej kvalitné alebo pozlievané z viacerých vín. Kvalitné víno smerovalo na predaj do vzdialenejších častí krajiny alebo na zahraničné trhy.

Veríme, že sa nám aspoň v hrubých rysoch podarilo v našej štúdii načrtnúť problematiku výčapu vína v Bratislave v období 15. a 16. storočia. Toto obdobie nebolo turbulentné len z politického hľadiska,

---

snažila mestská rada zakázať. V roku 1595 bratislavská mestská rada zakázala v meste čapovať jablkový a hruškový mušt, ktorý sa taktiež nesmel cez mesto prevážať a ani do mesta dovážať. Pozri Zápis zo 7. augusta 1595. AMB, MmB, Z 1589-1606, 2a6, inv. č. 10667.

⁸⁶ MALÍK, Fedor. *Vína Malých Karpát*. Bratislava : Marenčin PT, 2005, s. 10-11.

⁸⁷ K starým odrodám pozri napr. prácu TIBENSKÝ, Ján. *Matej Bel o svätajurskom víne*. Bratislava : Obzor, 1984, 75 s. alebo MALÍK, Vína Malých Karpát, s. 10-15.

⁸⁸ Íšlo o sladké botrytické víno, ktoré vo svojich spisoch podrobne popísal polyhistor, očovský rodák Matej Bel. Miestni vinári ho vyrábali tak, že do vína z toho istého roku pridávali botrytidou napadnuté hrozno, čím ho osladzovali. S týmto vínom potom obchodovali po celej strednej Európe. Začiatkom osemnásteho storočia patrilo medzi najdrahšie vína v rakúskej aj uhorskej časti monarchie. Prvá písomná zmienka o tomto vína pochádza z roku 1635. MALÍK, Fedor. *Vína Malých Karpát*. Bratislava, 2005, s. 10.

ale i hospodárskeho. Vinohradnícka výroba v Bratislave a okolí si vtedy prešla obdobiami prosperity i stagnácie, no na samotný výčap vína prostredníctvom viech to nemalo zásadný dopad. Tento spôsob predaja vína „v malom“ sa udržal nielen v Bratislave, ale i v celej malokarpatskej oblasti, až do päťdesiatych rokov 20. storočia.

V práci sme v úvodných častiach predstavili najstarší zachovaný výčapnícky štatút z Bratislavy a priblížili snahy Bratislavčanov o získanie monopolu v obchode s vínom na území mesta. Mesto sa snažilo vyťažiť z predaja vína maximum. Mestský majetok spojený s vinohradmi sa postupne rozmáhal a vzrástlo i množstvo vína odvádzaného mestu (dane, povinné dávky a rôzne odvody). Toto víno sa snažilo mesto dobre predať a vyrovnať investície vložené do mestského vinohradníctva či týmto ziskom uhradiť iné aktivity mesta. A práve tu môžeme hľadať počiatky obmedzenia práva výčapu jednotlivcov na území mesta. Samozrejme, k tomuto obmedzeniu prispelo aj niekoľko iných faktorov, ako napr. dovoz, skladovanie a predaj cudzích vín v meste, konkurencia v obchode s vínom v podobe šľachty či cirkvi, vojnové udalosti, stagnujúce mestské hospodárstvo a nepriaznivá ekonomická situácia. Okrem samotnej realizácie výčapu vína sme priblížili aj funkciu remeselného výčapníka, ktorý zohrával dôležitú úlohu i v procese výčapu mestských vín. Mesto si takýchto výčapníkov pravidelne najímalo do svojich služieb a práve oni boli „nástrojom“, ktorým sa mesto výhodne „zbavovalo“ prebytkov vína. V závere sme pre zaujímavosť predstavili i jednotlivé druhy vín určených k výčapu. Ide o vína, ktoré sa vyrábali, pili a predávali takmer vo všetkých vinohradníckych lokalitách západného Slovenska.

Zoznam použitých prameňov

Archív mesta Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy, Hospodárska kniha (dane, inventáre majetkov bratstiev, cechové artikuly, platby, dohody) / Wirtschaftsbuch 1364 – 1538, 3a1, inv. č. 11711.

Archív mesta Bratislavy, Zbierka stredovekých listín, listov a iných príbuzných písomností, listina č. 16, 16. 4. 1296, Lad. 1, No. 14, č. 515, 8. 8. 1388, Lad. 8, No. 447, č. 61, 1330 – 1346, Lad. 10, No. 578, č. 63, 1334-1365, Lad. 10, No. 581, č. 125, 8. 12. 1354, Lad. 4, No. 118,

č. 131, 26. 1. 1356, Lad. 4, No. 124, 125, č. 132, 6. 3. 1356, Lad. 4, No. 126, č. 883, 6. 3. 1418, Lad. 11, No. 762, č. 911, 21. 8. 1419, Lad. 12, No. 784, č. 1093, 15. 9. 1429, Lad. 12, No. 877, č. 2729, 24. 3. 1452, Lad. 17, No. 1518, č. 834, 25. 1. 1415, Lad. 11, No. 728, č. 1821, 9. 5. 1442, Lad. 15, No. 1168, č. 2130, 23. 8. 1446, Lad. 16., No. 1286, č. 2205, 28. 3. 1447, Lad. 16, No. 1301, č. 3084, 29. 4. 1456, Lad. 19, No. 1727, č. 3451, 3. 5. 1464, Lad. 19, No. 1857, č. 2366, 4. 7. 1448, Lad. 16. No. 1368, č. 3201, Lad. 19, No. 1779, č. 2365, 29. 6. 1448, Lad. 16, No. 1367, č. 862, č. 863, č. 865, 1416-1446, Lad. 22. No. 2254, Lad. 22. No. 2255, Lad. 22. No. 2296, č. 3680, 12. 6. 1474, Lad. 20. No. 1965, č. 5486, 1535, GL9N 42 A/2b, č. 3695, 27. 4. 1475, Lad. 20. N. 1974, č. 4114, 2. 10. 1499, Lad. 22. No. 2222, č. 6426, 1550, G L 8 N 12 a/7, 8, č. 3550, 15. 2. 1468, Lad. 20. No. 1902, č. 6615, 15. 6. 1553, G L 9 N 45 1, č. 6690, 23. 9. 1553, G L 20 N 20 b, č. 5488, 1535, G L 49 N 24 b, č. 5486, 1535, G L 9 N 42 A/2b, č. 5487, 1535, G L 9 N 42 A/3, č. 6267, 1548, č. 5684, 1540, S 3053, . 5971, 1544, S 6124, č. 6433, 1549, G L 9 N 12 a/8a, č. 6690, 1553, G L 20 N 20 b.

Archív mesta Bratislavy, Inventár listín a listov III. 1564 – 1615 a dodatky k I. a II. zväzku, č. 6527.1, 1552, N 60.

Archív mesta Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy, Rechtsbuchs, 4s1, fol. 220.

Archív mesta Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy, Zápisnice zo zasadnutí mestskej rady (Actionale prototcollum), 1402 – 1506, 2a1, inv. č. 10662, 1539 – 1548, 2a2, inv. č. 10663, 1548 – 1565, 2a3, inv. č. 10664, 1566 – 1577, 2a4, inv. č. 10665, 1578 - 1589, 2a5, inv. č. 10666.

Archív mesta Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy, Zápisnice zo zasadnutí mestskej rady (Sitzungsprotokolle des Stadtrats), 1589-1606, 2a6, inv. č. 10667.

Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra, Magistrát mesta Modry, Liber statutorum 1617-1664, inv. č. 1296.

Zoznam použitej literatúry

BALLAI, Károly. *Magyar kocsmák és fogadók a XIII–XVIII. Században*. Budapest, 1927, s. 65-68.

BARTL, Július. Bratislavské vinohradníctvo a obchod s vínom v 14.-15. stor. In *Historický časopis* 49, 2001 č. 4, s. 605-606. ISSN 0018-2575.

FRANKO, Michal. *Malokarpatské vinohradnícke poriadky*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, Trnavská univerzita v Trnave, Filozofická fakulta, 2021, s. 50. ISBN 978-80-568-0426-1.

HOLL, Imre. Középkori városi élet – Hiteles borkimérő edények. In *Archeológiai Értesítő*, 1992, 1-2 sz., s. 43-56.

HORNA, Richard. *Výčepnické právo vinohradníků. Zvláštní otisk z časopisu Vinařský obzor z r. 1940-41*. Brno : Novina v Brně, 1941, s. 17.

HÚŠČAVA, Alexander. *Polnohospodárske miery na Slovensku*. Bratislava : SAV, 1972, s. 133 -156.

HORVÁTH, Vladimír – LEHOTSKÁ, Darina - PLEVA, Ján. *Dejiny Bratislavy*. Bratislava : Obzor, 1982, s. 72.

KALESNÝ, František. Die Weingärtnerzünfte im Kleinkarpatischen Weinbaugebiet der Slowakei. In FÚLEP, Zsófia – NAGYBÁKAY, Péter – SOMKUTI, Éva. *II. Internationales Handwerksgeschichtliches Symposium Vesprém 21. – 28. 6. 1982. Band 2. Vesprém, 1983, s. 67-82, 70-71.*

KOLOSVÁRI, Sándor - ÓVÁRI, Kelemen (eds.). *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye, IV/II*. Budapest, 1897, s. 48-51.

MALÍK, Fedor. *Vína Malých Karpát*. Bratislava : Marenčin PT, 2005, s. 10-11.

MICHNAY, Endre – LICHNER, Pál. *Buda városának törvénykönyve MCCXLIV–MCCCCXXI-ből*. Pozsonyban, 1845, s. 124-125.

Monumenta Hungariae Juridica – Historica. *Corpus statutorum – Statuta et Articuli municipiorum Hungariae cis Danubianorum*, Tomus IV, vol. II. Budapest, 1897, 821 s.

ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 119.

ŠTENPIEN, Erik. *Svetové dejiny štátu a práva*. Košice : UPJŠ, 2021, s. 59.

TIBENSKÝ, Ján. *Matej Bel o svätajurskom víne*. Bratislava : Obzor, 1984, 75 s.

TÓZSA RIGÓ, Attila. *Az 1497 – es Pozsonyi borkimérési statútum*. AGRÁRTÖRTÉNETISZEMLE. HISTORIA RERUM RUSTICARUM, XLVII. Évfolyam, 2006, 1-4 szám. Budapest, 2006, s. 201-222.

TÓZSA RIGÓ, Attila. Pozsony város költségvetése a 16. század második negyedében. A városi számadáskönyvek elemzési lehetőségeiről. In *Történelmi Szemle*, 53, 2011, s. 58.

TRAXLER, Hans et al. *Die österreichische Weinbuch*. Wien : Austria Press, s. 272.

WEIS, Johann Nepomuk. Cistercienser – Stiftes Heiligenkreuz im Wiener Walde. I. Theil. In *Fontes rerum Austriacarum. Oesterreichische Geschichts-Quellen. Diplomataria et Acta, XI. Band*. Wien, 1856, s. 63.

Portrét mladého muža ako domnelé dielo Johanna Baptistu Lampiho staršieho. Niekoľko úvah na margo autorstva obrazu a identity spodobeného.

INGRID HALÁSZOVÁ

Portrait of a young man as a supposed work of Johann Baptist Lampi the Elder. A few thoughts on the authorship of the image and the identity of the depicted.

Abstract: The Department of Conservation and Restoration at the Academy of Fine Arts in Bratislava recently restored an unusually realistic portrait of a young man, painted in oil on a sheet of paper. The private collector who bought this small painting at an art auction in the USA in 2021 was motivated mainly by the (unoriginal) inscription attributing the work to ‚Lampi‘, although this authorship was also called into question by a later added question mark on the back of the sheet of paper. The classical tendencies in the portrait style, as well as the fashionable male hairstyle, clearly place this male portrait at the very end of the 18th century. There is even a temporal parallel with the work of the important European portraitist Johann Baptist Lampi the Elder, whose surname is given on the reverse. Johann Baptista Lampi’s two-year stay at the St. Petersburg tsarist court may lead to the hypothetical identification of the depicted man as Count Platon Alexandrovich Zubov (1767-1822), the young last favourite of Tsarina Catherine the Great. The restored likeness more closely resembles the marble or bronze portrait busts sculpted in 1795 by Russia’s most important contemporary portrait sculptor, Fedot Ivanovich Shubin, than Lampi’s painted portraits of Platon Alexandrovich Zubov. The article analyzes not only the hypothesis of Lampi’s authorship of the painting, but also the identity of the depicted man.

Key words: Johann Baptist Lampi the Elder, portrait, 18-th century, Platon Zubov, Fedot Shubin, St. Petersburg, San Marco Venice

V akademickom roku 2022/2023 bola na Katedre reštaurovania VŠVU v Bratislave reštaurovaná nevšedne živo pôsobiacia podobizeň mladého muža, namaľovaná olejovou technikou na tenkú papierovú podložku o veľkosti zhruba formátu A4

Obr. 1 Neznámy maliar konca 18. storočia (J. B. Lampi starší?): Portrét neznámeho mladého muža (Platona Zubova?). Súkromná zbierka v Bratislave. Foto: Mgr. Barbora Peterková.

(obr. 1).¹ Detailne maliarsky modelovaná tvár muža s jemnými, až zženštilými črtami: s vysokým hladkým čelom, elegantným nosom, veľkými, mandľovo tvarovanými hnedými očami posadenými pod oblúčkovo klenutým obočím a príjemným úsmevom a pôvabnými jamkami v lícach pôsobí živo a oduševnene, no zároveň dáva tušiť aj istú samofúbosť spodobeného modelu. Pozoruhodné je, že

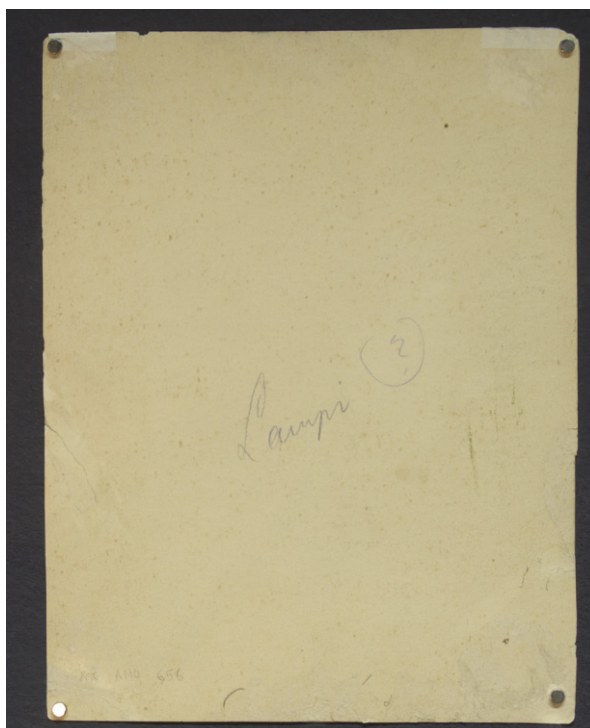
¹ Predložená analýza vznikla ako vyžiadaný príspevok na medziodborovej konferencii „Proces / Underground / Dielo“, usporiadanej Katedrou reštaurovania na VŠVU v Bratislave dňa 8. decembra 2023. Je zároveň výstupom projektu KEGA č. 005VŠVU-4/2021: „Integrácia medziodborového výskumu do edukačného procesu reštaurovania-konzervovania“.

podobizeň nie je ukotvená na spôsob portrétnej busty, ale naopak, maliar venoval pozornosť výlučne detailom mandľovo formovanej tváre, ústiacej v hornej časti čela do trojuholníkovej špičky, v dolnej časti do srdcovo krojenej brady a po stranách líc ohraničenej nedbalo naznačenými kaderami vlasov.

Na zvyšok plochy maliar naniesol najskôr bielu a následne na ňu už len širokým štetcom nepravidelne rozotrel okrovo-žltú farbu, takže maľba azda na prvý pohľad pôsobí nedokončené. Fakt, že maľba nebola povrchovo zalakovaná naznačuje, že nie je klasickým *bozzettom* či *modelettom*, kde by si autor načrtol alebo sfinalizoval svoju predstavu o výslednej podobizni, ale skôr išlo o vedomý zámer umelca vytvoriť technicky rýchlu, no autentickú a fyziognomickú charakteristiku svojho modelu z jedného pohľadu, pokiaľ možno v jej trojrozmernosti. Azda možno predpokladať, že podobných pohľadov na spodobenú tvár vzniklo naraz viacero. Dôvodov a príležitostí k voľbe takéhoto riešenia mohlo byť viacero: k najpravdepodobnejším patrí najmä spôsob školskej práce na výtvarných akadémiách, postavený na vizuálnej konfrontácii študentov posadených v kruhu okolo portrétovaného živého modelu. Avšak častým dôvodom bola tiež sochárska práca na portrétnej buste, pri ktorej boli bežnou pomôckou maľované portrétne štúdie modelu z viacerých pohľadov.

Súkromného zberateľa, ktorý túto drobnú maľbu v roku 2021 zakúpil na aukcii starého umenia v USA,² zaujal najmä sekundárny nápis, podľa ktorého by potenciálne mohlo ísť o dielo Johanna Baptistu Lampiho. Na výšku orientovaný obrazový formát veľkosti klasickej A4 bol totiž kvôli spevneniu sekundárne podlepený ďalším hárkom listom papiera, v strede ktorého bolo na viditeľnej strane grafitovou tuhou napísané slovo „Lampi“ (obr. 2). Túto atribúciu problematizoval inou farbou grafitovej tuhy dopísaný a zakrúžkovaním zdôraznený otáznik. Okrem tohto otázného autorstva sú na druhom, podlepenom papierovom hárku

² „Portrét neznámeho muža 2“ od neznámeho autora (Lampi?). Olej na papieri. 28,2 x 21,5 cm. Súkromná zbierka v Bratislave. Dielo bolo zakúpené na aukcii Westport Auction (House), Connecticut. Vid' Sold at Auction: Johann Baptist von (1751) Lampi, ATTR. GIOVANNI BATTISTA I LAMPI (1751-1830) OIL (invaluable.com) [13.9.2023].

Obr. 2 Reverzná strana dubláže papierovej podložky portrétu neznámeho mladého muža. Foto: Mgr. Barbora Peterková.

zaznamenané zle čitateľné a významovo nejasné zostavy veľkých tlačných písmen „ASE“, „ANO“ a „656“ (respektíve „658“).³

Nedeštruktívny reštaurátorský prieskum priniesol mimoriadne zaujímavý objav: pri nasvietení obrazu infračerveným svetlom sa z vnútornej strany papierového hárku, na ktorom je portrét namaľovaný, ukázal čiernobiely obrazec zostavený z rôznych ornamentálnych polí a geometrických útvarov. Zdá sa, že papierový hárok, ktorý maliar sekundárne použil pre namaľovanie portrétu,

³ Podrobnejšie viď PETERKOVÁ, Barbora. *Portrét neznámeho muža 2"* od neznámeho autora (Lampi?). Diplomová práca. Bratislava : Katedra reštaurovania papiera a iných médií, Vysoká škola výtvarných umení v Bratislave, 2023 (nepubl.).

pochádzal z väčšieho, zrejme čiernym tušom zakresleného plánu či mapy. Bohužiaľ, identifikácia skrytého obrazca bola výrazne limitovaná možnosťami snímok získaných prostredníctvom IR a UV spektrometrie, nakoľko odlepenie od papierovej dubláže by s najväčšou pravdepodobnosťou výrazne ohrozilo celistvosť tohto diela.

Hypotézy ohľadom datovania a autorstva reštaurovanej portrétnej maľby na papieri

Dve cesty k relevancii naznačeného autorského určenia predstavoval dôkladný umelecko-historický a reštaurátorský výskum. Chemicko-technologické i spektrometrické analýzy papierovej podložky a pigmentov v rámci reštaurátorského prieskumu diela viedli k rámcovému časovému určeniu vzniku portrétu ešte do 17. storočia,⁴ no klasicistické tendencie v portrétnej štýle maľby, práca s koloritom a v neposlednom rade i módnosť naznačeného mužského účesu jednoznačne posúvajú tento mužský portrét až k samému záveru 18. storočia. V tomto smere sa dokonca ukazuje časová paralela s tvorbou európsky významného portrétistu Lampiho (staršieho), ktorého priezvisko s otáznikom je uvedené na zadnej strane.

Lampiovci boli po tri generácie významnou maliarskou dynastiou špecializujúcou sa najmä na portrétny žáner. Zakladateľom rodiny a osobnosťou, s ktorou by reštaurovaný portrét mohol autorsky najviac súvisieť, bol Johann Baptist Lampi starší (1751-1830).⁵

---

⁴ Vyplyva to z chemicko-technologickej analýzy zloženia papierovej podložky, na ktorej je podobizeň namaľovaná. Pigmenty sú tradičné, prírodné, používané naprieč raným novovekom: olovená beloba, rumelka, oker, neidentifikovaný organický pigment – zrejme karbónová čerň. XRF spektrometrickú analýzu pigmentov vykonala 8. mája 2022 Dr. Marta Anghelone z University of Applied Arts Vienna. K téme viď napr. MALÝ, Břetislav. *Aplikovaná technologie 1. Pigmenty a barviva (informační pomůcka pro studium)*. 18 s. Dostupné online: http://www.bretislavmaly.com/aplikovatechnologiemalby1/aplikovana_technologie_malby_1_barvy.pdf [10.5.2024].

⁵ K životu a dielu umelca najpodrobnejšie MAZZOCCA, Fernando - PANCHERI, Roberto – CASAGRANDE, Alessandro (ed.). *Un ritrattista nell'Europa delle corti: Giovanni Battista Lampi, 1751–1830*. Trento : Provincia autonoma di Trento. Servizio beni Culturali. Castello del Buonconsiglio. Monumenti e collezioni provinciali,

Tento pôvodom severotaliansky maliar sa v roku 1781 dočasne usadil v rakúskom Innsbrucku, kde sa jeho zákazníčkou stala cisárova nevydatá sestra - arcivojvodkyňa Alžbeta. Ako abatiša tamojšieho šľachtického Damenstiftu odporučila umelca aj svojej sestre, arcivojvodkyni Marianne sídliacej v Klagenfurte, ktorá bola oficiálne abatišou pražského Damenstiftu. Tieto úspechy Lampiho posmelili k ceste do Viedne, kde sa chcel etablovať priamo na viedenskom cisárskom dvore. A skutočne, už o tri roky neskôr príležitostne portrétoval aj príslušníkov cisárskej rodiny a bol prijatý za člena tamojšej Akadémie výtvarných umení. Na výtvarnej akadémii pôsobil ako profesor historickej maľby, ktorá však v jeho tvorbe bola celkom okrajovou oblasťou. Svoje ambície zameral na vysoko finančne prínosné umelecké aktivity, akými boli dlhodobé pracovné pobyty na zahraničných vladárskych dvoroch: reagoval takto napríklad na pozvanie Stanislawa II. Augusta Poniatowskeho a strávil dva roky (1788-1789) vo Varšave. Oveľa väčší význam však malo pre Lampiho pozvanie kniežata Poťomkina na svoje majetky do Moldavska (október 1791), no náhla smrť kniežata nasmerovala umelcove kroky na dvor cárovnej Kataríny Veľkej v Petrohrade (1792-1797).⁶ Lampi už po dvoch rokoch získal čestné členstvo v Ruskej akadémii a keď mu v roku 1795 zomrela manželka, do Petrohradu za ním pricestovali obaja jeho výtvarne školení synovia: Johann Baptist (Lampi mladší, 1775 –1837) a František Xaver (1783-1852). Lampiho synovia v Rusku zostali pracovať ako výtvarní umelci aj niekoľko rokov po otcovom návrate do Viedne. Samotný Lampi starší si počas petrohradského pobytu zarobil 100 000 rubľov a vo svojom viedenskom dome až do smrti visel portrét ruskej cárovnej so zažatými sviecami na čestnom mieste.

Faktom je, že Lampiho portrétna skice maľovaná olejom na ručnom papieri alebo na plátne sú zriedkavo zachované, no zdá sa, že v takých prípadoch spravidla koloristicky precízne vymodeloval nielen tvar hlavy, ale načrtnol vždy aj krk, vlasy, záber na odev pod

---

2001, 366 s. ISBN: 9788886602334.

⁶ K činnosti J. B. Lampiho staršieho v Petrohrade vid' najmä PANCHERI, Roberto. *Giovanni Battista Lampi alla corte di Caterina II di Russia*. Trento : Società di Studi Trentini di Scienze Storiche, 2011, 420 s. ISBN 978-88-8133-036-2.

Obr. 3 Johann Baptist Lampi starší: Portrét kniežaťa Grigorija Aleksandroviča Poťomkina. Olej na plátne. Moskva, Rumyančevovo múzeum (dnes Ruská štátna knižnica). Foto: (verejná doména): https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Potemkin_by_Lampi.jpg.

krkom a jemne do stratená aj pozadie. Tento prístup reprezentuje *portrétna skica kniežaťa Grigorija Aleksandroviča Poťomkina / Potemkina-Tauričeského, ktorú Lampi vytvoril asi v roku 1789 (obr. 3)*⁷ Jedinou

---

⁷ J. B. Lampi starší: *Portrét Grigorija Poťomkina (1739-1791)*. Olej na ručnom papieri. Portrétna skica pravdepodobne z roku 1789. Moskva, Rumyančevovo múzeum

známou výnimkou, kedy bola na papieri namaľovaná výlučne tvárová časť vrátane vlasov, by mohla byť *portrétna skica zobrazujúca detskú hlávku arcivojvodu Ferdinanda Habsbursko-Lotrinského*, teda neskoršieho rakúskeho cisára Ferdinanda I. Rakúskeho (1793-1875) *asi vo veku štyroch-piatich rokov*.⁸ Táto skica sa však pripisuje Lampiho rovnomennému synovi, ktorý na petrohradskom dvore zotrval aspoň do roku 1804, keď už mal arcivojvoda jedenásť rokov.⁹ A hoci sa Lampi mladší následne stal dvorným portrétistom tohto rakúskeho cisára, vzhľadom k uvedeným časovým faktom azda možno túto skicu, označenú dobovým identifikačným nápisom a autorským značením „Lampi“ dávať skôr do súvislosti s Johannom Baptistom Lampim starším.

Po zohľadnení uvedených faktorov teda nemožno celkom vylúčiť, že by portrét neznámeho mladého muža mohol byť potenciálne i dielom Johanna Baptistu Lampiho staršieho, avšak v rovnakej miere je nutné konštatovať, že nateraz zostáva určenie autora portréту neisté a otvorené pre ďalšie hypotézy.

Hypotézy ohľadom identity spodobenej osoby

V súvislosti s reštaurovaným maľovaným portrétom na papieri možno pri skúmaní identity spodobeného mladého muža upriamiť pozornosť na okruh osôb, ktorých Johann Baptist Lampi starší portrétoval či už vo Viedni, vo Varšave, v moldavskom Jasi alebo v Petrohrade, kam sa tento viedenský akademický maliar dostal po nečakanej smrti cárovniho dlhodobého obľúbenca - kniežaťa Poťomkina (+1791).¹⁰ Lampi prijal mimoriadne lukratívnu ponuku

---

(dnes Ruská štátna knižnica). Dostupné online: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Grigory_Potyomkin_in_portraits. Vid' tiež PANCHERI, *Giovanni Battista Lampi alla corte di Caterina II di Russia*, kat. č. 8, s. 164.

⁸ Vid' „Johann Baptist Lampi mladší: *Podobizna cisára Ferdinanda I. v detském věku, okolo 1798 – 1799*“. Olej na ručnom papieri. V majetku Moravské galerie v Brně. Dostupné online: https://www.webumenia.sk/dielo/CZE:MG.B_2697

⁹ Por. SCHÖNY, Karl Ludwig von. Lampi Johann Bapt. von d. J.. In *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*. Band 4, Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1969, s. 421.

¹⁰ Knieža Poťomkin už v septembri roku 1791 pozval maliara Lampiho primárne na svoje majetky do Moldavska, no maliar ho už v októbri nezastihol živého.

Obr. 4 Johann Baptist Lampi starší: Portrét Platóna Zubova, 1793. Štátna Treťjakovská galéria v Moskve. Foto: (verejná doména): https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a2/Giovanni_Battista_Lampi_Platon_Zubov.jpg.

cárovnej Kataríny Veľkej pracovať pre ňu priamo v Petrohrade a počas siedmych rokov (1792-1797) na cárskom dvore opakovane portrétoval cárovnú i mnohých tamojších aristokratov. Spomedzi nich bol maliarovým najvýraznejším zákazníkom, ba priam protektorom najnovší mladučký milenec Kataríny Veľkej - Platón Alexandrovič Zubov (1767–1822), na ktorého sa muž z reštaurovanej papierovej podobizne značne podobá. Platón Zubov bol nápadne príťažlivý, hoci schopnosťami nevýrazný 22-ročný vojačik, keď si ho všimla

---

Por. PANCHERI, *Giovanni Battista Lampi alla corte di Caterina II di Russia*, s. 67 – 75; MCBURNEY, Erin. *Art and Power in the Reign of Catherine the Great: The State Portraits*. PhD. Thesis. New York : Columbia University, 2014, s. 361 – 395.

vtedy už šesťdesiatročná panovníčka. Svoju ohromnú moc, funkcie, pozície, kniežací titul a majetky nadobudol závratne rýchlo a bez akýchkoľvek zásluh najmä po smrti už spomínaného Poľomkina, na pomedzí rokov 1792-1793 a pozíciu druhej najvplyvnejšej osoby v Ruskej ríši si Zubov udržal až do Kataríninej smrti (+1796).¹¹

Lampi portrétoval Zubova niekoľkokrát: najvýraznejšie jeho osobný pôvab zachytáva portrét z roku 1793, spodobujúci mladého cárovneho milenca ako mocného politika sediaceho v interiéri s mapami a listinami (obr. 4). Tie odkazujú na Zubovovu pozíciu prezidenta zahraničného kolégia Ruskej ríše a teda na jeho vedúcu úlohu v plánovaných geopolitických a vojenských projektoch rozširovania hraníc Ruska.¹² Jeho rukami tiež prechádzala všetka diplomatická korešpondencia cárovnej Kataríny Veľkej. Dve formátom, ozmermi i pozadím komornejšie Zubovove portréty odvodené zo spomínanej reprezentačnej podobizne vytvoril Lampi aj v rozmedzí rokov 1793 – 1797.¹³ Ďalší Lampiho veľký portrét tohto cárovneho milenca vznikol v roku 1796, zrejme pri príležitosti jeho povýšenia medzi ríšske kniežatá: Platón Zubov totiž len pár mesiacov pred smrťou svojej vysokopostavenej protežantky získal od rímsko-nemeckého cisára Františka ríšsky kniežací titul „Fürst von Subow“ a na zmienenom portréte sa prezentuje v celej postave, v životnej veľkosti a nádhernom odevu.¹⁴ Poslednú známu portrétnu objednávku Platóna Zubova realizoval Johann Baptist Lampi starší až v roku 1802, teda niekoľko rokov po návrate do Viedne. Opäť išlo

¹¹ PANCHERI, Giovanni Battista Lampi alla corte di Caterina II di Russia, s. 101.

¹² Portrét je známy minimálne v dvoch autorských maľovaných kópiách a šírený bol aj prostredníctvom grafickej reprodukcie Jamesa Walkera. Viď PANCHERI, Giovanni Battista Lampi alla corte di Caterina II di Russia, kat. č. 36, s. 212 – 215. Publikovaný tiež online: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a2/Giovanni_Battista_Lampi_Platon_Zubov.jpg [10.5.2023].

¹³ PANCHERI, Giovanni Battista Lampi alla corte di Caterina II di Russia, kat. č. 37 a 39, s. 216 – 218.

¹⁴ Tamže, kat. č. 106, s. 336 – 337. Dostupný tiež online: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0e/Platon_Zubov.JPG. K biografickým údajom Platóna Alexandoviča Zubova viď najmä ruskú verziu Wikipédie: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D1%83%D0%B1%D0%BE%D0%B2_%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BD_%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 [15.10.2023].

Obr. 5 - 6 Fedot Ivanovič Šubin: Bronzová busta Platóna Zubova, 1795. Štátna Treťjakovská galéria v Moskve. Foto: (verejná doména): https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/48/Platon_Zubov_by_Shubin_%28GTG%2C_1795%29_by_shakko_03.jpg.

celofigurálny portrét so štylizovanou vojenskou scénou, ktorého imponantné rozmery cca 2,3 x 3,5 metra takmer verne reflektovali umelcom pripravené a dosiaľ zachované prípravné bozetto.¹⁵ Obraz je nepochybne najväčším, aký kedy maliar spomínaný portrétista namaľoval pozoruhodné je, že aj v tomto prípade mal Lampi starší možnosť pracovať *ad vivum*: Zubov sa totiž od januára do októbra toho roku zdržiaval v českých Tepličkách a samotnej Viedni, kde bol kvôli svojej povesti žiadanou atrakciou, pozývanou na mnohé noblesné plesy a večierky. Zubov na dokončenie portrétu nepočkal, ale – ako informoval Johann Heinrich Füssli vo svojom všeobecnom lexikóne umelcov - hneď v roku 1803 si ho nechal poslať do Ruska, kompenzujúc portrétistu ohromnou sumou 2000 zlatých francúzskych louisdorov.¹⁶

¹⁵ Tamže, kat. č. 114 – 115, s. 348 – 351.

¹⁶ “Um 1803. sandte er nach St. Petersburg das Bildnis des Fürsten Subow in Lebensgröße, welches derselbe – unglaublich zu hören! mit zweytausend Louis d’or bezahlt haben soll”.

Čo je však podstatné, ani jeden z uvedených portrétov nevykazuje s reštaurovanou podobizňou muža jednoznačné kompozičné similarity: oveľa presvedčivejšie spojenie však reštaurovaná podobizen vykazuje s jeho portrétnymi bustami z bronzu a mramoru, vytvorenými najvýznamnejším súdobým ruským sochárom-portrétistom: Fedotom Ivanovičom Šubinom (1740 – 1805). Keď sa v roku 1772, po zhruba desiatich rokoch strávených sochárskym štúdiom v Paríži a Ríme, Šubin vrátil na dvor v Petrohrade, na nasledujúce štvrtstoročie sa stal bezkonkurenčne najpopulárnejším sochárom v celom cárskom Rusku. Vďaka svojmu mimoriadnemu pozorovaciemu talentu a remeselnej sochárskej zručnosti, bol schopný v mramore či bronze dosiahnuť údajne až fenomenálnu podobnosť zhotovenej portrétnej sochy s jej živým modelom. Nešlo pritom len o fyzickú podobu, ale o vystihnútie osobnostných charakterových špecifik spodobenej osoby prostredníctvom výrazu, mimiky a držania hlavy. Šubin bol nesmierne produktívny, nakoľko dokázal zrealizovať aj jednu sochu mesačne. Jeho *oeuvre* tak tvoria desiatky takýchto veristicky presných portrétnych búst: niekoľkokrát stvárnil Katarínu Veľkú, no svetovú slávu si získal portrétom jej syna a nasledujúceho vládcu – cára Pavla I. Petroviča.¹⁷

Šubin však zachytil aj množstvo petrohradských dvoranov, vzdelancov a iných osobností doby (nevynímajúc samotného maliara Lampiho), popri ktorých stihol pre cárske a šľachtické rezidencie dodávať aj ohromné množstvo iných sochárskych dekoratívnych realizácií. *Bronzovú bustu Platóna Zubova* (obr. 5-6) a vzápätí aj *jej mramorovú repliku* (obr. 7) vytvoril Šubin v roku 1795 a dokonale v nich vystihol povrchný a samoľúby charakter osoby inak aristokraticky pôsobiaceho mladého pekného muža. Obe verzie však priam zarážajúco verne prezentujú celkom identický živý pohľad, aristokratické črty tváre a úsmev muža s jamkami v lícach, s vysoko posadeným jemným a oblým obočím, štíhlym rovným

---

Por. FÜSSL, Johann Heinrich. *Allgemeines Künstlerlexikon, oder: kurze Nachricht von dem Leben und den Werken der Maler, Bildhauer, Baumeister, Kupferstecher, Kunstgießer, Stahlschneider u. u.* Band 2. Zürich : Orell, 1808, s. 665.

¹⁷ K Šubinovi viď napr. SHAPOSHNIKOVA, L. P. (ed.). *Fëdot Šubin 1740-1805. Katalog vystavki k 250-letim so dnia rozhdenija, Sankt-Peterburg, Gos. Russkij Muzej.* SPb: GRM, 1994. 110 s.

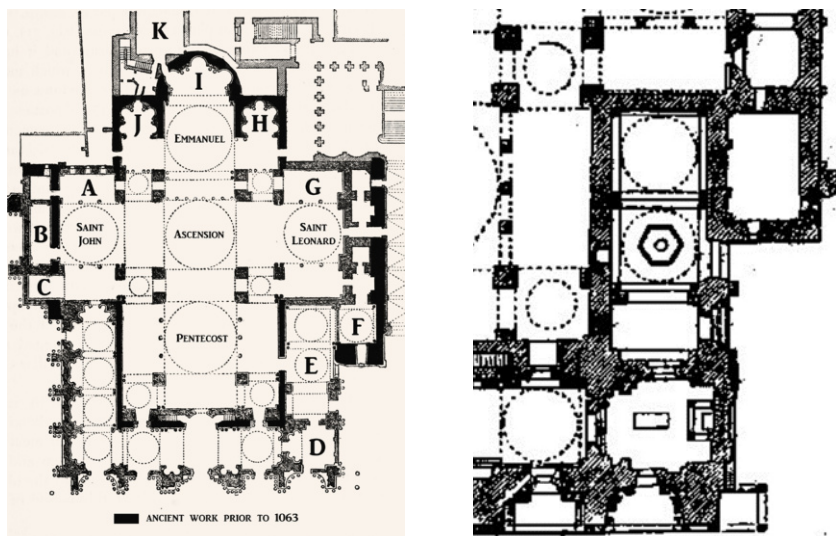
Obr. 7 Fedot Ivanovič Šubin: Mramorová busta Platóna Zubova, 1795. Štátne ruské múzeum v Petrohrade. Foto: Shakko (verejná doména). [https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Platon_Zubov_by_Shubin_\(GRM\)#/media/File:Platon_Zubov_by_F.Shubin_\(1795,_GRM\)_by_shakko_01.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Platon_Zubov_by_Shubin_(GRM)#/media/File:Platon_Zubov_by_F.Shubin_(1795,_GRM)_by_shakko_01.jpg).

nosom, sebavedomou bradou a predovšetkým pekne tvarovaným vysokým čelom.

Natíska sa hypotéza, že reštaurovaná maľovaná portrétna skica mohla byť výslovne jednou z predlôh, podľa ktorých Šubin v neprítomnosti modelu pracoval a teda mohla vzniknúť v roku 1795.

Hypotézy ohľadom konkretizácie objektu zakresleného na rubovej, skrytej strane reštaurovanej portrétnej skice

Portrét muža, ktorého sme hypoteticky identifikovali ako knieža Platóna Alexandroviča Zubova, je namaľovaný na papierovom hárkú, ktorý bol odrezaný z pôvodne podstatne väčšieho pôdorysného plánu. Dokladá to obrazec zakreslený na zadnú stranu hárkú zrejme čiernym tušom: hoci je v súčasnosti skrytý vnútri

Obr. 8 - 9 Pôdorys chrámu San Marco v Benátkach (celok a detailný záber na časť JZ nárožia. Foto: 1855 James Fergusson: „Illustrated Handbook of Architecture“, 1855.

zlepenej dvojvrstvovej papierovej podložky, vďaka snímkom z IR a UV spektrometrie je do istej miery čitateľný. Práve skutočnosť, že obrazec predstavuje len fragment väčšej stavby, ktorá sa navyše v priebehu stáročí mohla výrazne zmeniť, vyvolávala veľké otázky, či ju bude možné identifikovať.

Výskum však nakoniec dospel k jednoznačnému záveru, že plán predstavuje pôdorys časti západného a južného (v stredoveku hlavného) vstupného nárožia patriarchálnej katedrálnej baziliky svätého Marka v Benátkach (obr. 8 – 9).¹⁸ Koncom 12. storočia a potom po prírodných pohromách počas prvej druhej štvrtiny 13. storočia bola pred pôvodnú západnú fasádu, pokračujúc aj zo

¹⁸ Podarilo sa ho identifikovať na základe pôdorysu publikovaného in FERGUSON, James. *Illustrated Handbook of Architecture : Christian Architecture*, London : John Murray, 1855. Part 37, Book 10: BYZANTINE: Chapter I, Fig 796: Plan of St. Mark's, Venice [plan]. Dostupné online: <http://chestofbooks.com/architecture/James-Fergusson/Illustrated-Handbook-of-Architecture---Christian-Architecture/796-P.html> [10.12.2023].

severnej a južnej strany až po úroveň transeptu, postavená chrámová predsieň (*exonartex*) s piatimi portálmi hlboko zapustenými do mohutných pilierov. Fragment pôdorysu zachytáva pohrebnú kaplnku kardinála Giovannioho Battistu Zena (+1501), biskupa z Vicenzy, ktorá vznikla medzi rokmi 1503 až 1515 uzavretím južnej steny nartexu), za ktorou sa rozprestiera baptistérium vybudované v prvej polovici 14. storočia a napokon tretím priestorom je postranná chrámová pokladnica (*tesoro*).¹⁹

Pozoruhodné je, že sekundárne využitie archu so zakresleným pôdorysom benátskeho chrámu San Marco ako portrétnej podložky môže mať v širších vojensko-politických súvislostiach doby, ktorá predchádzala či sa priamo odohrávala paralelne so vznikom portrétnej maľby, svoje logické zdôvodnenie. Kľúčovou spojnicou medzi petrohradským dvorom Kataríny Veľkej, Platónom Zubovom a plánom benátskej baziliky je tzv. Grécky projekt, ktorý mal ambiciózny cieľ úplne vyhnať Turkov z Európy a obnoviť bývalú slávu Byzantskej ríše pod hegemoniou Ruska.²⁰ Obzvlášť v rokoch 1780 – 1781 Katarína II. intenzívne rokovala o podpore týchto plánov s Jozefom II. V rámci Gréckeho projektu cárovná vyslala v rokoch 1781 – 1782 svojho syna, veľkovovodu Pavla (I.) Petroviča a nevestu na dvojročnú *Grand Tour* po Európe, pri ktorej mladý pár, cestujúci inkognito ako gróf a grófká du Nord, so svojim sprievodom navštívili prakticky všetky európske vladárske dvory a talianske umelecké centrá, pričom v Benátkach vraj ohromili domácu elitu vynikajúcou znalosťou tamojších dejín a umenia.²¹ Dohodu o budúcom vzájomnom rozdelení Osmanskej ríše a medzi Ruskou a Habsburskou ríšou konkretizovalo aj ďalšie stretnutie Jozefa II. a Kataríny II. Veľkej v roku 1787 počas cesty po anektovanom Kryme.

---

¹⁹ DEMUS, Otto – FORLATI, Ferdinando. *The Church of San Marco in Venice*, Washington : Dumbarton Oaks, 1960, s. 79 – 80.

²⁰ Podrobnejšie viď BRYANT, Emily. A Third Rome?. Catherine the Great's "Greek Project". In *Crimson Historical Review*, 5 (Autumn 2022), No. 1, s. 54 – 63. Dostupné online: <https://crimsonhistorical.ua.edu/wp-content/uploads/2023/01/A-Third-Rome.pdf> [15.4.2024].

²¹ GIUSTI, Anna. Il grand tour del granduca Pavel Petrovič Romanov: andata e ritorno tra Russia ed Europa. In *Diciottesimo Secolo*, II (2017), s. 143-163. ISSN 2531-4165. DOI 10.13128/ds-20624.

Napokon, uvoľnenie portrétistu Johanna Baptistu Lampiho staršieho z povinností na viedenskej akadémii tiež nepriamo vzišlo z týchto bilaterálnych rozhovorov medzi cárovňou a cisárom, respektíve medzi jej vtedajšou „pravou rukou“ - Poľomkinom a kniežaťom Kaunitzom. V tejto súvislosti vôbec nie je prekvapivé, že Lampiho najvýznamnejšími zákazníkmi spomedzi petrohradskej aristokracie boli práve iniciátori Gréckeho projektU: kniežatá Alexander Andrejevič Bezborodko a spomínaný Grigorij Aleksandrovič Poľomkin, pričom z dôvodu predčasnej smrti druhého menovaného a razantného spoločenského vzostupu Platóna Zubova, sa ich vojensko-politické kompetencie po roku 1793 presunuli na tohto mladého a ambiciózneho cárovniho milenca. Platón a jeho brat Valerián sa v rokoch 1795 – 1796 pokúšali pre starú cárovňu dobyť bývalé byzantské hlavné mesto Konštantínopol, no pod vplyvom viacerých zásadných vnúropolitických i zahraničnopolitických okolností sa nakoniec Grécky plán nikdy plne neuskutočnil.

Ako konkrétne mohol súvisieť plán umeleckej výzdoby benátskej baziliky San Marco s cárovňinou túžbou obnoviť Byzantskú ríšu s centrom v Konštantínopole? Katarína Veľká toto historické spojenie Ruska s gréckou kultúrou zakladala na pravoslávnom a byzantskom dedičstve a jedným zo spôsobov renovácie a potvrdenia tejto historickej kontinuity bolo nadviazať na grécku vzdelanosť niekdajšej Východorímskej ríše. Celkom príznačne za vládcu budúcej Novej Byzancie predurčila symbolicky – krstným menom Konštantín - svojho mladšieho vnuka. Záujem o imitáciu umenia Byzancie v katarínskom Rusku tak viedol cez zložité vyhľadávanie rozptýlených starobylých pamiatok: vďaka ohromnej koristi z kostolov, palácov a verejných pamiatok starobylého Konštantínopolu vyrabovaného v období Latinskej ríše (1204 – 1261), ktoré Benátčania získali za poskytnutie svojej vojenskej flotily vojskám štvrtej križiackej výpravy.²² Patricia

---

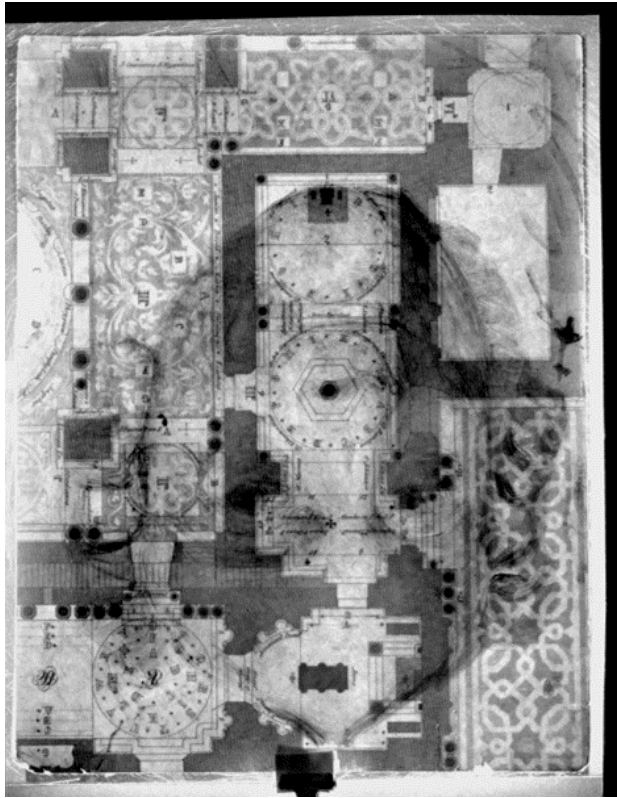
²² K téme viď napr. FORTINI BROWN, Patricia. *Venice and Antiquity : The Venetian Sense of the Past*. Yale : Yale University Press, 1996, nestr. Dostupné online: <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/books/first/b/brown-venice.html>. Tiež MAGUIRE, Henry – NELSON, Robert S. (eds). *San Marco, Byzantium, and the Myths of Venice*. (Dumbarton Oaks Byzantine Symposia and Colloquia.) Washington, DC: Dumbarton Oaks - Harvard University Press, 2010. VIII + 295 s. ISBN 9780884023609.

Fortini Brown odhadla, že až polovica zo šesťsto stĺpov kostola San Marco tvoria opätovne použité *spolia*, z ktorých sotva pätnásť Benátčania získali z blízkych miest na talianskej pevnine. Argumentuje, že „*hmataiteľné diela, ktoré možno vidieť a dotknúť sa ich – budovy, polia, ikony, mozaiky, sochy, artefakty – boli pri vytváraní historicky podloženej občianskej identity silnejšie ako texty, pretože boli nespochybniteľné a nezameniteľné*“.²³ Napokon, túto úvahu podporuje aj samotný pôdorys, ktorý evidentne nesledoval ani tak zakreslenie architektonického členenia chrámu, ale najmä jeho interiérovú mozaikovú a sochársku výzdobu, nevynímajúc detailné florálne ornamente mozaikových podláh, ktoré sa v tejto bazilike nachádzali (obr. 10). Ako legenda pre popis interiéru poslúžilo množstvo čísiel a písmen, pričom niektoré miesta sú opísané aj viacslóvnymi popismi. Bohužiaľ, vzhľadom na nedostatočné rozlíšenie snímok získaných prostredníctvom IR a UV spektrometrie nie je možné všetky popisy prečítať a správne interpretovať.

Zostáva dodať, že v máji roku 1797 totiž Benátsku republiku začala okupovať Napoleonova francúzska armáda. V nasledujúcich mesiacoch, kým prišlo k podpisu dohody o odovzdaní Benátok Rakúsku, ale vlastne až do samého vstupu rakúskych vojsk do vyrabovaného mesta v januári 1798, boli z chrámov a palácov mesta vyvážené poklady do Francúzska. Je veľmi pravdepodobné, že pôdorys San Marco, ktorý bol neskôr použitý na maľovanie portrétnej skice, vznikol či už v priebehu osemdesiatych alebo deväťdesiatych rokov 18. storočia - v súvislosti s pokusom Kataríny Veľkej získať predstavu zachovaných byzantských pamiatok za účelom ich imitovania pre reprezentačné potreby budúcej „ruskej“ Byzancie, čoho konkrétnym príkladom je výstavba chrámu Nanebovstúpenia Pána v meste Sofia (dnes súčasť Puškina), slúžiacom ako cárovnino letné sídlo neďaleko Petrohradu. Základný kameň bol položený v júli 1782 na podnet samotnej cárovnej, intenzívne ponorenej do príprav spomínaného Gréckeho plánu. Katedrála Nanebovstúpenia mala byť pôvodne vernou replikou konštantinopolskej baziliky Hagia Sofia no vzhľadom na ohromnú sumu, ktorý by tento projekt stál, bol vyhotovený

²³ Cit. podľa FORTINI BROWN, Patricia. *Venice and Antiquity*, nestr.

Obr. 10 Papierová podložka portrétnej maľby nasvietená IR lampou.
Foto: Mgr. Barbora Peterková.

v duchu palladianizmu, ale interiérom stále chápaný ako „prvý príklad byzantinizmu v ruskej architektúre“.²⁴

Na záver azda možno konštatovať, že vek a zloženie papiera, hypoteticky identifikovaná portrétovaná osoba i použitie fragmentu dobového pôdorysu hlavného chrámu nielen nevycludujú, ale spoločne podporujú vznik maľby na samom sklonku 18. storočia. V prípade, že by sa časom podarilo potvrdiť identitu spodobenej osoby ako Platóna Alexandroviča Zubova, časovo by bolo možné

²⁴ CROSS, Anthony. *By the Banks of the Neva*. Cambridge : Cambridge University Press, 1996, s. 292. ISBN 0-521-55293-1. [21.5.2024].

vznik papierovej skice datovať do roku 1795 a hypoteticky považovať azda za prípravnú pohľadovú skicu pre Šubinovu bronzovú, respektíve mramorovú portrétnu bustu menovaného ruského aristokrata. Všetky tieto úvahy, rovnako ani pripísanie skice Johannovi Baptistovi Lampimu staršiemu na základe doterajších poznatkov nemožno jednoznačne potvrdiť.²⁵

Zoznam použitej literatúry:

BRYANT, Emily. A Third Rome?. Catherine the Great's "Greek Project". In *Crimson Historica Review*, 5 (Autumn 2022), No. 1, s. 54 – 63. Dostupné online: <https://crimsonhistorical.ua.edu/wp-content/uploads/2023/01/A-Third-Rome.pdf>

CROSS, Anthony. *By the Banks of the Neva : Chapters From the Lives and Careers of the British in Eighteenth-century Russia*. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 461 s. ISBN 0-521-55293-1. Dostupné online: https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/33130641/_Anthony_Glenn_Cross_-_By_the_Banks_of_the_Neva-libre.pdf?1393921651=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DAnthony_Glenn_Cross_By_the_Banks_of_the.pdf&Expires=1716407837&Signature=Q-h8jPW7jgVkwHfZX9zIZYc5YmXSgxBP5eJJc96fb7hojZZEhz7USe4x5q~jBsdsIYPQPYC62b3RkWCYIN1CYybPqCwkUzyXbu82VTcYE03ZIsnfHhZGflgskUdJC u9BDvPDE8sjW~o3Ypqz6rwYntvJ~9CqgXJiYjhILZtCrE9ljAPKZtc aPFoqtkHGAL7ziEcUkyU8BziXF7YCFvU2uUNpvAgvH6Vhmfov H5RI2rwy4pl-8siJM3U2vIRdS4tGqpGio5VUuevh5wGbg9tgL-Mlf ldLkUuuDqsO9OPMjssSpArtVDbvroRbzHqCRZc5GJzXooQSY~x WoSB-fxa7BQ__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA

DEMUS, Otto – FORLATI, Ferdinando. *The Church of San Marco in Venice*, Washington : Dumbarton Oaks, 1960.

FERGUSON, James. *Illustrated Handbook of Architecture : Christian Architecture*, London : John Murray, 1855. Dostupné online: <http://chestofbooks.com/architecture/James-Fergusson/Illustrated-Handbook-of-Architecture---Christian-Architecture/796-P.html>

---

²⁵ . Že je skôr nepravdepodobné, vyplýva aj s mailovej komunikácie autorky s popredným znalcom Lampiho diela- dr. Robertom Pancherim.

FORTINI BROWN, Patricia. *Venice and Antiquity : The Venetian Sense of the Past*. Yale : Yale University Press, 1996, nestr. Dostupné online: <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/books/first/b/brown-venice.html>.

GIUST, Anna. Il grand tour del granduca Pavel Petrovič Romanov: andata e ritorno tra Russia ed Europa. In *Diciottesimo Secolo*, II (2017), s. 143-163. ISSN 2531-4165. DOI 10.13128/ds-20624.

HAUPT, Herbert. Fürstenberg-Weitra, Josepha Sophie Landgräfin zu. In *Historisches Lexikon des Fürstentums Liechtenstein online*. Dostupné na: https://historisches-lexikon.li/Fürstenberg-Weitra,_Josepha_Sophie_Landgräfin_zu.

MALÝ, Břetislav. *Aplikovaná technologie 1. Pigmenty a barviva (informační pomůcka pro studium)*. Dostupné online: http://www.bretislavmaly.com/aplikovanatechnologiema1by1/aplikovana_technologie_malby_1_barvy.pdf.

MAGUIRE, Henry – NELSON, Robert S. (eds). *San Marco, Byzantium, and the Myths of Venice*. (Dumbarton Oaks Byzantine Symposia and Colloquia.) Washington, DC: Dumbarton Oaks - Harvard University Press, 2010. VIII + 295 s. ISBN 9780884023609.

MAZZOCCA, Fernando - PANCHERI, Roberto – CASAGRANDE, Alessandro (ed.). *Un ritrattista nell'Europa delle corti: Giovanni Battista Lampi, 1751–1830*. Trento : Provincia autonoma di Trento. Servizio beni Culturali. Castello del Buonconsiglio. Monumenti e collezioni provinciali, 2001, 366 s. ISBN: 9788886602334.

MCBURNEY, Erin. *Art and Power in the Reign of Catherine the Great: The State Portraits*. PhD. Thesis. New York : Columbia University, 2014. Dostupné online: [file:///C:/Users/1100964/Downloads/McBurney_columbia_0054D_11981%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/1100964/Downloads/McBurney_columbia_0054D_11981%20(3).pdf).

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Band 4, Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1969.

PANCHERI, Roberto. *Giovanni Battista Lampi alla corte di Caterina II di Russia*. Trento : Società di Studi Trentini di Scienze Storiche, 2011, 420 s. ISBN 978-88-8133-036-2.

PETERKOVÁ, Barbora. *Portrét neznámeho muža 2“* od neznámeho autora (Lampi?). Diplomová práca. Bratislava : Katedra reštaurovania papiera a iných médií, Vysoká škola výtvarných umení v Bratislave, 2023 (nepubl.).

SHAPOSHNIKOVA, L. P. (ed.). *Fëdot Šubin 1740-1805. Katalog vystavki k 250-letim so dnia rozhdenija, Sankt-Peterburg, Gos. Russkij Muzej*. SPb: GRM, 1994. 110 s.

RECENZIE / REVIEWS

LOPATKOVÁ, Zuzana – RÁBIK, Vladimír (eds.). *Historia aedificavit sibi domum. Dejiny katedry histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave (1992 – 2022)*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2023, 431 s. ISBN 978-80-568-0562-6.

Publikácia z dielne Trnavskej univerzity v Trnave mapuje dejiny Katedry histórie v rokoch 1992 – 2022. Odborná monografia venovaná histórii jedného z univerzitných pracovísk je súčasne i pamätnicou jej bývalých študentov. Nadväzuje na predchádzajúce práce, čím sa kontinuálne spracováva história a činnosť školy, ako aj jej jednotlivých pracovísk. Názov výstižne zachytáva ducha Katedry, ktorá sa v priebehu tridsiatich rokov skutočne stala „chrámom vedy“. No neostáva len samoúčelnou vzdelávacou a výskumnou inštitúciou, vo svojich študentoch buduje schopnosť samostatne kriticky myslieť a rozvíja ich tvorivý a intelektuálny potenciál. Mladej generácii odovzdáva hodnoty slušnosti, kultúrnosti a ľudskosti. Vychovala množstvo renomovaných odborníkov, ktorí jej odkaz šíria ďalej. Dôkazom toho je i fakt, že zostavovateľmi publikácie sú odchovanci univerzity a zároveň jej súčasní pedagógovia.

Knihu tvorí dvanásť hlavných kapitol, z nich niektoré sú členené na podkapitoly. Na úvod sa autori vracajú k založeniu pôvodnej Trnavskej univerzity v roku 1635. Zakladateľ univerzity, ostrihomský arcibiskup a kardinál Peter Pázmaň jej správu zveril do rúk jezuitskej rehole. Cieľom školy bolo šíriť katolícku vieru a pozdvihnúť vzdelanosť v Uhorsku. V čase svojho vzniku mala iba dve fakulty – Filozofickú a Teologickú. Neskôr vznikli ďalšie dve, Právnická (1667) a Lekárska (1769). Trnava bola až do roku 1777, kedy sa univerzita presťahovala do Budína, dôležitým intelektuálnym centrom krajiny.

Tradícia univerzitného vzdelania ostala v Trnavčanoch živá a myšlienka obnovenia univerzity vyvstala po páde komunistického režimu. Obnovená Trnavská univerzita bola zriadená v roku 1992, s dvomi fakultami Pedagogickou a Fakultou humanistiky (premenovaná na Filozofickú v roku 2004). V priebehu nasledujúcich rokov sa kreoval pedagogický zbor a študijné programy. Otvárali

sa nové možnosti na rozvoj nielen dvoch existujúcich fakúlt, ale aj na vznik nových fakúlt a ďalších odborných univerzitných pracovísk. V súčasnosti prebieha vyučovanie na piatich fakultách – Filozofickej, Pedagogickej, Teologickej (1997), Právnickej (1998) a Fakulte zdravotníctva a sociálnej práce (1994). Vzdelávanie sa realizuje vo všetkých troch stupňoch štúdia a univerzita sa stále hlási k tradícii historickej Universitas Tyrnaviensis. Zásľuhu na zriadení osobitného odboru pre štúdium histórie, ako aj na vybudovaní samostatnej Katedry histórie pripisujeme nestorovi slovenskej historiografie, Richardovi Marsinovi. Okolo jeho osoby sa postupne budovala odborná infraštruktúra Katedry. V samostatnej kapitole autorka čitateľovi predostiera personálne obsadenie, bývalých i súčasných zamestnancov Katedry. Stručné životopisy dopĺňajú členstvá, ocenenia a najvýznamnejšie publikačné výstupy pedagógov. Ďalšia časť knihy opisuje vznik a podoby jednotlivých študijných programov, stupne štúdia a zisk akademických oprávnení. Katedra histórie sa okrem pedagogickej činnosti a odborného formovania mladých historikov vo veľkej miere venuje vedeckej činnosti. V sledovanom období riešila viac ako dve desiatky grantových úloh, participovala na množstve projektov s vedeckými a vysokoškolskými inštitúciami. Realizuje výskumy v slovenských i zahraničných archívoch a knižniciach, ktorých výstupom sú pramenné edície, monografie, zborníky, skriptá, štúdie a tisícky domácich i zahraničných citácií. Výskumná línia sa tiahne dejinami katedry od jej počiatkov ako prirodzený dôsledok orientácie jej zakladateľov až po súčasnú generáciu. Výstupy Katedry dosahujú medzinárodné uznanie a svetovú úroveň. Ich ucelený prehľad poskytuje kapitola Grantová a edičná činnosť Katedry histórie. Zo všetkých je treba spomenúť edičnú radu *Monumenta Vaticana Slovaciae*, bádanie vo Vatikánskom apoštolskom archíve patrí k základným výskumným líniám v profile Katedry. Hodnotné informácie k počiatkom dejín Katedry uvádza aj kapitola, v ktorej autor zverejnil niekoľko dokumentov z Archívu Trnavskej univerzity. Korešpondencia a zápisnice prinášajú osobné skúsenosti a bezprostredné dojmy zo začiatkov jej fungovania. K početným vedeckým aktivitám Katedry patrí aj príprava odborných podujatí,

ako sú konferencie, semináre, kolokviá či sympóziá. Pravidelne sa usporadúvajú na pôde univerzity či v spolupráci s inými odborníkmi a vedeckými inštitúciami. Rôznorodosť tém naprieč celým spektrom vývoja slovenských dejín umožňuje prezentovať výsledky výskumu domácim i zahraničným historikom ako aj odborníkom v príbuzných odboroch. Katedru histórie na Trnavskej univerzite v Trnave charakterizuje nielen jej odbornosť, ale aj dobré medziľudské vzťahy. Podkapitola Exkurzie a iné akcie vymenúva množstvo poznávacích výletov naprieč Slovenskom a Európou, ktoré Katedra pravidelne organizuje. Prínosnou je i rozsiahla kapitola venovaná absolventom, doplnená o zoznam obhájených záverečných prác z rokov 1997 – 2022. Register absolventov s uvedením pôsobenia v odbore dokazuje, že Katedra produkuje kvalifikovaných odborníkov schopných byť súčasťou akéhokoľvek odborného a vedeckého prostredia doma i v zahraničí. Spomienky zo študentských čias opisuje podkapitola Štúdium histórie v reflexii jej absolventov. V závere knihy sa nachádza zoznam prameňov a literatúry a menný register. Text dopĺňa veľké množstvo fotografií, niektoré z nich kvôli nízkej kvalite zobrazenia však pôsobia rušivo.

Publikácia je hodnotným dielom sumarizujúcim dôležité míľniky, udalosti a premeny Katedry histórie. Zároveň tvorí východisko pre ďalší výskum dejín Trnavskej univerzity či univerzitného vzdelávania ako takého. Predstavuje komplexnú edičnú činnosť ako aj základnú bibliografiu pedagógov a študentov Katedry. Zaujímavé sú aj údaje o uplatniteľnosti jej absolventov.

Nikola Mihálová

WEISZ, Boglárka. *Markets and Staples in the Medieval Hungarian Kingdom*. Budapest : Research Centre for Humanities, 2020, 258 s. ISBN 978-963-416-199-8.

Do bibliografie maďarskej historiografie ešte v roku 2012 pribudla mimoriadne kvalitná práca, ktorá pozornosť venuje dôkladnému prieskumu obchodných prvkov stredovekého Uhorska. Autentický názov diela svedčí o záväzku vystihnúť komplexnosť obchodného

prostredia v tomto historickom období. Zároveň sa venuje právnym aspektom skladovania a obchodovania v stredovekom Uhorsku. Čitatelia môžu očakávať zaujímavé postrehy a analýzy, ktoré im umožnia lepšie pochopiť, ako tieto fenomény ovplyvnili vývoj spoločnosti.

V recenzii sme sa rozhodli pozrieť sa na rozšírenú a preloženú verziu publikácie v angličtine, vydanú v roku 2020. Prekladom sa iste chcelo doceliť aj rozšírenie vedomosti o skúmanej problematike mimo maďarského čitateľa. No krátko po začítaní sa do jej úvodu narážame na typickú vlastnosť maďarskej historiografie a tou je tvrdohlavé používanie maďarských názvov miest a obcí aj mimo vlastného Maďarska. Presnejšie to autorka robí tak, že pri prvom použití ojkonyma použije maďarský variant, následne do zátvorky uvedie názov príslušnej župy, dnešný názov obce a to, v ktorom štáte dnes leží. Takto to robí vždy pri každom prvom použití ojkonyma. Pri každom ďalšom použití, uvádza len maďarský variant. Rovnako postupuje aj v poznámkach pod čiarou. Zvláštno tak popri tomto vyzerá to, že hydronymá uvádza výlučne len v ich maďarskej podobe, aj keď daný tok preteká, resp. pretekal, aj územím dnešného Slovenska a navyše sa v danej stati priamo tomuto územiu venuje. Vyznieva tak otázka, prečo pre rieku Dunaj napokon nezvolila maďarský názov Duna, ale Danube?

Veríme, že je tento princíp pre mnohých určite mäťúci. Uvedme si príklad. Slovenský historik, dobre zorientovaný aj v maďarskej miestopisnej nomenklatúre, zväčša nemá problém zorientovať sa v takejto práci. Ak by aj mal, vie po akých príručkách/pomôckach siahnuť. Povedzme však, že sa o obchodné vzťahy medzi stredovekým Uhorskom a Rakúskom začne zaujímať rakúsky historik. Siahne po tejto publikácii a narazí na ojkonymum *Hídvég*. Nielenže Google Maps vyhľadalo pod týmto dopytom dnešné rumunské mesto Hăghig, pričom v skutočnosti ide o Ipeľské Predmostie, ale tiež bolo takýchto „hídvégov“ v Uhorsku mnoho. Vyznieva preto druhá otázka či je toto správny spôsob, akým postupovať pri publikovaní svojich prác do cudzieho jazyka – do zahraničia.

Negatívna kritika však v úvode neneguje fakt, že sa skutočne jedná o kvalitnú a poctivú prácu. Počas jej čítania možno vnímať

hutný, no napriek tomu prehľadný poznámkový aparát. Dielo je rozdelené na tri vlastné kapitoly, pričom im predchádza pútavý úvod. Po troch kapitolách síce nasledujú ešte akoby ďalšie dve, ktoré sú aj očíslované, no štvrtá je v podstate záver (prečo teda nie je úvod očíslovaný jednotkou?) a piata je príloha v podobe menného registra trhových miest v stredovekom Uhorskom kráľovstve. Každá z troch spomínaných kapitol je ešte rozdelená na ďalšie podkapitoly. Celkovo má práca 258 očíslovaných strán a obsahuje viacero mapových príloh, objasňujúcich práve opisované javy.

Čítaním jednotlivých častí sa dozvedáme množstvo podnetných informácií. V prvej o trhoch, ich vzniku, delení, terminológii a pod. Postupne v druhej o práve skladu, rovnako o pôvode, šírení či využití. Nakoniec sa dozvedáme o zákonoch spätých s právom skladu. Každé tvrdenie autorka vždy podkladá viacerými príkladmi z prameňov. Podkapitolu začne inšpiratívnym tvrdením, podloží ho prameňmi a následne uzatvára stručným záverom. Ak je podkapitola dlhšia, t. j. venuje sa viacerým témam, záverov nájdeme v jej priebehu viac. Nikdy však nie je núdza o vyčerpávajúce a opisné dobové príklady. Napr. autorka upozorňuje, že každé sídlo župy hostilo aj trh a tunajšia sedria práve súvisela so slávením trhu. Podobných zaujímavých poznatkov tu nachádzame množstvo. Avšak ďalším listovaním publikáciou si možno všimnúť, že mená kráľov Uhorska sú napísané v ich anglickej podobe. Náročky využiť pre nemaďarské obce maďarskú formu pomenovania, pre riekou Dunaj, ktorá má svoj maďarský variant pomenovania jej medzinárodné pomenovanie, a pre mená uhorských kráľov napokon zvoliť tiež medzinárodné pomenovania je naozaj zvláštne. Podľa nás je to akési pretláčanie vlastnej nomenklatúry pre cudzie miestopisné názvy.

Po troch vlastných kapitolách a štvrtej, ktorá je v podstate záver, nasleduje menný register trhových miest v stredovekom Uhorsku. Predstavuje úžasný abecedný prehľad trhovísk aj s ich písomnými zmienkami. Jednotlivé miesta trhu sú rozdelené podľa žúp. Vytknúť mu môžeme len to, čo aj celej publikácii – je koncipovaný z maďarského hľadiska.

Na záver našej recenzie treba povedať, že práca v plnej miere naplňuje svoj stanovený zámer a to je ozrejmiť pôvod trhu a práva

skladu, ich vzájomné interakcie, vývoj a zmeny v čase. Je prínosom aj pre nás samotných a aj keď sa recenzia nesie prevažne v negatívnom duchu, nepochybne ju zaradíme do našej osobnej knižnice. Prínosom je nielen pre historikov, ktorí sa zaoberajú dejinami obchodu, ale nutné je podotknúť, že aj historici, skúmajúci menšie župy, či župy vzdialené od tzv. *medium regni*, ocenia všetky fenomény, s ktorými nás autorka oboznamuje. V zalesnenej Ugočskej či Užskej stolici len sotva nachádzame všetko to, čo je opísané v publikácii. V rámci podkapitol sa autorka tiež venuje témam ako mýto, tridsiatok, právo prekladu tovaru a spory s týmto všetkým spájané. Prítomná publikácia je napokon výborným počinom a jediné čo jej subjektívne vytýkame je nevhodné používanie nomenklatúry.

Štefan Pacola

DVOŘÁKOVÁ, Daniela – ELBEL, Petr – PAPSONOVÁ, Mária. *Eberhard Windecke I. Pamätihodnosti z čias panovania cisára Žigmunda.* Budmerice : Vydavateľstvo RAK, 2023, 295 s. ISBN 978-80-85501-91-9.

Po mnohých úspešných knižných počinoch prišlo vydavateľstvo RAK v roku 2023 s vydaním pramennej edície s názvom „*Eberhard Windecke I. Pamätihodnosti z čias panovania cisára Žigmunda.*“ Toto vydavateľstvo má už početné skúsenosti s vydávaním edícií prameňov, ktoré tvoria neoddeliteľnú súčasť jeho tvorby a edičných plánov. Z týchto edícií spomeňme *Kroniky stredovekého Slovenska*, *Legendy stredovekého Slovenska*, *Anonymovu kroniku*, *Dubnickú kroniku*, či výber prameňov k mongolskému vpádu s názvom *Tatársky vpád*. Z čias vlády Žigmunda Luxemburského pochádzajú ďalšie úspešné edície – *Spomienky Heleny Kottanerovej* a *Kostnická kronika Ulricha Richentalu*. Práve na posledné dve menované diela do istej miery nadväzuje prvý diel kroniky Eberharda Windeckeho, mohučského meštana a člena kráľovského dvora v službách Žigmunda Luxemburského. Čitateľ edícií prameňov sprístupňujúcich predovšetkým texty z obdobia stredoveku či novoveku, si mnohokrát neuvedomuje, resp. v plnej miere nevníma mimoriadne náročný

proces, stojaci za edičným spracovaním diela. Edíciu prameňov definuje presný a kompletný prepis, resp. preklad a publikovanie historického prameňa. Treba však podotknúť, že musí ísť o kritické spracovanie, a teda publikované dielo by malo byť podrobené kritickej analýze uvedených udalostí a skutočností. V takom prípade sa edícia daného prameňa stáva mimoriadne hodnotným dielom a nesmierne cenným zdrojom informácií. Presne takým, akým sú aj všetky edície, ktoré vzišli z vydavateľstva RAK.

Kronika Eberharda Windeckeho bola pre kolektív autorov značnou výzvou, a to nielen z hľadiska prekladu zložito koncipovaného textu, ale aj rozboru jeho autentickosti a odbornej redakcie. Problém taktiež predstavovalo, že originál Windeckeho *Pamätihodností* sa nezachoval. Samozrejme, týmto dielom sa zaoberali viacerí, najmä nemeckí historici, najmä však medievalista Wilhelm Altmann, ktorý edíciu rukopisu preložil v roku 1893. Slovenského prekladu sa ujala PD Dr. Habil. Mária Pápsonová, MIM. prof., vynikajúca prekladateľka, dlhé roky pôsobiaca na Katedre germanistiky Filozofickej fakulty v Prešove, zaoberajúca sa lingvistickou analýzou stredovekých rukopisov a právnych prameňov z územia Slovenska. Odborných korektúr a kritického rozboru sa zhostila historička PhDr. Daniela Dvořáková, DrSc., samostatná vedecká pracovníčka Historického ústavu SAV so zameraním na neskorý stredovek (najmä vládu Žigmunda Luxemburského), a Mgr. Petr Elbel, Ph.D., historik a archivár pôsobiaci na Ústave pomocných vied historických a archivnictví Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne. Výsledkom práce tohto tímu je odborné kritické vydanie prvého dielu pamätí Eberharda Windeckeho, osvetľujúcich opäť z iného pohľadu osobnosť kráľa a cisára Žigmunda Luxemburského, ako aj dobu, v ktorej žil.

Samotná osobnosť Eberharda Windeckeho či „Windecka“ je pomerne rozporuplná, a to z viacerých dôvodov. Autori si hneď pri preklade, ako aj odbornej redakcii všímali, že Windeckeho svedectvá sú často nepresné, či už vinou nejasných spomienok, alebo zámerne zamlčovaných skutočností. Windecke si totiž nezriedka upravil fakty podľa svojho uváženia, pričom sa tiež často vystatoval, zdôrazňoval a vyzdvihoval vplyv svojej osoby na konkrétne dianie. Práve v tomto

momente je najviac citeľný význam podrobenia textu kritickej analýze, vďaka ktorej je možné úmyselné zavádzania či nepresnosti korigovať a naopak, získať podstatné informácie.

Eberhard Windecke sa narodil medzi rokmi 1379 – 1382 v nemeckom Mohuči (Meinz) do kupeckej rodiny. Za svoj život pôsobil napr. v službách bavorského vojvodu Štefana z Ingolstadtu, kupca z Norimbergu Lorenza Grolanda, brandenburského burgrófa Fridricha Hohenzollernského a prepracoval sa až na člena stáleho sprievodu panovníka Žigmunda Luxemburského. Sprewádzal ho na jeho cestách po Európe a mimo iné plnil aj úlohu kuriéra, pričom si za svoje služby od Žigmunda vymohol aj donácie rôzneho charakteru. Windecke však nebol historik či kronikár v pravom zmysle slova, nerozumel a nevedel interpretovať udalosti v historických súvislostiach a dobovom kontexte. Aj z tohto dôvodu treba jeho dielo vnímať skôr z pohľadu osvetlenia niektorých neraz súkromných aspektov Žigmundovho života, spôsobu života na jeho dvore, či toho, kto z dvoranov mal ku kráľovi najbližšie. Samozrejme, autori si počas výskumu a tvorby edície kládli množstvo otázok ohľadne osoby Eberharda Windeckeho, zdrojov, z ktorých čerpal informácie pre svoje pamäte, či v ktorých pasážach sa prejavoval tendenčne, resp. jednostranne viac, a v ktorých menej. Viaceré veľmi významné udalosti celouhorského charakteru a významu, napr. okolnosti smrti neapolského a nakrátko i uhorského kráľa Karola Malého z Drača, uvádza nepresne a pravdepodobne čerpal údaje iba z počutia. Najmä čo sa týka udalostí z jeho vlastného života, na ktoré zjavne nebol príliš hrdý, bol Windecke mimoriadne skúpy. V takom prípade sa nezdráhal udalosti prekrútiť, resp. ich úplne vynechal. Ide predovšetkým o jednu z kronikárových životných etáp, počas ktorej prežil niekoľko rokov v Bratislave, bol tu aj uväznený a v texte pamätí okresal túto dobu na niekoľko mesiacov. Windeckeho cieľom predsa nebolo, aby zdiskreditoval sám seba, ale naopak, aby aj budúce generácie vedeli o jeho pôsobení na kráľovskom dvore, a že patril k ľuďom, ktorí sa pravidelne stretávali so Žigmundom Luxemburským. Aj z tohto dôvodu vo svojom rozprávaní narušil časovú následnosť a chod udalostí, čo sa týka vlastnej osoby. Historická veda je však úžasná v tom, ako sa mozaika udalostí,

príčin a následkov dá poskladať z viacerých zachovaných prameňov. Tak skutočnosť, ktorú jeden prameň zamlčí, často pomôže osvetliť iný, ako to bolo aj v prípade Eberharda Windeckeho. Väčšmi však možno Windeckemu dôverovať pri opisoch dvorských záležitostí a akýchsi vzorcov či zvyklostí správania na dvore, Žigmunda nevynímajúc. Hoci teda Windecke v úvode *Pamätihodností z čias panovania cisára Žigmunda* uvádza, že „...Aj keby sa mnohé z toho (čo v zápiskoch uvádza) zdalo neveriteľné, tak Boh na nebesiach vie, že nič v tomto rozprávaní som nenapísal preto, aby som sa niekomu zapáčil alebo aby som niekomu ublížil, ale tak, ako sa to naozaj udialo...“ treba sa na jeho dielo pozeráť kriticky (s. 38). Zrejme bol o svojom tvrdení aspoň čiastočne skutočne presvedčený. Veľmi často ho zaujímali prírodné, či iné úkazy, ktorým prikladal veľký význam. Krátke kapitoly zvyčajne ukončoval vyjadrením, že o tom, čo predtým náznakovo spomenul, sa ešte čitateľ dozvie, alebo podrobne dočíta. Nie vždy sa však k načatej téme skutočne vrátil.

Windeckeho opisy udalostí sú miestami chaotické a nepresné, resp. vychádzajú z nesprávnych predpokladov, alebo z počutia. Medzi kronikármi sa však nejedná o ojedinelý prípad. Každopádne ale bol priamym účastníkom pohyblivého kráľovského dvora Žigmunda Luxemburského, a teda aspoň časť udalostí opisoval takpovediac „z prvej ruky.“ Na tomto diele je nevyhnutné mimoriadne oceniť preklad, ako aj historické korekcie, keďže overovanie pravdivosti opísaných skutočností bolo istotne veľmi náročné. Edícia obsahuje aj ilustrácie, ktoré však mohli byť umiestnené priamo pri texte, ktorý stvárajú. To je však iba malý detail. Napriek tomu, že už samotný charakter edície dielo predurčuje, resp. je určené primárne historikom a odbornej verejnosti, aj laický čitateľ v nej nájde mnoho zaujímavostí. *Pamätihodností z čias panovania cisára Žigmunda* sú ďalším skvelým príkladom publikovania historických prameňov a dôkazom usilovnej a poctivej práce autorov. Aj samotné rozdelenie Windeckeho kroniky na dve časti, vzhľadom na rozsah i potrebné korekcie bolo správnym rozhodnutím, pretože sa už teraz môžeme tešiť na druhý diel ...

Alena Macková

SPRÁVY, REFERÁTY / BRIEF NOTICES

Medzinárodná vedecká konferencia „Hospodárske a sociálne dejiny raného novoveku od Jagellonců po Josefa II.“ v Českej republike

Rozvoju a premenám hospodárskeho života ranonovovekej spoločnosti sa venovali prednášajúci na medzinárodnej vedeckej konferencii „*Hospodárske a sociálne dejiny raného novoveku od Jagellonců po Josefa II.*“, ktorá sa uskutočnila v dňoch 28. a 29. novembra 2023 v Hodoníne (Česká republika). Jej hlavným organizátorom bolo Masarykovo muzeum v Hodoníne v spolupráci s našou Katedrou histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Ďalšími spoluorganizátormi boli dve české univerzity, a to Univerzita Pardubice a Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Počas dvojdnovej konferencie odborníci z Čiech a Slovenska predstavili početné a rôznorodé možnosti výskumu hospodárskych a sociálnych dejín raného novoveku s prihliadnutím na politické okolnosti vývoja a života ranonovovekej spoločnosti.

Po prezentácii účastníkov v prvý deň konania konferenciu slávnostne otvorila riaditeľka Masarykovho muzea v Hodoníne Mgr. Irena Chovančíková. Celé vedecké podujatie moderoval jeden z hlavných organizátorov, PhDr. Marek Vařeka, Ph.D. z Masarykovho muzea v Hodoníne, ktorý vystúpil aj so svojím vedeckým príspevkom Hodonín – město na hranici. Diskusné príspevky boli rozdelené do ôsmich blokov so svojimi tematickými špecifikami nasledovných tematických okruhov, rozdelených do dvoch konferenčných dní. V prvom bloku sa prednášajúci venovali téme hospodárskych dejín strednej Európy v ranom novoveku v širšom kontexte – problémom, trendom a vzťahom. Druhý blok konferencie bol tematicky zameraný na peniaze v zmysle cien, miezd, daní, ciel a úverov. Predmetom príspevkov tretieho bloku boli právne a sociálne pomery, týkajúce sa poddaných. Štvrtý blok sa špecializoval na vinohradníctvo – či už vo vidieckom prostredí, alebo v mestách. Prvý konferenčný deň bol ukončený diskusiou a spoločenským večerom. Druhý konferenčný deň pokračoval piatym tematickým blokom, ktorý bol venovaný predovšetkým ranonovovekému veľkostatku. V šiestom bloku

sa prednášajúci venovali hospodárskej a sociálnej každodennosti očami mikrohistórie. Siedmy blok mal názov Hospodárskej a sociálne pomery – vízia a realita a posledný, ôsmy blok sa venoval hospodárskemu pokroku v zmysle ekonomiky medzi vojnou a mierom, politikou a ideológiou.

Na konferencii vystúpili aj viacerí slovenskí historici. Osobitne môžeme uviesť historikov z našej Katedry histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, ktorá, ako sme sa zmienili vyššie, spoluorganizovala toto vedecké podujatie. Profesor Vladimír Rábik vystúpil s príspevkom o majetkovom registri poddanských dedín trnavskej fary sv. Mikuláša z roku 1510. Témou príspevku profesora Miloša Mareka boli sociálne pomery zamestnancov na panstve Moravany v polovici 18. storočia. Doktor Michal Franko sa venoval výčapu vína v réžii malokarpatských vinohradníckych miest počas 17. storočia. Profesorka Zuzana Lopatková a doktorka Radoslava Ristovská v spoločnom príspevku predstavili hospodársky a sociálny obraz vybraných panstiev na západnom Slovensku v prvej tretine 18. storočia. Doktorandka Mária Letzová predstavila testament Michala Šerénioho ako prameň k dejinám rodu Šeréniovcov a hospodárskemu vývoju panstva Nový Svätlov v ranom novoveku. Na tomto vysoko odbornom fóre v Hodoníne bolo do programu zaradených celkom 43 vedeckých príspevkov, čo skutočne potvrdzuje obrovský záujem o hospodárske a sociálne dejiny obdobia raného novoveku v širšom stredoeurópskom priestore. Výsledky svojich výskumov na odbornom fóre prezentovali mnohí poprední odborníci z Čiech i Slovenska. Záujem bol aj o diskusie, do ktorých sa zapájali viacerí účastníci po každom konferenčnom bloku, a mnohé odzneli aj počas neformálnych rozhovorov na spoločenskom večeri. Na druhý deň konferencie mali účastníci pred zahájením programu možnosť navštíviť expozíciu Masarykovho muzea v Hodoníne. Ako to už na viacdňových konferenciách býva, ani program tohto vedeckého podujatia sa nevyhol drobným organizačným zmenám, ale možno povedať, že takmer všetky príspevky v programe odzneli.

Záverom treba poďakovať všetkým organizátorom tohto vedeckého podujatia za skutočne vynikajúcu organizáciu.

Príspevky, ktoré odzneli na konferencii, budú publikované v samostatnom recenzovanom vedeckom zborníku.

Zuzana Lopatková

Medzinárodná konferencia „J. CH. KARDINÁL KOREC – OSOBNOSŤ V DEJINÁCH CIRKVI A NÁRODA“

Dňa 22. januára 2024 sme si pripomenuli 100. výročie narodenia významnej osobnosti slovenských (nielen) cirkevných dejín, Jeho Eminencie Jána Chryzostoma kardinála Korca, nitrianskeho biskupa. Okrem iných významných titulov a funkcií bol Ján Chryzostom kardinál Korec aj čestným doktorom Trnavskej univerzity v Trnave. Čestný doktorát prijal na pôde Trnavskej univerzity dňa 22. novembra 2004 spolu s ďalšou veľkou postavou slovenských a cirkevných dejín – Jeho Eminenciou Jozefom kardinálom Tomkom. Obaja sa pri tejto slávnostnej príležitosti prihovorili akademickej obci i širokej verejnosti.

Dňa 22. januára 2024 sa v priestoroch Kňazského seminára sv. Gorazda v Nitre konala medzinárodná konferencia pri príležitosti 100. výročia narodenia Jeho Eminencie Jána Chryzostoma kardinála Korca, nitrianskeho biskupa. Konferencia bola usporiadaná pod záštitou a za účasti nitrianskeho biskupa Mons. Viliama Judáka, pomocného nitrianskeho biskupa Mons. Petra Beňa, banskobystrického biskupa Mons. Mariána Chovanca, žilinského biskupa Mons. Tomáša Galisa, bratislavského pomocného biskupa Mons. Jozefa Haľka, poslancov Národnej rady Slovenskej republiky, predsedu vlády Slovenskej republiky Róberta Fica, predsedu Nitrianskeho samosprávneho kraja Branislava Becíka, primátora mesta Nitra Mareka Hattasa, zúčastnili sa jej viacerí predstavitelia akademickej a vedeckej obce zo Slovenska i zo zahraničia, ako aj širšia verejnosť.

V úvodnom otváracom príhovore Mons. Viliam Judák vyzdvihol osobnosť Jána Chryzostoma kardinála Korca a poďakoval všetkým organizátorom konferencie, že si takýmto spôsobom pripomenuli odkaz a pamiatku bývalého nitrianskeho biskupa ako mimoriadnej

osobnosti, ktorá je „symbolom nepokorenej pravdy, katolíckej viery a kresťanskej lásky.“ Predseda vlády Slovenskej republiky Róbert Fico vo svojom príhovore tiež vyzdvihol duchovnú autoritu kardinála Korca a jeho zásluhy pre Slovensko. Celé vedecké podujatie moderoval historik (a zároveň člen Rady pre históriu pri Konferencii biskupov Slovenska), profesor Róbert Letz, ktorý predniesol ako prvý svoj príspevok o tajnej kňazskej a biskupskej vysviacke Jána Ch. Korca. Docent Ondrej Podolec predstavil proces proti Jánovi Ch. Korcovi a spol. v roku 1960, doktor Ivan Šulík hovoril o slobode a zodpovednosti lásky v živote a tvorbe kardinála Korca. Ďalším prednášajúcim bol profesor Marián Šuráb, ktorý predstavil patriotizmus v homíliách kardinála Korca, docent Ľubomír Hlad o diele „O Eucharistii,“ kde ponúkol reлектúru diela pod kerygmaticko-teologickým zorným uhlom a jeho prínos k reformulovaniu dogmatického traktátu „De Eucharistia.“ Doktor Marián Chovanec prítomných oboznámil s eschatológiou v dielach Jána Ch. Korca, a nitriansky biskup, profesor Viliam Judák vysvetlil aspekty dejinnosti v myslení a dielach kardinála. Druhý blok prednášok otvorila profesorka Emília Hrabovec so svojím širšie zostaveným príspevkom o Jánovi Ch. Korcovi v kontexte pôsobenia Svätej Stolice. Doktor Ján Šimulčík predstavil Jána Ch. Korca v spojení so spoločenstvom Fatima a doktor Patrik Dubovský predstavil kardinála v súvislosti so Združením katolíckych duchovných Pacem in terris. Doktorka Lenka Bebjaková predstavila tajný literárny život „biskupa v montérkach.“ Konferenčný blok uzavrel profesor Patrik Maturkanič, ktorý predstavil osobnosť kardinála z pohľadu zahraničných Slovákov, príspevok je súčasťou jeho pripravovanej medzinárodnej výskumnej štúdie. Po prednesení príspevkov nasledovala diskusia. V oboch blokoch konferencie tak odznelo dvanásť príspevkov autorov z radov biskupov, kňazov, historikov, ktorým sa podarilo spolu priniesť pomerne komplexný pohľad na osobnosť, dielo a životné postoje kardinála Jána Ch. Korca, v ktorých sa naplno prejavila jeho zásadovosť, charakter a odvaha v rôznych životných situáciách. Ako ohlásili organizátori konferencie, všetky príspevky, ktoré boli zaradené v programe, budú publikované v samostatnom zborníku.

Podujatie dôstojne obohatil spev bohoslovcov zo Scholy cantorum Kňazského seminára sv. Gorazda piesňou, ktorú mal rád samotný kardinál Ján Ch. Korec.

Súčasťou slávnostného dňa po skončení konferencie bola aj inaugurácia pamätnej striebornej zberateľskej euromince a poštovej známky, emitovaných Národnou bankou Slovenska a Slovenskou poštou, ktorá sa konala za účasti apoštolského nuncia Svätej Stolice na Slovensku arcibiskupa Mons. Nicolu Girasoliho, nitrianskeho biskupa Mons. Viliama Judáka, žilinského biskupa Mons. Tomáša Galisa, pomocného nitrianskeho biskupa Mons. Petra Beňa a predstaviteľov Národnej banky Slovenska a Slovenskej pošty. Bronzový odliatok pamätnej mince, ktorý bol odovzdaný nitrianskemu biskupovi Mons. Viliamovi Judákovi, bude uložený v zbierke Diecézneho múzea, rovnako ako aj pamätný list so známkou a mincou. Program inaugurácie bol zakončený príhovorom apoštolského nuncia, ktorý ocenil počiny Národnej banky Slovenska a Slovenskej pošty v rámci pripomienky 100. výročia narodenia kardinála, a zároveň vyzdvihol príklad jeho kresťanského života a viery.

Zuzana Lopatková

Kolokvium „Zbozie s gehu prizislussenstwym“ - Urbáre a majetkové súpisy ako historický prameň

Cenným obohatením práce historika je vzájomné prezentovanie a diskutovanie výsledkov výskumu na odbornej a medzinárodnej úrovni. Naskytuje sa tak príležitosť na jeho rast. Stretnutie s inými odborníkmi ponúka možnosť rozšíriť poznatky a v neposlednom rade prehĺbiť spoluprácu medzi zúčastnenými inštitúciami. To bolo aj jedným z cieľov vedeckého kolokvia, organizovaného Katedrou histórie Trnavskej univerzity. Uskutočnilo sa 15. apríla 2024 na pôde Záhorského múzea v Skalici. Aktívne sa ho zúčastnili historici z dokopy štyroch inštitúcií. Za názov si zvolilo reč prameňov: „Zbozie s gehu prizislussenstwym.“ Vychádzalo z aktuálne riešenej témy štrukturálnych premien novovekého hradného

panstva a v rámci nej sa sústredilo na urbáre a majetkové súpisy ako historický prameň.

Kolokvium otvorila prof. Zuzana Lopatková z Katedry histórie Trnavskej univerzity. Príspevky boli usporiadané chronologicky od obdobia raného až do vrcholného novoveku. Prof. Vladimír Rábik z katedry histórie sa vo svojom príspevku zameril na súpis kláštorných majetkov v „hornom Uhorsku“ z roku 1570. Po ňom predniesol príspevok doc. Michal Franko, tiež z Katedry histórie, o urbároch panstva Červený Kameň, ktoré predstavil ako pramene k dejinám výčapu vína v malokarpatskej oblasti. Prof. Mária Kohútová následne detailne priblížila situáciu panstva Svätý Jur na začiatku 17. storočia podľa zachovalých prameňov hospodárskeho charakteru. Ďalším prednášajúcim bol Dr. Richard Drška z domáceho Záhorského múzea, ktorý sa venoval konvenciám hospodárskych zamestnancov a limitáciám cien remeselných výrobkov v Skalici v novoveku. Po ňom nasledoval príspevok Mgr. Márie Letzovej z katedry histórie, venovaný hospodárskym záznamom Bytčianskeho a Lietavského panstva v prvej štvrtine 17. storočia. Po krátkej prestávke na občerstvenie a diskusiu si prítomní vypočuli príspevok Dr. Marka Vařeku z Masarykovho múzea v Hodoníne, ktorý sa venoval situácii vzniku novovekých urbárov v Čechách. Vybral si tri urbáre z obdobia pred bitkou na Bielej Hore a na ich základe vykreslil hospodárske podmienky na Plumlovskom panstve za správy Pernštejnovcov a Lichtenštejnovcov. Na jeho príspevok nadviazala Mgr. Lada Dittrichová z Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Zhodnotila význam hospodárskeho prameňa na podklade urbáru panstva Ždánice z roku 1617. Prof. Zuzana Lopatková predniesla príspevok o urbároch Smolenického panstva z prvej polovice 18. storočia. Kolokvium pokračovalo v predobedom čase príspevkom Dr. Martina Hoferku zo Záhorského múzea, v ktorom sa zaoberal súpisom Brančského panstva v obciach Koválovec, Chropov a Sobotište v roku 1774. Podujatie uzavrela Dr. Ivana Červenková zo Slovenského národného archívu svojím príspevkom o analýze urbárskych súpisov panstva Holíč z prvej polovice 19. storočia.

Ako ukázala variabilita prednesených príspevkov a priebežná diskusia, hospodárske dejiny novovekého obdobia stále predstavujú vhodný predmet záujmu historikov a v mnohých oblastiach dopĺňajú a kompletizujú aj obraz o dobových sociálnych či kultúrnych dejinách. Po záverečnej diskusii sa účastníci kolokvia presunuli na spoločný obed. Kolegovia zo Záhorského múzea im po ňom pripravili prehliadku historického centra Skalice, jezuitského a farského kostola spolu s jeho kryptou a vežou, hradieb, a napokon aj ochutnávku skalických vín v príjemnom prostredí vinohradníckeho domčeka uprostred viníc a polí za mestom.

Mária Letzová

ZOZNAM AUTOROV / AUTHOR LIST

PhDr. Alena Bistáková, PhD., Archeologický ústav SAV, v. v. i.,
Nitra, Slovensko

alena.bistakova@savba.sk,
ORCID ID: 0000-0003-0443-969

doc. Dr. phil. Erik Hrnčiarik, Katedra klasickej archeológie, Trnavská univerzita v Trnave, Slovensko

erik.hrnciarik@truni.sk
ORCID ID: 0000-0003-3095-4561

Mgr. Peter Chlepko, Ph. D., Centrum urbánnej histórie, Historický ústav Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, Česká republika

peto.chlepko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6468-7556

doc. Mgr. Michal Franko, PhD., Katedra histórie, Filozofická Fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Slovensko

michal.franko@truni.sk
ORCID ID: 0000-0001-5236-1412

doc. Mgr. Ingrid Halászová, PhD., Katedra dejín a teórie umenia, Filozofická Fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Slovensko

ingrid.halaszova@truni.sk
ORCID ID: 0000-0002-8882-3479

VYDAVATEĽ / PUBLISHER

Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava, Slovenská republika
+421 33 5939303

historia@truni.sk, ff.truni.sk

Department of History, Faculty of Philosophy and Arts, Trnava
University

Street: Hornopotočná ulica č. 3, 918 43 Trnava, Slovak republic
+421 33 5939303

historia@truni.sk, ff.truni.sk

ŠÉFREDAKTORI / EDITORS IN CHIEF

prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD.

ORCID ID: 0000-0002-9222-5228

prof. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD.

ORCID ID: 0000-0001-8890-4562

VÝKONNÝ REDAKTOR / MANAGING EDITOR

doc. Mgr. Michal Franko, PhD.

ORCID ID: 0000-0001-5236-1412

ADRESA REDAKCIE / EDITORIAL ADDRESS

Katedra histórie, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava, Slovenská republika

sht.dejinyvpohybe@gmail.com

Department of History, Faculty of Philosophy and Arts, Trnava
University,

Street: Hornopotočná ulica č. 3, 918 43 Trnava, Slovak republic
sht.dejinyvpohybe@gmail.com

PERIODICITA / PERIODICITY

Vychádza dvakrát ročne (1. júna a 1. decembra)

Publication Frequency: Semiannual (1. June and 1. December)

Publikácia vznikla s príspevom Filozofickej fakulty Trnavskej
univerzity v Trnave.

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2024

© Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, 2024

Each study went through an anonymous review process.

The publication was created with the contribution of the Faculty of Philosophy of the University of Trnava.

© Faculty of Philosophy, Trnava University, 2024

© Department of History, Faculty of Philosophy and Arts, Trnava University, 2024

DOI: 10.31262/2729-8760/2024/XXIV/1

ISSN 2729-8760